

"ÇAĞIMIZIN PARLAK BİR ANALİZİ"
– KARL OVE KNAUSGAARD, *THE NEW YORKER*

ESARET YOLU

RUSYA ▶ AVRUPA ▶ AMERİKA

TIMOTHY
SNYDER

TİRANLIK ÜZERİNE'nin **YAZARINDAN**

Timothy Snyder

Esaret Yolu
Rusya, Amerika, Avrupa

The Road to Unfreedom: Russia, America, Europe

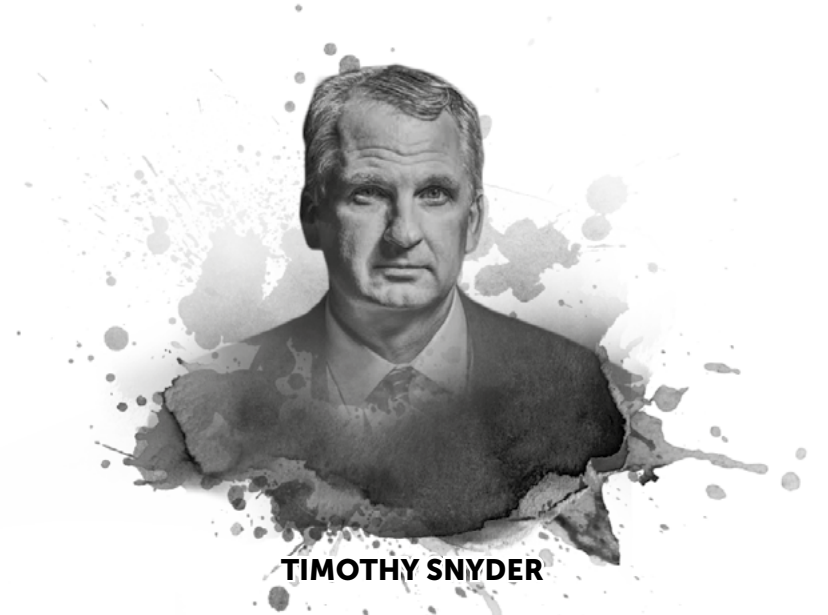
Çeviren: İbrahim Ayyıldız
Çeviri Editörü: Selçuk Durgut
Takdim: Burak Bilgehan Özpek

Serbest Kitaplar: 41
ISBN 13: 978-625-99421-0-0
1. Baskı: Haziran 2024

Copyright © 2018 Timothy Snyder
Önsöz, Copyright © 2023 Timothy Snyder
Copyright © 2023, Serbest Kitaplar
Türkçe çeviri Copyright © 2024, İbrahim Ayyıldız

Kapak Tasarımı: Feyza Yangın
Sayfa Tasarımı: Serbest Kitaplar

Baskı: Tarcan Matbaacılık Yayın San. (Sertifika No: 47663)

TIMOTHY SNYDER

Timothy Snyder, Yale Üniversitesi'nde Richard C. Levin Tarih ve Küresel İlişkiler Profesörüdür ve aynı zamanda Fortunoff Holokost Tanıklıkları Video Arşivi'nin fakülte danışmanı olarak görev yapmaktadır. Viyana'daki Beşerî Bilimler Enstitüsü'nde kadrolu akademisyen olarak görev yapan Snyder, Ukraynalı akademisyenleri, gazetecileri ve sanatçıları savaşı anlatmaları için destekleyen Documenting Ukraine'in kurucuları arasındadır. Ülkenin derin tarihi üzerine yıllara sari, disiplinler arası ve uluslararası bir proje olan Ukrainian History Global Initiative'in akademik konseyine başkanlık etmektedir. Ayrıca Polonya, Krasnogroda'daki Borderland Vakfı'nda "Ötekini Okumak" seminerini vermektedir. Snyder, çeşitli ülkelerden devlet nişanları da dahil olmak üzere bir dizi ödül almıştır. Yer aldığı belgesel ve diğer filmlerin yanı sıra düzenli olarak televizyon, radyo ve diğer medya çalışmaları yapmaktadır. Kırk dile çevrilen yirmi kitabı bilbordlara, filmlere, heykellere, bir punk rock şarkısına, bir rap şarkısına, bir oyuna ve bir operaya ilham kaynağı olmuştur. Yazdıkları, dünyanın dört bir yanındaki protestolarda alıntılanıyor.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	9
ÖNSÖZ (2023)	11
ÖNSÖZ (2010)	21
1. BİREYCİLİK VEYA TOTALİTARİZM (2011)	33
2. HALEFİYET VEYA BAŞARISIZLIK (2012)	52
3. BÜTÜNLEŞME VEYA İMPARATORLUK (2013)	78
4. YENİLİK VEYA SONSUZLUK (2014)	118
5. GERÇEK VEYA YALAN (2015)	161
6. EŞİTLİK VEYA OLİGARŞİ (2016)	210
SONSÖZ (20 –)	261
TEŞEKKÜR	264
SONNOTLAR	269

GÖRSEL VE HARİTALAR

<i>Görsel 1:</i> Vladimir İlyiç Lenin ve İvan İlyin	50
<i>Görsel 2:</i> Konfederasyon Savaş Bayrağı ve Novorossia Bayrağı	151
<i>Harita 1:</i> Doğu Avrupa, yaklaşık 900	78
<i>Harita 2:</i> Avrupa, yaklaşık 1930	83
<i>Harita 3:</i> Avrupa, 1956	87
<i>Harita 4:</i> Avrupa Birliği, 2013	89
<i>Harita 5:</i> Gulag	97
<i>Harita 6:</i> Doğu Avrupa, yaklaşık 1054	120
<i>Harita 7:</i> Polonya-Litvanya, yaklaşık 1386	122
<i>Harita 8:</i> Black Sea Rivals	125
<i>Harita 9:</i> Ukrayna, 2014	170
<i>Harita 10:</i> Russia's Frozen Conflicts	174

Çağımızın kahramanları, muhabirlere...

TAKDİM

SİBİRYA BERBERİ FİLMİNİ İLK SEYRETTİĞİM ZAMAN ÇOK ETKİLENDİĞİMİ söylemeliyim. Daha sonra, filmi birçok arkadaşşıma tavsiye ettim hatta onlarla birlikte yeniden izledim. Benim için Çarlık Rusyası'nda geçen yarım kalmış bir aşk hikayesinden daha ihtişamlı bir şey vardı filmde. Entelektüeller tarafından sıkça sözü edilen "Rus ruhu" film boyunca her ayrıntıda işleniyordu. Rusların tutkulu aşırılığı, Rus askerlerinin sarsılmaz kardeşlik duygusu, Rus köylüsünün saflığı, Rus generallerinin ağırbaşlı tutumlarının arkasına gizledikleri ve bir şişe votka içtikleri zaman ortaya çıkan çocuksuluk ve elbette klasik Çarlık mimarisine eşlik eden klasik müzikler. Film, Tolstoy isimli askerî okul talebesinin içinde yaşadığı bu masalsı dünyanın ticarî amaçlar için Rusya'ya gelen Amerikalı bir kadın tarafından alt üst edilmesini anlatıyor. Öyle ki, Tolstoy, kendisinden yaşça büyük bu kadını kıskandığı için bir sinir krizi geçiriyor, okuduğu askerî okulun komutanına bir keman arşesi ile saldırıyor ve Sibiry'a sürgüne gönderiliyor. Aradan yıllar geçiyor ve Amerikalı kadın Tolstoy'u görmek için Sibiry'a gidiyor. Tolstoy serbest bırakılmış ama Moskova'ya dönmemiş. Aksine, Rusya'nın kalbinde tam bir Rus köylüsü gibi doğa ile mücadele ederek yaşıyor. Üstelik al yanaklı sade görümlü bir Rus kıızıyla evli ve çocukları var. Amerikalı kadın, Tolstoy'un evine giriyor ancak kimseyi bulamıyor. O esnada, kocası ile Amerikalı kadın arasındaki aşk hikayesini bilen Rus köylüsü sadık eş büyük bir korku ile kapının arkasına gizleniyor ve evin, boş olduğu izlenimini vermeye çalışıyor. Tolstoy ormanda, ev boş ve Rus köylü kadının gözlerinde korku var. Bize bunu izletiyor yönetmen. Amerikalı kadının bütün düzeni, bütün masalı mahvedeceği düşüncesinin yarattığı korku bu.

Bu film ile birlikte düşünüldüğünde Snyder'ın kitabı daha da anlam kazanıyor çünkü filmin yönetmeni Nikita Mikhalkov (meşhur Sovyet

milli marşının sözlerini yazan Sergey Mikholkov'un oğlu) Rus muhafazakarlığının önemli ideologlarından İvan İlyin'in Soğuk Savaş sonrası dönemde daha bilinir hale gelmesini sağlayan isimlerin başında geliyor. Dolayısıyla, Snyder'ın Putin rejiminin ideolojik köklerine dair yaptığı okuma bizi soyut, kavranamayan, sadece hissedilen ve masum, beka-retini koruyan bir Rus ruhu kavramı ile yeniden buluşturuyor. Aynı *Sibirya Berberi* filminde olduğu gibi, kendi içinde masalsı, huzurlu ve düzenli yaşarken bir Amerikalının şehre gelmesiyle alt üst olan bir öz-den bahsediyor Snyder. Birçoğumuz için anlaşılması güç olan bir anlatı bu. Zira, Snyder'ın dikkat çektiği Putin ideolojisi, bir yandan tarih içinde organik şekilde gelişen bir Rusluktan bahsediyor diğer yandan Rus'un bu dengeyi bozabilecek her türlü girişime karşı ilahi bir misyonla evrende var olduğunu iddia ediyor. Dolayısıyla, karışmak, değişmek, melezleşmek veya Rusluğu müzakereye açmak gibi fikirler bahsedilen kutsal özü kuşatan, ona tecavüz etmeye çalışan olgular olarak görülüyor. Putin rejimi ise, bütün unsurlarıyla, bunun olmayacağını teminatı olarak görüyor kendisini. Zira İlyin'in takipçileri için, Rusya yozlaşmış ve baskıcı bir patronaj rejimi değil istikrarsızlık yaratma potansiyeline sahip bütün aktörlerin kudretli bir Rus lidere biat ettiği bir ütopya. Yani Putin rejimi olması gerekenin olduğu bir duruma işaret ediyor.

Elinizdeki kitap Rusya'nın Ukrayna işgali hakkında. Ancak bu işgalin motivasyonlarını anlamak için yukarıda bahsettiğimiz Rus ideolojisini iyice sindirmemiz gerekiyor. Zira, organik şekilde tanımlanan Rus aslında Ukrayna'nın müstakil varlığının reddi üzerine kurulu. Yani daha en başından Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olma hakkını, Ukraynalıların ise Ruslardan ayrı bir kimlik grubu olduklarını reddediyor Putin. Bu yüzden yaşanan şeyin ismi iki egemen devlet arasında bir savaş değil ona göre. Zira, 2014 yılındaki müdahalenin bir askerî operasyon olmasına, Rusya yanlısı yerel halkın dejenere olmuş Kiev toplumuna ve siyasetine karşı bir başkaldırısıymış gibi görülmesine dikkat ediyor. Yani mesele Rusya ile Ukrayna arasında değil, Rusların bir iç meselesi.

Kimliğini kaybetmiş, Rusluk şuurunu yitirmiş ve dejenere olmuş insanlar gibi tanımlamalar Snyder'ın İlyin'e niçin odaklandığını da gösteriyor. Rus'un dışında kalan kaotik ve çürümüş dünya tam da böyle bir şey çünkü. Burada Putin'in kullandığı iki tanımlama var. Birincisi faşist ikincisi homoseksüel. Bu iki sıfat, Rus'un ötekileri olarak öne çıkarılıyor. Snyder'a göre, faşist bildiğimiz anlamda ırkçı bir totaliterlik anlamına gelmiyor. Stalin dönemiyle birlikte faşist sıfatı Rusya'ya karşı olan herkes için cömertçe kullanılan ve Rusya'nın düşmanlarına yakıştırılan bir sıfat. Bu yüzden, kaosu ve insanî olmayan tutumları sembolize

ediyor çünkü düzen ve insanî değerlerin yurdu Rusya'dır. Hatta Rusya bu değerlerin ilahi bir misyonla bekçiliğini yapmaktadır. Bu inanış ise Rusya'nın düşmanlarını hızlı bir şekilde, ideolojilerinden bağımsız faşist olarak nitelendirmeyi beraberinde getirir.

Putin'in bir başka nefret objesi ise LGBT topluluğudur. Son yıllarda özellikle Batı toplumlarında artan LGBT görünürlüğü ve yapılan yasal düzenlemeler Putin'i besleyen ideolojinin vurguladığı çürümüşlük ve özün saflığının, karışım sonucu bozulmasıdır. Bu, Tanrı'ya meydan okumadır. Melezleşme ve bozulmuşluktur. Bu yüzden, Putin Rusyası'nın kendi düşmanlarını özdeşleştirdiği imgelerden birisi de LGBT kimliğidir. Bu kimlik üzerinden kendi ötekisini tanımlama eğilimidir.

Snyder burada asıl rahatsız edici olanın kurallı, şeffaf ve demokratik ilkelerle yönetilen bir rejim olduğunu söyler. Ancak Putin savaşın öngörülemez bir otokrasi ile kurallı bir demokrasi arasında olduğunu kabul etmek yerine faşizm ve LGBT (evet ikisi bir arada) ile özdeşleşen Batılı devletlerin yozlaşmış sistemleriyle Rusya'nın organik düzeni arasında olduğunu düşünür. *Sibirya Berberi* filmine geri dönersek, Ukrayna'nın Avrupa Birliği'ne ve NATO'ya girmesi, yıllar sonra, hayatını alt üst ettiği adamın Sibirya'daki köyüne gelen Amerikalı kadından farksızdır. İkisi de düzen bozucu ikisi de bahsedilmesi zor, karmaşık ve bunaltıcıdır.

Snyder kitabın son kısmında, Putin rejiminin nasıl ulus-aşırı bir ideoloji halini aldığını, aşırı sağ ve muhafazakar gruplarla ilişki kurarak Avrupa demokrasilerini yıpratmayı ABD'de ise Trump üzerinden iktidarı ele geçirmeye çalıştığını anlatıyor. Burada titiz bir çalışma ile Trump hikayesinin nasıl başladığı, Rusların burada nasıl bir rol oynadığı ve Batılı kurumların bu tehdit karşısında ne derece acz içinde olduğunu okuyoruz. Snyder bu kitapta oldukça zor bir işi başarmaya çalışıyor; çünkü hem tarih, hem siyaset teorisi hem de güncel uluslararası ilişkiler alanlarında kapsamlı bir çalışma yürütmek kolay değil. Bu kitabın başka türlü yazılması da zaten mümkün değildi.

Burak Bilgehan Özpek
31 Mayıs 2024, Ankara

ÖNSÖZ (2023)

"ESARET YOLU", 2010'LARIN GİZEMLİ ON YILI BOYUNCA, DEMOKRASİDEN uzaklaşma konusundaki tartışılmaz eğilimi ifade etmektedir. Bir tarihçi olarak, hem Rusya, Avrupa ve Amerika'daki olayların ağırlığı hem de konuyu değiştirme, bahaneler uydurma, hiçbir şey olmuyormuş gibi davranma eğilimi beni çok etkiledi. Bu nedenle "tiranlık" ya da "otoriterlik" yerine "esaret" kelimesini kullandım. Bu anlamda "esaret", kendi suç ortaklığımız, bile isteye yarattığımız kafa karışıklığımız ya da yersiz kayıtsızlığımızla, demokrasinin gerilemesinde oynadığımız role de göndermede bulunuyor.

Ben bu önsözü yazarken, bu eğilim Donald Trump'ın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki darbe girişiminde* ve Vladimir Putin'in Ukrayna'ya karşı savaşında daha da net bir şekil aldı. Bir Amerikan başkanı Amerikan anayasal düzenini yıkmaya çalışırken, bir Rus başkanı da Avrupa'da bir saldırganlık ve vahşet savaşına girişti. Pek çok kişiyi şaşkırtan bu olaylar, kitabın ilerleyen bölümlerinde değinilen yakın döneme ilişkin bir dizi olayın analizi sayesinde öngörülmüş ve açıklanmıştır. Aslında bu kitabı, tam da bizi savunmasız ve bir anlamda suç ortağı hâline getiren bu şaşkınlık duygusunu ortadan kaldırmak için yazdım. Demokrasiyle ilgili sorunlarımız, tarihi yanlış anlamamızla başlıyor. Bu kitap sâdece demokrasinin günümüzdeki gerilemesini değil, aynı zamanda bu gerilemenin üstesinden gelmemizi engelleyen hataları da ele almaktadır.

Bu metindeki kilit olaylar, Putin'in yeniden iktidara gelmesini sağ-

* 6 Ocak 2021'deki Kongre baskını kastediliyor. —ç.n.

layan 2011-2012 hileli Rus seçimleri, Ukrayna Meydan'ı ve 2013-2015 yılları arasında Rusya'nın Ukrayna'ya karşı yürüttüğü aktif savaş, 2015-2017 yılları arasında Rusya'nın Donald Trump adına yürüttüğü nüfuz operasyonu, Avrupa'da aşırı sağın yükselişi, Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden çıkışı (Brexit) ve Polonya'da bağımsız yargıya yönelik saldırılar gibi eşzamanlı olaylardır. Sosyal medya, servet eşitsizliği ve faşist fikirlerin geri dönüşü gibi, altta yatan nedenleri hesaba katmakla ilgilendim.

Rusya bu kitaptaki en önemli ülkedir. Ancak bunun tek nedeni, Rusya'nın içeride ve dışarıda demokrasiye yönelik doğrudan saldırılarda akla gelebilecek her türlü silâhi kullanmış olması değildir. Aynı zamanda Rusya, Avrupa ve ABD'de fazlasıyla mevcut olan bazı eğilimlerle ilgili örnek teşkil ettiği için de önemlidir. Rusya'nın Avrupa ve Amerika'nın zayıflıklarını nasıl kullandığını dikkatle gözlemlemek, bizi bu zayıflıkları daha fazla ciddiye almaya yöneltmelidir.

Bu kitaba, büyük ölçüde unutulmuş bir Rus faşist filozof olan İvan İlyin'in (1883-1954) fikirleriyle başlıyorum. Çünkü kendisi, günümüzü anlamak için bir rehber niteliğindedir. İlyin'in kırk ciltlik eserini kullandım, çünkü faşizmin ciddi ve süregelen bir gelenek olduğunu, "tarihin sonu", "alternatiflerin yokluğu" ya da "neo-liberalizmin zaferi" gibi kavramlarla geçiştirilemeyeceğini ortaya koymak istedim. Elbette faşist fikirlerden etkilenmemeliyiz ve onları cazip bulmamalıyız, ancak gözümüzün önünde durduklarında da onları fark edebilmeliyiz.

İlyin, başlangıcından itibaren kusurlu, parçalanmış ve bütünlükten yoksun bir dünyadan söz ediyordu. Böyle bir dünyada hiçbir şey doğru olamazdı ve bu yüzden olgusal kavramı anlamsızdı. İhtiyaç duyulan şey, şiddet yoluyla iktidara gelecek, güçlü mitler üretecek, sahte seçimler yapacak ve Ukrayna'yı işgal edecek bir Rus lider, siyasî bir kurtarıcıydı. İlyin, tüm bunların Hıristiyanî olduğunda ısrar ediyordu: Sadece Rusya dünyayı ıslah etme potansiyeline sâhipti ve bu nedenle, Rusya ve lideri bunu sağlamak adına yalan söylemeli ve öldürmeliydi. Ruslar ne yaparlarsa yapsınlar mâsum olacaktı. Eylemleri, her zaman için daha büyük bir kurtuluşa yönelik olduğundan, onlar için günah da mevzu bahis olamazdı. İlyin bilhassa, varlığını inkâr ettiği Ukrayna'ya takıntılıydı. Bu terimin her kullanımının, Rusya'ya karşı uluslararası bir komplonun işareti olduğuna inanıyordu. Bu fikirler Rusya'dan çıkmış olsa da, Avrupa ve ABD'deki faşistlerde ve Putin destekçilerinde bir şekilde görülebilir.

İlyin'in metinleri 21. Yüzyıl boyunca Putin'e eşlik ettiği için, bu kitapta İlyin üzerine yoğunlaşmak konusunda kendimi sorumlu hissettim. Putin, 2012'de başkanlığa dönmeden önce, İlyin'in arşivini kurtar-

mış ve naaşını yeniden defnettirmişti. Ayrıca, yıllardır düzenli olarak da ondan alıntılar yapmaktaydı. Başkan olarak göreve döndüğünde, 1. Bölüm'de göstermeye çalıştığım gibi, hem İlyin'den alıntı yapmaya hem de kendi konuşmalarında ve yazılarında çok benzer fikirler geliştirmeye devam etti. Burada birincil kaynaklara dayanarak gösterdiğim gibi, 2010'ların başında Putin, Rusya ve Ukrayna hakkında çok net (ve oldukça faşist) fikirler geliştirdi. Buna göre, Rusya bir devletten ziyade bir "medeniyet" idi, bu nedenle, Rusya geçmişin anlamını ve komşularının kaderini tanımlama konusunda eşsiz bir hakka sâhip idi; vatandaşları hangi görüşte olursa olsun, Ukrayna da bu "medeniyetin" bir parçası idi. Aslında Putin, on yıl boyunca bu konularda oldukça istikrarlı bir tutum sergilemişti. Ancak bu görüşlerinin görmezden gelinememesi için, 2022'deki ikinci işgalin gerçekleşmesi gerekti. Bu savaş sırasında, örneğin Rusya'nın Ukrayna topraklarını ilhâk ettiği iddialarını haklı çıkararak ve Rusya'nın hukuka tâbi olduğunu özellikle reddettiği bir konuşmasında olduğu gibi, İlyin'den alıntı yapmaya devam etti. Her gece milyonlarca kişi tarafından izlenen Rus televizyon propagandası, bazı özel Hıristiyan faşist temaları benimsemiştir. Artık Ukraynalılar, şeytan ve Satanist olarak sunuluyordu ki bu da onların genel imhası için öne sürülen (birçok) argümandan biriydi. Hıristiyanlığın savaş ve cinayet gerektiren bir din olduğu düşüncesi, bugün artık Rus kitle iletişim araçlarında, yaygın ve sıradan bir düşünce hâline gelmiştir.

2. Bölüm, bu tür fikirler ile demokratik uygulamalar arasındaki olumsuz ilişkiyle ilgilidir. Bu tür bir Hıristiyan faşizmi, normalde anlaşıldığı şekliyle demokrasiye açık ve tam bir karşıtlık içindedir. İlyin, karizmatik Rus kurtarıcının iradesiyle oluşturulan büyülü konsensüs lehine, oyların "aritmetik" sayımına karşı çıkmıştır.

Ancak en az bunun kadar önemli olan bir başka husus da, ne amaçla olursa olsun, demokrasiyi bastırma çabalarının bu gibi fikirlere alan yaratmasıdır. Daha siyasî bir içeriğe sâhip olan bu bölümde, demokrasinin amacının modern devletler için bir hâlefîyet ilkesi sağlamak olduğu gibi, çok basit bir noktayı vurguluyorum. Demokrasi, diğer tüm erdemlerinin yanı sıra ve onlardan ayrı olarak, hükümetlerin değişebilmesi yoluyla devletlerin devam edebileceği konusunda vatandaşlara güven verir. Rusya'da üçüncü on yılına giren Putin rejimi, uzun bir hâlefîyet krizi olarak anlaşılabilir. Aslında Putin, selefi Boris Yeltsin tarafından devlet başkanı ilân edilmişti. İlk seçimini, kısa başbakanlık döneminde başlattığı bir savaşın yanı sıra, gerçekte Rus hükümeti tarafından kendi vatandaşlarına karşı gerçekleştirilmiş gibi görünen bir terör saldırısı sâyesinde kazandı. Rusya içinde bile, 2000 yılından sonra, Putin'in

kaybedebileceği türden bir seçim yapıldığına dair bir îma yoktur. Putin, Anayasanın izin verdiği azamî süre olan iki dönemi tamamladıktan sonra, 2012'de tekrar başkanlığa dönmek üzere, o dönemki başbakanın bir dönem için başkan olarak görev yapmasına izin verdi. Muhaliflerini hapse atan, bağımsız basını yok eden ve sivil toplum örgütlerini yasaklayan Putin, 2024'te savaş zamanının faşist lideri olarak yeniden "aday" olmayı planlıyor. Tüm bunlar, belki de iktidarının giderek zâlimleşen ve tuhaflaşan karakteri gibi, ürkütücü derecede öngörülebilir hususlardı.

Rusya, Ruslar yöneticisini değiştiremediği ve malûm yöneticinin de bir programı olmadığı için donup kalmış durumda. Putin, oligarkları ehlileştirme fikriyle çıktığı yolda, baş oligark hâline geldi. Bu durumda, hukukun devletini tahkim etmeyi seçemeyeceğinden yeni bir dizi fikre ihtiyaç vardı. Gelecek bulanıklaştıkça, "medeniyet" gibi kavramlar daha çekici hâle geldi. Genellikle cinsel terimlerle tanımlanan "çöküş" karşı, dâimî mücadeleler başlatıldı. İçeride siyasa üretmek imkânsız hâle geldikçe, onun yerini dış politika gösterileri aldı: 2014'te Ukrayna'nın işgâli, 2015'te Suriye'de askerî operasyon, 2016'da Brexit'in ve Trump'ın desteklenmesi, 2022'de Ukrayna'nın ikinci kez işgâli...

Bu arada Ukrayna'da çok farklı bir şey oldu. Rusya'nın aksine, Ukrayna'da serbest ve âdil seçimler yapıldı ve demokratik hâlefîyet ilkesi tesis edildi. Daha da önemlisi, başkanlık seçimlerini kaybedenler koltuklarını bıraktı. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonraki otuz yıl boyunca, Ukrayna vatandaşları sâdece liderlerini seçme konusunda değil, aynı zamanda seçimlerini savunma konusunda da deneyim kazandılar. 2004-2005 yıllarında, protestocular cumhurbaşkanlığı seçimine hile karıştırılmasını engellemeyi başardılar. Her toplumda olduğu gibi, Ukraynalılar arasında da farklı görüşler olsa da, genel olarak demokrasi ile Avrupa Birliği'ne katılma ihtimâli arasında bir bağ kurmuşlardır. 2013 yılındaki cumhurbaşkanı, Rusya'nın şantaj ve rüşvetine boyun eğerek, AB ile bir ortaklık anlaşması imzalamayı başaramayınca, Ukraynalılar protesto gösterileri düzenlediler. Başkan, protestolara karşı şiddet kullandığında, protestocular dağılmadılar. Onlarca protestocunun öldürülmesinin ardından, Ukrayna Devlet Başkanı Rusya'ya kaçtı. Aylardır planlanan Rusya'nın Ukrayna'yı işgâli de tam olarak aynı zamanda başladı. 5. Bölüm'ün ana konusu olan 2014 işgâli etrafındaki Rus propagandası, bir "medeniyetler" savaşı ruhuyla yürütüldü. Buna göre, gerçekte Ukrayna diye bir ülke yoktu; o, Rusya'nın bir parçasıydı ve aksini düşünen Ukraynalılar, Batı tarafından kandırılmıştı. Rusya, Batı'da insanların inanması muhtemel şeyleri hedef alan mesajlar yaymak için sosyal medyayı kullandı. Böylece Ukrayna, her grubun nabzına

göre, ya aşırı sol, ya aşırı sağ, ya Yahudi komplosunun bir parçası ya da Nazi olarak resmedildi. Bu elbette saçmalaktı ama etkili oldu.

Bu, teknolojinin yenilikçi bir kullanımıydı belki ama Moskova'nın sosyal medya harekâtı, zamana meydan okuyan ve hakikâtsiz bir faşizmin hizmetindeydi. Putin, gelişmekte olan sivil toplumu ve başarılı demokrasisi nedeniyle Ukrayna'dan korkuyordu. İşgâlin Rusça konuşanları korumak için olduğunu iddia ediyordu ama durum tam tersiydi: Rusya için tehlike, Ukrayna'daki insanların Rusça da dâhil olmak üzere özgürce konuşabilmesiydi. Ukrayna, Rusçanın çok sayıda insan tarafından konuşulduğu en özgür ülkeydi ve onu tehlikeli kılan da tam olarak buydu. Gerçekten de Ukraynalıların, 2019'da, Rusça konuşan bir Yahudiyi hem de çok büyük bir oy farkıyla başkan olarak seçmeleri, bu durumu çok net bir şekilde ortaya koydu. Volodimir Zelenski, demokrasinin siyasete getirebileceği öngörülemezlik ve yeniliğin mükemmel bir örneğidir. Kendisiyle birlikte, Sovyet sonrası deneyimle şekillenmiş, Rusya'da hiçbir zaman iktidar şansı bulamamış genç bir Ukraynalı nesli iktidara taşıdı. Zelenski, 2022'deki Rus işgâlinin sonu Kiev'i terk etmeyerek neredeyse herkesin beklentisini boşa çıkarmış oldu.

Bu yüzyılda, demokratik hâlefîyet ilkesine yönelik en büyük meydan okuma, Donald Trump'ın 2020 sonu ve 2021 başında darbe girişiminde bulunduğu ABD'den geldi. 5. ve 6. Bölümler'de göstermeye çalıştığım üzere, Trump'ın 2016 başkanlık kampanyası, Rusya'nın Ukrayna'yı ilk işgâlinin ayrı düşünülemez. Trump'ın kampanya yöneticisi, Ukrayna'daki Rus yanlısı siyasetçilerle temas kurmuş ve bir Rus oligarkla derin bir ilişki içinde olmuştur. Ukrayna'ya karşı propaganda geliştiren aynı Rus kişi ve kurumlar, o dönemde de Trump'ın rakibi Hillary Clinton'a karşı çalışıyordu. Taktikler de hemen hemen aynıydı. Amerikalılar, muhtemelen savunmasız olacakları türden bir propagandaya sosyal medya üzerinden mâruz bırakıldılar. Irkçılara, Clinton'ın siyahlara bayıldığı, siyahlara ise onun ırkçı olduğu söylendi.

Aslında bu iki adam arasında daha derin bir yakınlık da vardı, zira Putin, Trump'ın olmak istediği kişi gibiydi: Aşırı zengin, sonsuza kadar iktidarı güvende ve bu iktidarı (kudreti) servetini arttırmak için kullanmakta serbest. Burada iddia ettiğim ve araştırmaların da doğruladığı üzere, Trump'ın 2016 seçimlerini Rusya'nın desteği sayesinde kazanmış olması çok muhtemeldir. Ancak ne olursa olsun, Trump görev süresi boyunca, Putin'i çok açık bir şekilde ve ziyâdesiyle ödüllendirmiştir. Nitekim, ABD'yi dış politikada işlevsiz hâle getirirken, Avrupalı ve diğer müttetiklerini yabancılaştırdı ve diktatörleri her fırsatta övdü. Putin ve Trump ara-

sındaki belki de en bâriz sinerji, aldıkları tavırlardı: Siyasette hiçbir değer yoktur; zaten her şey yalandır; önemli olan tek şey gösteridir; zafer, kendi kendinin haklılık kaynağıdır; başka bir şeye inanan herkes aptaldır.

Bugün, Trump destekçileri Zelenski'yi hâkir görüyorlar ve bunun nedenini anlamak zor değil. Trump yönetiminin tüm ilkesi, herkesin güçlü adama boyun eğmesi üzerine kuruluydu. Trump, Putin kendisinin hâmisiymiş gibi davrandı ve ona boyun eğdi. Rusya Ukrayna'yı işgâl ettiğinde ise Zelenski Putin'e direndi. Kendi liderlerine (Trump) hükmeden bir lidere (Putin), demokratik yollarla seçilmiş ve daha da kötüsü, genellikle önemsiz gördükleri bir ülkeden gelen meydan okuma, Amerikan faşistlerinin hassasiyetlerine acı bir şekilde dokundu. Pek çok Amerikalı faşist için sorun, Zelenski'nin Yahudi kökenliydi. Geliştirdikleri hırsızlık, yolsuzluk ve aldatma temaları, açıkça Yahudi karşıtıydı. Amerikalı faşistler, Rus faşizmini desteklemek için bu ve benzeri başka yollar buldular.

Trump'ın 2019'da Zelenski'nin seçilmesine verdiği ilk tepki, oldukça mânidardı. Yeni başkanı, kendi seçim kampanyasına yardım etmeye zorlamak için Ukrayna'ya silâh sevkiyatını durdurdu. Bu durum ortaya çıktığında, Trump ilk kez suçlandı (*impeachment*)*. 2020'de kaybedeceğinin farkında olan Trump, (o zaman da savunduğum gibi) o yaz bir darbe girişimine zemin hazırlamaya başladı. Trump'ın, hâmisi Putin'e en büyük hediyesi, Joe Biden tarafından kesin bir yenilgiye uğratıldıktan sonra bile, iktidarda kalmaya çalışması oldu. Rus propagandası, 6 Ocak 2020'de Amerikalıların Amerikan anayasal rejimini devirmek için kendi yasama organlarına baskın yapmasından çok memnun oldu. Bu, Putin'in 2022'de uyguladığı, demokrasiyi devirmek için şiddet kullanımı için bir emsâl teşkil etti. Darbe girişimi, Trump'ın sâdece 2020'deki davranışlarıyla değil, kampanyasının başından beri yaptığı ve söylediği her şeyle tutarlıydı. Hepsi, bu kitapta kronolojik olarak anlatılmıştır.

Trump ve Putin arasındaki benzerlikler, 6. Bölüm'de tanımladığım gibi, oligarşi sorunu olarak anlaşılabilir. Putin ve Trump farklı şekillerde oligarşik siyaseti temsil etmişlerdir. Putin, Rusya'da patronların patronu ve büyük olasılıkla dünyanın en zengin adamı olmak için devleti kullandı. Trump ise, gerçekte çok fazla paraya sâhip görünmese de, zenginlik imajını iktidar iddiası olarak kullandı. Başkanlığa, cezaî soruşturmalar

* *Impeachment*: ABD'de anayasa veya yasal düzenlemelerle belirlenmiş belirli suçlar veya ihlaller nedeniyle, bir hükümet yetkilisine (genellikle başkan veya üst düzey yetkililer) karşı açılan meclis soruşturmasıdır. Hakkında mahkûmiyet kararı verilen kişinin görevi sona erer. —ç.n.

da dâhil olmak üzere, gerçek mâlî durumunun soruşturulmasını engellemenin bir yolu olarak ihtiyaç duydu. Trump başkanlığı bir tür oligarşik fantezi olarak gördü. Bu fantezide insanlar, başarılı olabilmelerini sağlayacak olanakları oluşturmak adına, hükümetten bir şeyler yapmasını beklemek yerine, kendilerini Trump'ın başarısıyla özdeşleştiriyordu. Putin kendi oligarşik fantezilerini gerçek hayata taşıdı. Dünyadaki pek çok oligark gibi o da –örneğin Ukrayna'nın var olmadığı gibi– kendi çevresinde kimsenin karşı çıkamadığı tuhaf fikirlere sâhip. Hem Trump hem de Putin örneklerinde, radikal eşitsizliğin bir biçimi olan servet eşitsizliğinin, kültür ya da ırk farklılıklarına atıfta bulunularak nasıl korunabildiğini görebiliyoruz. Trump, 2020 seçimlerini çalmaya çalıştığında, siyah seçmenlerin kurbanı olduğunu iddia etti. Her ne kadar saçma olsa da pek çok Amerikalı, kendilerine özgü nedenlerle, Trump'ın kurban olduğunu kabul etmeye hazırды. Putin de 2022'de Ukrayna'nın işgâli emrini verdiğinde, aslında Rusların Ukraynalılar tarafından saldırıya uğradığını iddia etti. Benzer bir şekilde, bu da Rusların, yine kendilerine has nedenlerle, liderlerinin bir şekilde haklı olduğu, saldıran değil savunmada olan taraf olduklarına inanmalarını sağladı.

Platon'dan Raymond Aron'a kadar birçok düşünür, aşırı servet eşitsizliğinin iletişimi imkânsız hâle getirdiğine dikkat çekmiştir. Putin'in kendisi, baş oligark olarak, Rus devlet medyasını kontrol etmektedir. Trump ise Murdoch oligarşik klanına âit bir kanal olan Fox'un desteğine güvenebilir. Her iki durumda da, büyük bir yalan, onu söyleyecek birini gerektiriyordu, ancak bu büyük yalan, çarpıcı eşitsizlikler sayesinde yayıldı ve ona inanıldı. Putin'in büyük yalanı Ukrayna diye bir ülke olmadığı yönündeydi. Trump'ın ise 2020 başkanlık seçimlerini kazandığıydı. Rus propagandacıların Putin'in iddiasının saçma olduğunu bildiklerine kesin gözüyle bakabiliriz ve artık Fox çalışanlarının da Trump'ın iddialarını tekrarladıklarında yalan söylediklerini bildiklerini biliyoruz. 5. Bölüm'de ve şu anda bitirmek üzere olduğum *On Freedom (Özgürlük Üzerine)* adlı kitabımda şunu savunmaya çalışıyorum: Hakikâtin kendisi demokrasinin arzulan bir niteliği olarak gereklidir ve büyük yalanlara zemin hazırlayan şey, gerçeklerin yokluğudur.

Servet eşitsizliği bilgi eşitsizliği yaratmaktadır. Özellikle bağımsız yerel haberciliğin yok edilmesi, medyanın merkezileşmesine eşlik etmiştir. Bu süreç ilk olarak Rusya'da başladı ve ABD'de de devam ediyor. Trump, oyların bazı bölgelerde çalındığını iddia ettiğinde, çoğu Amerikalının aklına yerel gazetecilerin ne rapor ettiğini sormak bile gelmedi. Amerikalıların yerel gazetecilerinin çoğunu kaybetmesiyle, ülkenin büyük bir bölümü “haber çözü” hâline geldi ve bağımsız yerel habercilik yapılamaz oldu.

Büyük yalanlar, dünyayı esarete doğru götürmüştür. Hannah Arendt'in de belirttiği gibi, büyük ölçekli bir yalan, siyaseti bin küçük yalandan daha fazla değiştirir. Hitler'in tavsiyesi şuydu: Öyle büyük bir yalan söyleyin ki tâkipçileriniz, böylesi bir şeyi onlara yapacağınıza ihtimâl vermesinler. Büyük bir yalana inanmak, bir komplo dünyasına girmek demektir. Eğer Ukrayna gerçekten yoksa, o zaman Ukraynalı olduğunu iddia eden tüm bu insanlar aslında bir tür küresel elite hizmet ediyor olmalıdır. Putin de tam olarak bunu söylüyor. Eğer Trump'ın seçim zaferi çalındıysa, bu durum Demokratların suçlu olduğu ve tüm kurumların yozlaşmış olduğu anlamına gelir. Bu şekilde, büyük yalanlar, şiddeti meşrulaştırır. Eğer Ukrayna, sâdece Rusya'yı zayıflatmak için başkaları tarafından kurulan bir komplonun parçasıysa, bu ülkeye saldırmak da doğru görünür. Eğer içerdekiler, başkana karşı komplo kuruyorlarsa, Kongre binasını basmak doğru görünür. Bir savaş kaybedilse ve bir darbe girişimi püskürtülse bile, büyük yalanların verdiği zarar nesiller boyu sürer. Ruslar Ukrayna'da, geride ölüm çukurları, işkence odaları, yerle bir edilmiş şehirler, sürgünlerle boşaltılmış evler gibi bir soykırım mirası bıraktı. ABD'de, Trump'ın hapse girmemesi ve servetine servet katması için yeniden başkanlığa adaylığını koyması gerekiyor ki bu da yeni bir darbe girişiminin mümkün olduğu anlamına geliyor. Putin, Trump başkanı olana kadar Ukrayna ile savaşmaya devam etmeye çalışacaktır. Zira müşterisinin ve büyük yalancı dostunun zaferi, onun askerî zaferinin de ana umududur. Bu anlamda Trump kişisel olarak savaşın suç ortağıdır.

RUSYA'NIN UKRAYNA'YI İŞGÂLİ, bir emperyalizm ve sömürgeci-lik savaşıdır. Bu hâliyle savaş, sâdece Ukrayna'ya yönelik birçok zulümle sonuçlanmamakta, aynı zamanda Avrupa düzenine yönelik de bir tehdit oluşturmaktadır. 3. Bölüm'de göstermeye çalıştığım gibi, Avrupa'daki temel alternatifler imparatorluk ve bütünleşmedir. Her ne kadar Avrupalıların kendilerine anlattıkları hikâye bu olmasa da, hâlihazırda anlattıkları hikâye yanlıştır. Genel olarak inanılan resmî versiyonda, Avrupa bütünleşmesi İkinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak ele alınır. Buna göre, Avrupalılar, savaşın artık mümkün olmadığını ve barışın ekonomik alışveriş temelinde inşâ edilmesi gerektiğini anlamışlardır. Bu, en hafif tâbirle doğru değildir: Avrupalılar dünyanın dört bir yanında savaşmaya devam ettiler, ta ki savaşları kaybedene kadar. Avrupa bütünleşmesi, savaş sonrasına değil, imparatorluk sonrasına âit bir olgudur. Charles de Gaulle'ün Avrupa'dan yana yaptığı ünlü (ve akıllıca) seçim, Çin hindi ve Cezayir'deki yenilginin ardından geldi. Aynı şey, bütünleşme sürecini kuran ya da daha sonra bu sürece katılan

Batı Avrupalı güçlerin çoğu için de söylenebilir. Endonezya'dan sonra Hollandalılar için, Kongo'dan sonra Belçikalılar için, Afrika'dan sonra İspanyollar ve Portekizliler için, hikâye hep aynıydı. Avrupa bütünleşmesi imparatorluğun yerine geçmiştir. Bu, genel olarak savaşla ilgili bilgelikten dolayı değil, sömürgeci tükenmişlikten dolayı tercih edilmişti. Bu durum en çok Almanya için geçerliydi.

İkinci Dünya Savaşı, Hitler'e göre Avrupa'nın sömürgeci yayılma savaşıydı. Ana hedefi, Avrupa'nın tahıl ambarı olan Ukrayna'ydı. Hitler'in savaşının amacı, Sovyetler Birliği'ni yok etmek ve Ukrayna topraklarını bir Alman kolonisi olarak ele geçirmektir. Ukraynalılar sömürge tebasası olarak muamele görecekti, aç bırakılacak ve köleleştirilecekti. Gıda maddeleri Almanya'ya aktarılacak ve böylece Almanya, İngiltere ve ABD'ye rakip olabilecek bir süper güç hâline gelecekti. Aslında Almanya, 1945'te emperyal bir savaşı kaybetti ve ardından, Batı Almanya alternatifler aramak zorunda kaldı. O zamandan beri, tıpkı Avrupalıların dünya genelinde yürüttükleri sömürgeci savaşları sanki hiç olmamış gibi davranmalarına göz yumulması gibi, Almanların da İkinci Dünya Savaşı'nda yürüttükleri savaşın, sanki sömürgeci bir karakteri hiç olmamış gibi davranmalarına göz yumuldu. Avrupa bütünleşmesi etrafındaki siyasî efsâne de aynı şekilde işlemektedir. Diğer Avrupalılar gibi, Almanların da savaş neticesinde barışın iyi bir şey olduğunu öğrenmişler gibi davranmalarına göz yumulmaktadır.

Avrupa bütünleşmesinin standart efsanesi asla mâsum değildi. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşını daha olası hâle getirdi. Avrupalılar barışın iktisadî alışverişle ilgili olduğuna inandıkları için, Rusya 2014'te Ukrayna'yı işgâl ettikten sonra bile Rusya ile ticaret yapmak meşrû görünüyordu. Avrupalılar, kendi ulusal mâsumiyet efsanesinin gereği olarak imparatorluk kategorisini bir kenara bıraktıklarından, Rusya'yı bir imparatorluk olarak göremediler ve onun davranışlarını gerektiği gibi değerlendiremediler. Belki de en bâriz ve affedilmez olanı, Ukrayna'nın imparatorlukların geleneksel bir hedefi olduğunu görememeleri ve dolayısıyla, yeni bir sömürgeci savaşın kurbanı olarak, içinde bulunduğu çıkmazı anlayamamaları oldu.

Avrupalılar (özellikle Almanlar) imparatorluk konusunda hiçbir zaman özeleştirme geleneği geliştirmedikleri için, Ukraynalıları ikincil, sömürge bir halk olarak görme eğiliminde oldular. İkinci Dünya Savaşı'nın tam merkezinde yer almasına rağmen, bu savaşın Avrupa tarihçesinde adları hiç geçmedi. Eğitim müfredatlarına, bu savaş sırasında Ruslardan daha fazla sayıda Ukraynalı sivilin öldürüldüğü ya da *Wehrmacht*'a karşı

savaşta, Fransız, İngiliz ve Amerikalıların toplamından daha fazla sayıda Ukraynalının öldüğü asla girmedir. Avrupalılar, Ukrayna'nın gerçek bir ülke olmadığı; doğası gereği yozlaşmış olduğu; halkının, kendilerinin kim olduklarını bilmediği gibi Rus emperyalizminin klişelerini kabul etmeye çok istekliydi. Savaş bu hataları ortaya çıkardı; ki bu kitap da bunların kaynakları hakkındadır.

Avrupa'da savaşı sona erdirmek için, Avrupa bizzat kendisini anlamak zorundadır. Avrupa'nın gücü ve Avrupa projesi, Avrupalıların kendi tarihlerine dikkatle bakmalarına ve doğru dersleri çıkarmalarına bağlı olacaktır. İmparatorluktan demokrasiye geçiş, teknokratik ilerleme masalları değil, ahlâkî ilerleme gerektirir. Rusya, sâdece çıkar davası güden bir devlet değil, aynı zamanda ideolojisi olan bir imparatorluktur. Ukrayna'yı işgâli, sâdece bir çatışma değil, emperyal bir saldırı savaşıdır. Avrupa tarihinin gösterdiği gibi, imparatorluk sâdece tükenerek sona erer. Dolayısıyla, konunun ilintili olduğu kategori, barış değil zaferdir. Savaş, ancak Rusya tükendiğinde sona erer. (Ukrayna'nın ötesindeki) Avrupalılar bunu kendileri için çok az bir mâliyetle gerçekleştirebilirler, ancak önce, bunu yapmaya karar vermeleri gerekir. Rusya sâdece Ukrayna'daki vahşeti durdurmak ve Ukraynalılara kendi Avrupa hedeflerini gerçekleştirme şansı vermek için yenilmemelidir. Aynı zamanda eğer yenilmezse bir imparatorluk olarak Avrupa'yı içeriden ve dışarıdan tehdit edeceği için de yenilmelidir. Tıpkı Avrupa tarihinin bunun bir örneğini teşkil etmesi gibi, Rusya'nın da kendi iyiliği için yenilmesi gerekmektedir. Eğer Rusya reform yapacaksa, imparatorluk savaşını kaybetmelidir. Rusya, ancak kaybederek kazanabilir. Rusları önemseyen herkes Rusya'nın bu savaşta yenilmesi için çalışmalıdır.

Sonuç bölümünde ve bölüm başlıklarında bu kitap, siyasetin kaçınılmaz olarak etik bir karaktere sâhip olduğunu ortaya koyuyor. Ukraynalılar, totalitarizme, oligarşiye ve yalanlara direnerek, kendileri dışında neredeyse hiç kimsenin mümkün görmediği şeyleri başararak hepimize bunu hatırlattılar. Ukrayna'nın ötesi için, böylesine büyük ölçekte bir cesarete de ihtiyaç yoktur, sâdece küçük bir dozu dahi yeterlidir. Siyasette her zaman alternatifler vardır ve bugünlerde karşımıza çıkanlar, çok kötü alternatifler oldu. Ukrayna direnişi gibi, daha iyi olan alternatifleri desteklememiz gerekir. Eğer böylesine net ahlâkî tercihlerin söz konusu olduğu bir dönemde etikten vazgeçersek, hiçbir şeyin doğru olmadığını ve dolayısıyla her şeyi yapmanın mubah olduğunu söyleyenlere teslim oluruz. Bu tür fikirlerin gelişiminin, bu kitapta anlatmaya çalıştığım bir tarihi vardır. Bu gelişimin mümkün olup olamayacağı ise, bugünden yapacağımız tercihlere bağlı olacaktır.

Newport, Rhode Island, 3 Mayıs 2023

ÖNSÖZ (2010)

ÖĞLUM VIYANA'DA DOĞDU. ZOR BİR DOĞUMDU VE AVUSTURYALI kadın doğum uzmanı ile Polonyalı ebenin ilk önceliği bebektir. Bebek ilk nefesini aldıktan sonra, annesi onu bir an kucağına aldı ve sonra tekerlekli sandalyeyle ameliyathaneye götürüldü. Ebe Ewa oğlum bana verdi. Sonrası oğlum ve benim için zor geçti ama birbirimize tutunduk. Cerrahlar, maske ve yeşil önlükleriyle hızla etrafımızda koşuştururken, oğlum henüz odaklayamadığı mora çalan gözleriyle yukarı bakıyordu.

Ertesi gün her şey yolunda görünüyordu. Hemşireler, akşamüstü beşten sabaha kadar anne ve çocuğun kendi bakımlarında olacağını, bu nedenle de koğuştan ayrılmam gerektiğini söylediler. Böylece biraz gecikmeli de olsa e-posta yoluyla bir doğum duyurusu gönderebilecektim. Bazı arkadaşlarım, bir doğumu müjdeleyen böylesi bir haberi, başkalarının canına mâl olan bir felâketi öğrendikleri aynı anda okudular. Farklı bir yüzyılda Viyana'da tanıştığım bir akademisyen arkadaşım, Varşova'da bir uçağa binmek için acele etmiş, ı ışık hızıyla giden mesajımı okuyamamıştı.

2010 YILI, MUHASEBE yapma zamanıydı. İki yıl önce yaşanan bir finansal kriz dünya servetinin büyük bir kısmını eritmişti ve ağır ilerleyen bir toparlanma zenginlere yarar sağlıyordu. ABD'nin başkanı bir Afro-Amerikalı idi. AB'nin doğuya doğru genişlemesine yönelik 2000'ler Avrupası'nın büyük mâcerası tamamlanmış gibi görünüyordu. Avrupa'da komünizmin sona ermesinden yaklaşık yirmi, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından neredeyse yetmiş yıl sonra, 21. Yüzyılın onuncu yılı bir hesaplaşma yılı gibi görünüyordu.

O yıl, ölüm döşeğindeki bir tarihçiyle, Tony Judt'la çalışıyordum. Ona en çok, 2005'te yayınlanan ve 1945 sonrası Avrupa tarihini konu alan *Savaş Sonrası* (*Postwar: A History of Europe Since 1945*) adlı kitabı için hayran kalmıştım. Kitap, bir araya getirdiği imparatorluk parçalarını dünyanın en büyük ekonomisi ve en önemli demokrasi bölgesi hâline getiren AB'nin beklenmedik başarısını anlatıyor ve Holokost'un hâtırası üzerine derin bir düşünceyle sona eriyordu. Judt, 21. Yüzyıl'da, prosedürlerin ve paranın yeterli olmayacağını, siyasî ahlâkın bir korkunç bir tarihin bilinmesini gerektirdiğini öne sürüyordu.

2008'de Tony, dejeneratif nörolojik bir hastalık olan amyotrofik lateral skleroza (ALS) yakalanmıştı. Zihnine hizmet edemeyecek bir bedene hapsolmuş hâlde öleceği kesindi. Tony ellerini kullanamaz hâle gelince, 20. Yüzyıl temalı konuşmalarını kaydetmeye başladık. 2009'daki konuşmalarımızda, kapitalizmin değiştirilemezliği ve demokrasinin kaçınılmazlığı yönündeki Amerikan varsayımlarından ikimiz de endişeliydik. Tony, 20. Yüzyıl'da totalitarizme çanak tutan sorumsuz entelektüeller hakkında yazmıştı. Aynı şekilde bugün, 21. Yüzyıl'da, tartışmaların yüzeyselleşmesiyle, siyasanın devre dışı kalmasıyla ve eşitsizliğin sıradanlaşmasıyla sonuçlanacak şekilde, fikirlerin kategorik reddine yönelik yeni bir sorumsuzluktan endişe duyuyordu.

Onunla konuşurken, bir yandan da 1930'lar ve 1940'lar Avrupası'nda, Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği tarafından işlenen siyasî toplu katliamların tarihini yazıyordum. Kitap, özellikle Yahudiler, Beyaz Ruslar, Ukraynalılar, Ruslar, Baltık halkları ve Polonyalılar başta olmak üzere, Nazi ve Sovyet gücünün örtüştüğü bölgelerde her iki rejimi de deneyimleyen insanlara ve hanelerine odaklanıyordu. Kitabın bölümleri, planlı açıklıklar*, ölüm çukurları, gaz odaları gibi konular nedeniyle kasvetli olsa da önermesi iyimserdi: Toplu katliamın nedenleri tespit edilebilir, kurbanların ölmeden önceki yardım çağlıklarına kulak verilebilirdi. Gerçekler söylenebilir ve dersler çıkarılabilirdi.

Bu kitabın bir bölümü, 20. Yüzyıl'ın dönüm noktasına, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nı başlatan Nazi-Sovyet ittifakına ayrılmıştı. Eylül 1939'da Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği, Polonya devletini ve Polonya siyasî sınıfını yok etme amacıyla Polonya'yı işgâl ettiler. Nisan 1940'ta Sovyet gizli polisi, çoğunluğunu eğitimli yedek subayların oluşturduğu 21.892 Polonyalı savaş esirini öldürdü. İçlerinden birinin de

kadın olduğu tüm bu esirler, Sovyetler Birliği'nin Rusya Cumhuriyeti sınırları içindeki Smolensk yakınlarındaki Katın Ormanı da dâhil olmak üzere beş farklı yerde başlarının arkasından vurularak öldürüldü. Polonyalılar için Katın Katliamı genel olarak Sovyet baskısına karşı direnişin simgesi olmaya başladı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya, komünist rejimle yönetilen bir Sovyet uydusu hâline geldiğinden, Katın'den bahsetmek söz konusu olamazdı. Tarihçiler, ancak 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra neler yaşandığını açıklığa kavuşturabilirdi. Sovyet belgeleri, toplu katliamın Josef Stalin tarafından şahsen onaylanan kasıtlı bir siyasa olduğunu hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koydu. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından bu yana, yeni Rusya Federasyonu Stalinist terörün mirasıyla mücadele etmeye çalışıyordu. Kitabımı bitirmek üzereyken, 3 Şubat 2010'da Rusya başbakanı Polonyalı mevkîdaşına, o yılın Nisan ayında yetmişinci yılını geride bırakacak olan Katın'ı ortak bir programla anmaya yönelik sürpriz bir teklifte bulunmuştu. Oğlumun doğumunun beklendiği Nisan ayının ilk gününün gece yarısında kitabımı yayıncıya gönderdim. Ayın yedisinde Polonya başbakanı liderliğinde bir Polonya hükümet heyeti Rusya'ya geldi. Ertesi gün eşim doğum yaptı.

Bundan iki gün sonra, ikinci bir Polonya heyeti Rusya'ya doğru yola çıktı. Heyet, Polonya cumhurbaşkanı ve eşi, Polonya silâhlı kuvvetlerinin komutanları, milletvekilleri, sivil aktivistler, rahipler ve 1940 yılında Katın'de öldürülenlerin aile üyelerini içeriyordu. Bunlardan biri de saygı duyulan bir siyaset teorisyeni olan ve anma törenlerinden de sorumlu kültür bakanı yardımcısı olan dostum Tomek Merta'ydı. 10 Nisan 2010 Cumartesi sabahı Tomek, erken saatlerde uçağa bindi. Uçak Smolensk'teki Rus askerî hava üssüne az bir mesafe kala, saat 8:41'de düştü. Kurtulan olmadı. Viyana'daki bir doğumevinde bir cep telefonu çaldı ve yeni doğum yapmış bir anne Lehçe bir çığlık attı.

Ertesi akşam, doğum duyuruma gelen cevapları okudum. Bir arkadaşım, kendi sevincim arasında yaşanan dramı anlayıp anlamadığımdan endişelenmiş, şunları yazmıştı: "Zor bir durumda kalmaman için söylemem gerekiyor ki, Tomek Merta hayatını kaybetti." Düşen uçağın yolcu listesinde adı geçen bir başka arkadaş ise, eşi birkaç hafta sonra doğum yapacağı için uçuştan önce fikrini değiştirdiğini ve evde kalmaya karar verdiğini yazmıştı.

Yazısını şöyle noktalamıştı: "Bundan sonra her şey farklı olacak."

* Genellikle siyasî veya askerî nedenlerle, bir topluluğu veya popülasyonu bilinçli olarak aç bırakmayı amaçlayan bir tür stratejidir. Bu, yaptırımlar, kuşatmalar veya gıda kaynaklarını kesme gibi farklı yollarla yapılabilir. —ç.n.

AVUSTURYA'DAKİ DOĞUMEVLERİNDE ANNELER, doğumdan sonra dört gün daha kalabiliyor ve böylece beslenme, banyo ve bakım konularında hemşirelerden eğitim alabiliyorlardı. Bu süre, ailelerin birbirini tanımaması, ebeveynlerin konuşulan ortak dilleri öğrenmesi ve sohbetlerin başlaması için de yeterli bir süredir. Olayın ertesi gününde, doğumevinde bir komplo hakkında Lehçe konuşuluyordu. Buna göre uçağı Ruslar düşürmüştü. Çünkü Polonya Cumhurbaşkanı ile Başbakanı farklı siyasî partilere mensuptu ve bu nedenle Polonya hükûmeti, Cumhurbaşkanı öldürme planına dâhildi. Yeni anne baba olmuş Polonyalı bir çift bana komplo hakkında ne düşündüğümü sorduğunda, bütün bunların pek olası olmadığını söyledim.

Ertesi gün eşim taburcu oldu. Bebek, kundağında uyurken Tomek hakkında iki yazı yazdım. Biri Lehçe yazılmış bir anma yazısı, diğeri ise felâketin bilançosuna ilişkin İngilizce yazılmış, Rusya hakkında umut verici bir sözle biten bir yazıydı. Bir Polonya cumhurbaşkanı, Rus topraklarında işlenmiş bir suçun anma programının telâşesinde hayatını kaybetmişti. Bu vesileyle Rusya başbakanı Vladimir Putin'in Stalinizmin tarihini daha geniş bir şekilde ele alması umudunu dile getirdim. Belki bu, Nisan 2010'da yaşanmakta olan kederin ortasında mâkûl bir çağrıydı ama daha hatalı bir tahmin olamazdı.

Artık her şey farklıydı. Felâket sırasında başbakan olan ve öncesinde de iki dönem cumhurbaşkanı olarak görev yapmış olan Putin, Eylül 2011'de yeniden* cumhurbaşkanı olmak istediğini açıkladı. Partisi, o yılın Aralık ayında yapılan genel seçimlerde kötü bir performans gösterse de meclisteki çoğunluğu sağlamayı başardı. Putin, hileli görünen bir başka seçimin ardından, Mayıs 2012'de yeniden cumhurbaşkanı oldu. Ardından da, tıpkı bizzat kendisinin başlattığı Katin katliamı gibi, Sovyet geçmişiyle ilgili tartışmaların suç kapsamına alınmasını sağladı. Polonya'da ise Smolensk felâketi toplumu bir günlüğüne birleştirse de, daha sonra yıllarca ayırttırdı. Nisan 2010 felâketiyle ilgili saplantı zamanla büyüdü. Öyle ki, Katin Katliamı'nın anılması sırasında gerçekleşen bu olay, sâdece bu hâdiseyi değil, Polonya'nın tarihindeki diğer acı olayları dahi geri planda bıraktı. Polonya ve Rusya tarihî muhasebeyi terk etmişti. Zaman yahut ona ilişkin algımız değişiyordu.

* Dönemin Rusya Anayasası'na göre, bir kişi üst üste en fazla 2 kez cumhurbaşkanı seçilebiliyordu. Daha önce 2 dönem üst üste cumhurbaşkanı seçilen Putin, bu anayasal kural nedeniyle 2008 ile 2012 yılları arasında başbakan olarak görev yapmış, cumhurbaşkanlığına ise Mehmedev "getirilmiş"ti. Anayasal kuralın bu şekilde "aşılması"ndan sonra, Putin yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiş, bu anayasal kural ise 2020 yılında yapılan referandumla değiştirilmiştir. —ç.n.

AB hedefi gölgede kaldı. Ucuz sigortanın her şeyi kapsadığı Viyana'daki doğumevi, Avrupa projesinin başarısını hatırlatıyordu. Bu, Avrupa'nın birçok yerinde normal kabul edilen, ancak ABD'de tahayyül dahi edilemeyecek hizmetlerin bir örneğiydi. Aynı şey beni hastaneye getiren, Avrupa'da normal, Amerika'da ise ulaşılamaz olan hızlı ve güvenilir metro için de söylenebilir. 2013'te Rusya, "çökmekte olan" ve "düşmanca hareket eden" AB'yi kınayarak, ona karşı tutumunu değiştirdi. AB'nin başarısı, Rus vatandaşlarını, eski imparatorlukların da birer müreffeh demokrasiler hâline gelebileceği yönünde düşünmeye teşvik edebirdi ve bu yüzden de Rusya'nın var oluşu âniden riske girdi.

Rusya'nın komşusu Ukrayna AB'ye yaklaşırken, Rusya 2014 yılında bu ülkeyi işgâl ederek bazı topraklarını ilhak etti. 2015 yılına gelindiğinde, Rusya çok sayıda Avrupalı ve Amerikalının da yardımıyla olağanüstü bir siber savaş harekâtı yürütmüş ve bunu Ukrayna'nın ötesine, Avrupa ve ABD'ye kadar genişletmişti. 2016'da İngilizler, AB'den ayrılma (Brexit) yönünde oy kullandı. Amerikalılar ise başkanları olarak Donald Trump'ı seçti. Bu gelişmelerden ilki Rusların savunduğu, ikincisi ise sağlamak için gayret ettikleri gelişmelerdi. Diğer kusurlarının yanı sıra bu yeni ABD başkanı, tarih üzerine derinlemesine düşünmüyordu: Ne yeri geldiğinde Holokost'u anabildi ne de kendi ülkesindeki Nazileri kınayabildi.

20. Yüzyıl tamamen sona ermiş, ancak ondan gerekli dersler çıkarılamamıştı. Rusya, Avrupa ve Amerika'da, yeni zamanın ruhuna uygun, yeni bir siyaset biçimi, yeni bir esaret yolu ortaya çıkıyordu.

SMOLENSK FELÂKETİYLE İLGİLİ o iki yazıyı, yaşam ve ölüm siyaseti üzerine yıllarca düşündükten sonra, aralarındaki zarın incelmış görüldüğü bir gecede yazdım. Bir arkadaşım "Mutsuzluğun ortasındaki mutluluğun" diye yazmıştı. İlki de ikincisi kadar hak edilmemiş görünüyordu. Sonlar ve başlangıçlar çok yakındı ya da yanlış sıradaymış gibi görünüyordu; yaşamdan önce ölüm, yaşamadan önce ölmek; zamanın uyumu bozulmuştu.

Nisan 2010'da veya o sıralarda, insanların tabiatı değişti. İlk çocuğumun doğum haberini yazdığım, akıllı telefonlar henüz yaygınlaşmamış olduğundan ofisime gidip bir bilgisayar kullanmak zorunda kalmıştım. Cevapları hemen değil, günler veya haftalarca bekledim. İki yıl sonra kızım doğduğunda, her şey değişmişti. Bir akıllı telefona sâhip olmak norm hâline gelmişti. Hemen o anda, bir geri dönüş yapıyor ya da yapılmayacağı belli oluyordu. İki çocuk sâhibi olmak, bir çocuk sâhibi olmaktan oldukça farklıdır. Yine de, 2010'ların başındaki zamanın he-

pimiz için daha parçalanmış ve anlaşılmaz hâle geldiğini düşünüyorum.

Zaman kazandırması amaçlanan makineler, bilakis zamanı tüketiyordu. Konsantre olma ve hatırlama yeteneğimizi kaybettikçe, her şey sanki onları ilk kez görüyormuşçasına “yeni” görünüyordu. Tony’nin ölümünden sonra, Ağustos 2010’da birlikte yazdığımız ve onun 20. Yüzyıl’ı Düşünmek (*Thinking the Twentieth Century*) adını verdiği kitabı tanıtmak için turneye çıktım. ABD’de seyahat ettiğim sırada, yaşanan hâdisenin unutulduğunu fark ettim. Otel odalarında, Barack Obama’nın Afrika’da doğduğunu öne sürerek Amerika’nın travmatik ırk tarihini kurcalayan Rus televizyon aparatını izledim. Amerikalı şovmen Donald Trump’ın da kısa bir süre sonra bu temayı kullanması bana tuhaf gelmişti.

Amerikalılar ve Avrupalılar, yeni yüzyıla “tarihin sonu”^{**} hakkındaki bir masalla giriyordu. Ben bunu *kaçınılmazlık siyaseti*^{**} olarak adlandırmıştım. Çünkü bu anlayışa göre, gelecek yalnızca şimdiden ibaretti, ilerleme kanunları biliniyordu, başka hiçbir alternatif yoktu ve bu nedenle gerçekte yapılabilecek hiçbir şey yoktu. Bu masalın Amerikan kapitalist versiyonunda, süreç “piyasayla” sonuçlanıyor, piyasa demokrasiyi ve demokrasi de mutluluğu getiriyordu. Avrupa versiyonunda ise, barışın iyi olduğu savaşın sonuçlarıyla öğreniliyor ve tarih, bütünleşme ve refahı seçen “ulus” ile sonuçlanıyordu.

1991’de Sovyetler Birliği’nin çöküşünden önce, komünizmin de kendi kaçınılmazlık anlayışı vardı: Buna göre, tabiat teknolojiye izin veriyor, teknoloji sosyal değişim getiriyor, sosyal değişim devrimi tetikliyor, devrim de ütopyayla sonuçlanıyordu. Bunun doğru olmadığı ortaya çıkınca, Avrupa ve Amerikalı kaçınılmazlık siyasetçileri zafer kazanmış oldular. Böylece Avrupalılar, 1992 yılında Birliği’nin oluşumunu tamamlamakla kendilerini meşgul ederken, Amerikalılar ise, komünist hikâyenin başarısız olmasının, kapitalist hikâyenin doğruluğunu teyit ettiğini düşündüler. Amerikalılar ve Avrupalılar, komünizmin sona ermesini tâkip eden çeyrek asır boyunca, kendi kendilerine kaçınılmazlık masallarını anlatmaya devam ettiler ve böylece tarihsiz bir milenyum kuşağı yetiştirdiler.

* Francis Fukuyama tarafından yazılan *Tarihin Sonu ve Son İnsan (The End of History and the Last Man)* adlı kitaba atıf yapılıyor. —ç.n.

** İlerleyen bölümlerde açıklanacak “sonsuzluk” (*eternity*) kavramıyla birlikte kitabın en temel iki kavramından biri olan “kaçınılmazlık” (*inevitability*) ifadesi, “siyaset”, “düşünce” ve “zihniyet” ile birlikte kitap boyunca sıklıkla kullanılmakta olup, mânâ olarak yazar tarafından bu bölümde yapılan açıklamalar bağlamında anlaşılmalıdır. —ç.n.

Amerikan kaçınılmazlık zihniyeti, tüm benzer hikâyeler gibi, gerçeklere direndi. 1991’den sonra Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya’nın âkıbeti, bir sistemin çöküşünün, tabiatın piyasaları, piyasaların da hakları ürettiği boş bir sayfa yaratmadığını yeterince iyi gösterdi. Amerika’nın yasadışı savaşını başlatanlar savaşın fecî sonuçlarını düşünselerdi, 2003 yılındaki Irak savaşı bu dersi doğrulayabilirdi. 2008 finansal krizi ve 2010’da ABD’de seçim kampanyası bağışlarına ilişkin kurulların kaldırılması, zenginlerin etkisini büyüttü ve seçmenlerin etkisini azalttı. İktisadî eşitsizlik arttıkça, gelecek ufku daraldı ve giderek daha az sayıda Amerikalı, geleceğin mevcut durumdan daha iyi bir versiyona sâhip olacağına inandı. Amerikalılar, başka yerlerde tabii karşılanan eğitim, emekli maaşları, sağlık hizmetleri, ulaşım, ebeveyn izni, tâtiler gibi temel sosyal imkânları güvence altına almış işlevsel bir devletten yoksundular ve bu durumda, her geçen gün daha fazla bunalabilir ve gelecekle ilgili duygularını kaybedebilirdi.

Kaçınılmazlık düşüncesinin çöküşü, başka bir zaman algısını, dâğısel *sonsuzluk siyasetini* yaratır. Kaçınılmazlık herkes için daha iyi bir gelecek vaat ederken, sonsuzluk ise bir ulusu dâğısel bir mağduriyet öyküsünün merkezine yerleştirir. Zaman artık geleceğe giden bir çizgi değil, geçmişten gelen tehditleri sonsuza dek tekrar eden fasit bir dâire hâline gelir. Kaçınılmazlık senaryosunda, hiç kimse sorumlu değildir. Çünkü biliriz ki ayrıntılar kendi kendine daha iyi sonuçlanacaktır. Sonsuzluk dâğısünde de, yine hiç kimse sorumlu değildir, çünkü ne yaparsak yapalım, hepimiz düşmanın geleceğini biliriz. Sonsuzluk zihniyetine sâhip siyasiler, hükümetin bir bütün olarak topluma yardım edemeyeceği, ancak yalnızca tehditlere karşı koruyabileceği inancını yaydılar. İlerleme kıyamete yol açardı.

Sonsuzluk zihniyetine sâhip siyasetçilerin iktidarı, kriz üretir ve ortaya çıkan duyguları manipüle eder. Bu tür siyasetçiler, reform yapma konusundaki yetersizliklerini veya isteksizliklerini gizlemek için, vatandaşların dikkatini kısa aralıklarla sevinç ve öfke deneyimlerine yönlendirir, geleceği mevcut anın içinde boğarlar. Bu tür siyasetçiler, dış politikada kendi vatandaşlarına model gibi görünen ülkelerin başarılarını küçümser ve tahrif ederler. Siyasî kurguyu yönetmek amacıyla, hem yurtiçinde hem de yurtdışında teknolojiyi kullanan sonsuzluk siyasetçileri, gerçeği inkâr etmekte ve hayatı, gösteriye ve duyguya indirgemeye çalışmaktadır.

2010'LARDA, BELKİ FİİLİ olarak kavradığımızdan çok daha fazlası oluyordu. Belki de Smolensk kazası ile Trump'ın başkanlığı arasındaki birbirini izleyen anlar, bu şekilde deneyimlemeyi başaramadığımız bir dönüşüm çağıydı. Belki de tarihin bir sonucu olduğumuzu da ve onu yapanın biz olduğumuzu da göremediğimiz için, bir zaman algısından diğerine kayıyoruz.

Kaçınılmazlık ve sonsuzluk, gerçekleri rivayetlere dönüştürür. Kaçınılmazlık zihniyetinin etkisinde kalanlar, her gerçeği ilerlemenin genel öyküsünü değiştirmeyen bir sapma olarak, her yeni olayı zamansız bir tehdidin bir başka örneği olarak sınıflandırır. Her biri tarih kılıfına girer, her biri tarihi ortadan kaldırır. Kaçınılmazlık zihniyetine sâhip siyasetçiler, geçmişe âit ayrıntılarının önemsiz olduğunu öğretir. Çünkü, olmakta olan herhangi bir şey, ancak ilerleme değirmenine malzeme sağlar. Sonsuzluk zihniyetine sâhip siyasetçiler, bir mâsumiyet ve tehlike miti inşa etmek için, tarihin bir ânından diğerine sıçrar, geçmişte yaşanmış hayâlî tehdit döngüsü kalıpları inşâ eder ve bunları günümüzde yapay krizler ve günlük dramalar üretmekte kullanırlar.

Kaçınılmazlık ve sonsuzluk, kendine özgü propaganda tarzlarına sâhiptir. Kaçınılmazlık zihniyetine sâhip siyasetçiler, gerçekleri refahla perdelenmiş bir örümcek ağına sürüklerler. Sonsuzluk zihniyetine sâhip siyasetçiler ise, diğer ülkelerde insanların daha özgür ve daha zengin olduğu gerçeğini ve reformların bilgi temelinde formüle edilebileceği fikrini reddederek, gerçekleri örtbas ederler. 2010'larda meydana gelen olayların çoğu, kasıtlı siyasî kurgu yaratımı amacıyla, dikkat çekmeye ve tefekkür için gereken alanı kolonileştirme amaçlı, büyük boyutlu hikâyelerdi. Yine de propagandanın o dönemde yarattığı izlenim ne olursa olsun, tarihin nihaî hükmü verilmiş değildir. Nitekim, mâruz kalınan izlenimlerle şekillenen hâfıza ile –eğer istenirse– bağlantılarının ortaya çıkarılması için çalışılan tarih arasında bir fark vardır.

Bu kitap, tarihî zaman için şimdiki zamanı ve dolayısıyla siyaset için de tarihî zamanı geri kazanma girişimidir. Bu, olgusal sorgulandığı bir zamanda, Rusya'dan ABD'ye değin, kendi çağdaş dünya tarihimizde birbiriyle bağlantılı bir dizi olayı anlamaya çalışmak anlamına gelir. Rusya'nın 2014'te Ukrayna'yı işgâli, AB ve ABD için bir gerçeklikle yüzleşme sınavıydı. Birçok Avrupalı ve Amerikalı, meşrû bir düzeni savunmaktansa Rusya'nın propaganda hayâllerini tâkip etmeyi daha kolay buldu. Yaşanmakta olanın bir işgâl olup olmadığını, Ukrayna'nın bir ülke olup olmadığını ve bir şekilde işgâl edilmeyi hak edip etmediğini sorgulayarak zaman kaybettiler. Bu da, Rusya'nın kısa süre sonra AB ve

ABD içinde istismar ettiği geniş bir güvenlik açığını ortaya çıkardı.

Bir disiplin olarak tarih, savaş propagandasına karşı bir yüzleşmeyle başladı. İlk tarih kitabı olan *Peloponez Savaşı (The Peloponnesian Wars)* adlı eserinde Thukididis, liderlerin eylemleri hakkındaki beyanları ile onları bu eylemleri yapmaya sevk eden gerçek nedenler arasında bir ayırım yapmaya özen gösterdi. Günümüzde, artan eşitsizlik siyasî kurguları daha da öne çıkarırken, araştırmacı gazetecilik daha da kıymetli hâle geliyor. Rusya'nın Ukrayna'yı işgâli sırasında, cesur muhabirlerin tehlikeli yerlerden haber yapmasıyla, araştırmacı gazeteciliğin Rönesans'ı başladı. Rusya ve Ukrayna'da gazetecilik girişimleri, kleptokrasi* ve volsuzluk sorunları etrafında kümelendi ve ardından bu konularda eğitimli muhabirler savaşı haberleştirdi.

KİTLESEL EŞİTSİZLİĞİN KÖKLEŞMESİ, siyasetin yerini propagandanın alması, kaçınılmazlık düşüncesinden sonsuzluk düşüncesine geçiş gibi, hâlihazırda Rusya'da yaşanmakta olan durumlar, pekâlâ Amerika ve Avrupa'da da olabilecek şeylerdir. Bu geçişi daha önce yaşamış olan Rus liderler, bir nevi ev sâhibi sıfatıyla, Avrupalıları ve Amerikalıları sonsuzluk düşüncesine dâvet edebilirdi. Gerçekten de Ruslar, Amerika ve Avrupa sistemlerinde gördükleri zayıflıkları tanımışlardı, çünkü bunlar, daha önce kendi evlerinde de gördükleri ve istismar ettikleri aynı zayıflıklardı.

2010'larda yaşanan, demokrasi karşıtı siyasetin yükselişi, Rusya'nın Avrupa'ya karşı dönüşü ve Ukrayna'yı işgâli, Brexit referandumu, Trump'ın seçilmesi gibi olaylar, birçok Avrupalı ve Amerikalı için sürpriz oldu. Amerikalılar sürprize iki şekilde tepki verme eğilimindedir: Ya beklenmeyen olayın, gerçekte hiç yaşanmadığını hayâl ederek ya da onun tamamen yeni olduğunu ve dolayısıyla tarihin olağan akışına uygun olmadığını iddia ederek. Ya her şey bir şekilde yolundadır ya da her şey o kadar kötüdür ki hiçbir şey yapılamayacaktır. İlk tepki, kaçınılmazlık düşüncesine özgü bir savunma mekanizmasıdır. İkincisi ise, ilkinin kırılmasından hemen önce çıkardığı ve yerini sonsuzluk düşüncesine bıraktığı çatırtı sesidir. Kaçınılmazlık düşüncesi, önce yurttaşlık sorumluluğunu aşındırır ve ardından ciddi bir meydan okumayla karşılaştığında da sonsuzluk düşüncesine dönüşür. Rusya'nın aday ABD başkanı olduğunda, Amerikalılar bu şekilde tepki verdiler.

* Hükümetin veya devletin, yasadışı yollarla zenginleşmeyi hedefleyen veya kişisel çıkarlarını kamu kaynaklarını sömürerek sağlayan bir grup veya sınıf tarafından kontrol edildiği bir yönetim biçimi. –ç.n.

1990’larda ve 2000’lerde, iktisadî ve siyasî modellerin naklinde, İngiliz dilinin yayılmasında ve AB ile Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nün (NATO) genişlemesinde, Batı’dan Doğu’ya doğru bir etki akımı vardı. Tam bu sıralarda, Amerikan ve Avrupa kapitalizminin gri alanları, zengin Rusları, Doğu-Batı ayrımının olmadığı, *offshore* banka hesapları, paravan şirketler ve anonim anlaşmalarla Rus halkından çalınan serveti aklayabilecekleri bir dünyaya çağırıyordu. Kısmen bu nedenler, *offshore*’u istisna olmaktan çıkarıp kural hâline getirdiği, Rus siyasî kurgusunu Rusya ötesine nüfuz ettirdiği ölçüde, 2010’larda etki yönü tersine döndü. Tukididis, *Peloponez Savaşı* adlı eserinde “oligarşiyi” bir *azınlığın yönetimi* ve “demokrasi”nin zıttı olarak tanımlamıştı. Aristoteles’e göre de “oligarşi”, *varlıklı bir azınlığın yönetimi* anlamına geliyordu. Bu ifadenin, bu anlamıyla, 1990’larda Rusçada ve ardından 2010’larda İngilizcede yeniden canlanması nedensiz değildi.

Kavramlar ve uygulamalar da Doğu’dan Batı’ya taşındı. Bunun bir örneği, “sahte haberler” (“*fake-news*”) ifadesindeki “sahte” kelimesidir. Bu, ilk başta kulağa bir Amerikan icadıymış gibi geliyor. Hatta Donald Trump da ifadenin yaratıcısının kendisi olduğunu iddia etmişti. Ancak terim, ABD’deki kariyerine başlamadan çok daha önce Rusya ve Ukrayna’da kullanılmıştı. Bu terim, gazetecilik rolüne bürünülerek, belirli bir olay hakkında kafa karışıklığı yaratmak ve gazeteciliği itibarsızlaştırmak amacıyla kurgusal bir metin yaratmayı ifade ediyordu. Sonsuzluk zihniyetine sâhip siyasetçiler önce yalan haberleri kendileri yaymakta, sonra tüm haberlerin sahte olduğunu iddia etmekte ve son olarak da sâdece kendi gözlüklerinden görünenlerin gerçek olduğunu iddia etmektedirler. Rusya’nın uluslararası kamusal alanı kurguyla doldurma operasyonu, 2014’te Ukrayna’da başladı, 2015’te ABD’ye taşındı ve 2016 yılında ABD başkanının seçilmesine yardımcı oldu. Zamanla daha sofistike hâle geliyorlardı tâbi, ancak teknikler her yerde aynıydı.

2010’larda Rusya, gerçekleri yok etmek, eşitsizliği korumak ve Avrupa ve ABD’deki benzer eğilimleri hızlandırmak amacıyla sonsuzluk düşüncesini ihraç etmeye çalışan kleptokratik bir rejimdi. Bu durum, Rusya’nın, bir yandan AB ve ABD’yi zayıflatmaya yönelik operasyonlarını güçlendirirken bir yandan da kendisine karşı düzenli bir savaş yürüttüğü Ukrayna’dan çok iyi görülmekteydi. Ukrayna’da başkan yardımcısı olabilen son Rusya yanlısı danışman, ilk Rusya yanlısı Amerikan başkan adayının da danışmanı olmuştu. Ukrayna’da başarısız olan Rus taktikleri, ABD’de başarılı oldu. Rus ve Ukraynalı oligarklar, paralarını bir Amerikan başkan adayının kariyerini sürdüreceği şekilde yönettiler. Bunların hepsi tek bir tarih, anımızın ve seçimlerimiz tarihi.

BU DENLİ YAKIN olayları ihtiva eden bir dönem, tarih olabilir mi? Elbette ki Atinalıların Spartalılarla olan savaşının üzerinden iki bin yıldan fazla bir süre geçtiği için, Peloponez Savaşı’nı tarihin bir parçası olarak görmekte zorlanmayabiliriz. Ancak bu savaşı kayıt altına alan dönemin tarihçisi Tukididis için, tüm bu olaylar kendi döneminde yaşanmaktaydı. Mevcut durumu açıklığa kavuşturmak için gerekli olduğu sürece de, geçmişin tartışmalarını konuya dâhil etmişti. Bu çalışma da naçizâne bu yaklaşımı tâkip ediyor.

Esaret Yolu, günümüzün siyasî sorunlarını tanımlamak ve bunları öten bazı mitleri ortadan kaldırmak amacıyla Rus, Ukrayna, Avrupa ve Amerikan tarihine yelken açmakta. İlgili ülkelerdeki birincil kaynaklardan yararlanmakta ve kendi zamanımızı anlamlandırmamıza yardımcı olabilecek kalıplar ve kavramlar aramaktadır. Kaynakların dilleri –Rusça, Ukraynaca, Lehçe, Almanca, Fransızca ve İngilizce– bilimsel araştırma araçları olduğu kadar, aynı zamanda deneyimin kaynaklarıdır da. Bu yıllarda Rusya, Ukrayna, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri medyasını tâkip ettim, birçok yeri gezdim ve bazen olayları kendi deneyimlerimle veya tanıdığım insanların deneyimleriyle karşılaştırma imkânım oldu. Her bölüm totaliter düşüncenin dönüşü (2011), Rusya’da demokratik siyasetin çöküşü (2012), Rusya’nın Avrupa Birliği’ne saldırısı (2013), Ukrayna’daki devrim ve ardından gelen Rus işgâli (2014), Rusya, Avrupa ve Amerika’da siyasî kurgunun yayılması (2015) ve Donald Trump’ın seçilmesi (2016) gibi belirli bir olaya ve belirli bir yıla odaklanıyor.

Kaçınılmazlık düşüncesi, siyasî temellerin gerçekten değişemeyeceğini öne sürerek, bu temellerin gerçekte ne olduğuna dâir belirsizliği yayar. Buna göre, eğer geleceğin iyi bir siyasî düzenin otomatik bir uzantısı olduğunu düşünürsek, o düzenin ne olduğunu, neden iyi olduğunu, nasıl sürdürüldüğünü ve nasıl geliştirilebileceğini de sormamıza gerek kalmayacaktır. Tarih, bir anlamda siyasî düşüncedir ve öyle de olmalıdır. Nitekim bu yönüyle, kaçınılmazlık ile sonsuzluk arasında bize bir kaçış koridoru yaratarak birinden diğerine sürüklenmemizin önüne geçer ve fark yaratabileceğimiz ânı görmemize yardımcı olur.

Kaçınılmazlık ve sonsuzluk düşüncelerine karşı verilen mücadelede, karşıt mefhumlara ilişkin tarihî arka plan, bugünün tahribatının onarılmasına rehberlik edebilir. Aşınma, direnç gösteren, takviye edilebilecek, yeniden inşa edilebilecek ve yeniden kavramsallaştırılması gereken şeyleri ortaya çıkarır. Zıtlıkları anlamak güç vereceğinden, bu kitabın bölüm başlıkları Bireycilik veya Totalitarizm, Hâlefiyet veya Başarısızlık, Bütünleşme veya İmparatorluk, Yenilik veya Ebediyet, Gerçek veya

Yalan, Eşitlik veya Oligarşi şeklinde alternatifler üzerine çerçevenmiştir. Dolayısıyla bireysellik, dayanıklılık, işbirliği, yenilik, dürüstlük ve adâlet siyasî erdemler olarak şekillenir. Bu nitelikler sıradan söylemler veya tercihler değil, tarihî gerçeklerdir ve maddî güçler kadar önemlidir. Erdemler, onları ilham veren ve besleyen kurumlarla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır.

Bir kurum, aynı zamanda kendisinin de onlarla bağlı olacağı belirli iyi fikirler geliştirebilir. Kurumların gelişmesi için erdemlere, erdemlerin geliştirilmesi için ise kurumlara ihtiyaç vardır. Kamusal yaşamda neyin iyi neyin kötü olduğuna dâir ahlâkî soru, kurumsal yapıya yönelik tarihî bir bakıştan asla ayrılamaz. Erdemleri alâkasız ve hatta gülünç gösteren şey, kaçınılmazlık ve sonsuzluk düşünceleridir. Kaçınılmazlık düşüncesi, iyinin zaten var olduğu ve öngörülebilir bir şekilde genişletilmesi gerektiği vaadiyle, sonsuzluk düşüncesi ise kötünün her zaman dışsal olduğunu ve bizim sürekli mâsum kurbanlar olduğumuzu taahhüt ederek bunu yapar.

İyilik ve kötülüğün ne olduğuna dâir daha iyi bir açıklamaya sâhip olmak istiyorsak, tarihi canlandırmamız gerekecektir.

BİREYCİLİK VEYA TOTALİTARİZM (2011)

“Hukukun varlığıyla yükselecek, yokluğuyla yok olacağız.”
—Yanık Njáll'ın Sagası, Yaklaşık 1280

“Egemen, istisna durumuna karar verendir”
—CARL SCHMITT, 1922

KAÇINILMAZLIK DÜŞÜNCEİ, FİKİRLERİN VAR OLMADIĞI FİKRİ üzerine kuruludur. Bu fikrin esiri olanlar, fikirlerin önemli olduğunu inkâr etmekle, aslında sâdece güçlü bir fikrin pençesinde olduklarını açık etmiş olurlar. Kaçınılmazlık düşüncesinin klişesi, “başka alternatifin olmadığı”dır. Bunu kabûl etmek, tarihin bilincinde olma ve onu değiştirme konusundaki bireysel sorumluluğu reddetmek demektir. Bu durumda hayat, önceden satın alınmış bir arsada, önceden belirlenmiş bir mezara doğru yapılan bir uyurgezer yürüyüşüne dönüşür.

Sonsuzluk düşüncesi, cesetten yükselen bir hayâlet misâli, kaçınılmazlık düşüncesinden doğar. Kaçınılmazlık düşüncesinin kapitalist versiyonunda, siyasetin yerini piyasa alır ve ilerlemeye olan inancı baltayan iktisadî eşitsizliği üretir. Toplumsal hareketlilik durdurulduğu müddetçe, kaçınılmazlık düşüncesi yerini sonsuzluk düşüncesine, demokrasi ise yerini oligarşiye bırakır. Bir oligark, belki de faşist fikirlerin yardımıyla, mâsum bir geçmiş masalı anlatarak, gerçek acılara sâhip insanlara, sahte bir koruma sunar. Teknolojinin özgürlüğe hizmet ettiği inancı, oligarkın gösterisine giden yolu açar. Dikkat dağınıklığı konsantrasyonun yerini alırken, gelecek şimdiki zamanın hayâl kırıklıklarında yok olur ve sonsuzluk düşüncesi günlük yaşam hâline gelir. Oligark, kurgusal bir dünyadan gerçek siyaset sahnesine adım atar ve

yönetimini, mitlere başvurarak ve krizler yaratarak sürdürür. 2010'lar-da, bu profildeki biri olarak Vladimir Putin, yine bu profildeki bir başkasına, Donald Trump'a, kurgudan iktidara uzanan yolunda rehberlik etti.

Rusya, sonsuzluk düşüncesine ilk ulaşan ülke oldu ve Rus liderler, bunu ihraç ederek kendilerini ve servetlerini korudular. Baş oligark Vladimir Putin, rehberi olarak faşist filozof İvan İlyin'i rehber olarak seçti. Şair Czesław Miłosz 1953'te, "birçok Avrupa ülkesi sâkini, karmaşık ve zor felsefe kitaplarının kaderleri üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu, genellikle acı çekerek, nihâyet 20. Yüzyıl'ın ortalarında anladı" diye yazmıştı. Günümüzde önemli görülen felsefe kitaplarından bazıları, Miłosz'un bu satırları yazmasından bir yıl sonra ölen İlyin tarafından yazılmıştır. İvan İlyin'in 1990'larda ve 2000'lerde Rusya'nın resmî makamları tarafından yeniden canlandırılması, faşizmin oligarşiyi mümkün kılmak için uyarlanması ve kaçınılmazlık siyasetinden sonsuzluk siyasetine geçişte liderlere yardımcı olması yoluyla, onun çalışmalarına ikinci bir hayat verdi.

İlyin'in dönemi olan 1920'li ve 1930'lu yıllar faşizminin üç temel özelliği vardı: Akıl ve hukuk yerine irade ve şiddeti yüceltiyordu; halkıyla mistik bir bağı olan bir lider öngörüyordu; ve küreselleşmeyi birtakım sorunlardan ziyâde bir komplo olarak değerlendiriyordu. Eşitsizliğin hüküm sürdüğü günümüz koşullarında, sonsuzluk siyaseti olarak yeniden canlanan faşizm, kamusal tartışmalardan uzaklaşarak siyasî kurguya doğru geçişte, seçimlerin anlamını yitirmesiyle "görünüşte demokrasiye" doğru geçişte, hukukun üstünlüğünden uzaklaşıp şahsiyetçi rejimlere doğru geçişte, oligarklara bir katalizatör olarak hizmet ediyor.

Tarih her zaman akıp gider ve alternatifler her zaman kendisini gösterir. İlyin de bu alternatiflerden birini temsil ediyordu. Yüzyılımızda yeniden canlandırılan tek faşist düşünür o değildi ama en önemlisiydi. O, gittikçe kararar, kaçınılmazlıktan sonsuzluk düşüncesine götüren esaret yolunun rehberidir. Fikirlerinin ve etkisinin izini sürerek, kararar yolda ışık ve çıkış noktaları arayabiliriz. Bu ise tarihî bakışla düşünmek, yani, geçmişten gelen fikirlerin günümüzde nasıl önemli olabileceğini sormak, İlyin'in küreselleşme çağını bizimkiyle karşılaştırarak, şimdi olduğu gibi o zaman da olasılıkların gerçek ve ikiden fazla olduğunu fark etmek anlamına gelir. Kaçınılmazlığın perdesi kalktığında karşımıza çıkan sonsuzluk örtüsüdür, ancak perde inmeden önce bulunması gereken alternatifler vardır. Nitekim, sonsuzluk düşüncesini kabûl edersek, bireyselliği feda eder ve artık olasılıkları göremez hâle geliriz. Sonsuzluk düşüncesi, fikirlerin var olmadığını söyleyen bir başka fikirdir.

Sovyetler Birliği 1991'de çöktüğünde, Amerikalı kaçınılmazlık siyaset-

çileri tarihin sonunu ilân ederken, bazı Ruslar ise imparatorluk geçmişinde yeni otoriteler arayışına girdiler. 1922'de kurulduğunda Sovyetler Birliği, Rus İmparatorluk topraklarının çoğunu devralmıştı. Çar, batı-doğu ekseninde Avrupa'nın ortasından Pasifik kıyılarına ve kuzey-güney ekseninde Kuzey Kutbu'ndan Orta Asya'ya kadar uzanan, dünyanın en geniş alanına hükmetmekteydi. Büyük ölçüde bir köylüler ve göçebeler ülkesi olmasına rağmen, Rusya'nın orta sınıfları ve entelektüelleri, 20. Yüzyıl başlarken, bir otokrat tarafından yönetilmekte olan imparatorluğun nasıl daha modern ve daha âdil hâle gelebileceğini düşünmekteydiler.

1883'te soylu bir ailede dünyaya gelen İvan İlyin, genç bir adam olarak kendi kuşağının tipik bir temsilcisiydi. 1900'lerin başında, Rusya'nın kanunlarla yönetilen bir devlet olmasını istiyordu. Birinci Dünya Savaşı felâketi ve 1917 Bolşevik Devrimi deneyiminden sonra bir karşı-devrimciye dönüşen İlyin, devrime karşı şiddet içeren yöntemlerin savunucusu oldu ve zamanla Bolşevizm karşıtlığına dayanan Hıristiyan faşizminin bir savunucusu oldu. 1922'de Sovyetler Birliği'nin kurulmasından birkaç ay önce, memleketinden sürgün edildi. Berlin'deyken yazdığı bir yazıda, Beyazlar olarak bilinen yeni kurulmuş Sovyetler Birliği muhaliflerine bir program önerdi. Beyazlar, uzun ve kanlı Rus İç Savaşı'nda Bolşeviklerin Kızıl Ordusuna karşı savaşmış ve ardından da İlyin gibi Avrupa'ya siyasî sürgün olarak sığınmış adamlardı. İlyin daha sonra, yazılarını, Sovyetler Birliği'nin sona ermesinden sonra iktidara gelecek müstakbel Rus liderlere rehberlik etmesi için formüle etti. 1954'te öldü.

1991'de dağılan Sovyetler Birliği'nden yeni bir devlet, Rusya Federasyonu ortaya çıktıktan sonra, İlyin'in *Görevlerimiz* adlı kısa kitabı yeni Rusça baskılarla dolaşmaya başladı, toplu eserleri yayınlandı ve fikirleri güçlü taraftarlar kazandı. İlyin, İsviçre'de öldüğü sıralarda artık unutulmuşsa da 2005 yılında Putin, Moskova'da onun için yeniden bir cenaze töreni düzenletti. Yine Putin, İlyin'in Michigan Eyalet Üniversitesi'nde bulunan kişisel belgelerini geri almak için 2006 yılında bir elçi gönderdi. O zamana kadarsa Rus meclisinde genel kurula hitâben yaptığı yıllık başkanlık konuşmalarında İlyin'den alıntılar yapıyordu. Bunlar, bizzat Putin tarafından kaleme alınan önemli konuşmalardı. 2010'larda Putin, Rusya'nın neden Avrupa Birliği'ni engellemesi ve Ukrayna'yı işgâl etmesi gerektiğini açıklamak için İlyin'e başvurdu. Bir tarihçi zikretmesi istendiğinde, Putin geçmişle ilgili otoritesi olarak İlyin'i gösterdi.

Rus siyasî sınıfı Putin örneğini izledi. Putin'in propaganda uzmanı Vladislav Surkov, İlyin'in fikirlerini modern medya dünyasına uyarladı. Surkov, Putin'in iktidara yükselişini organize etti ve Putin'in görünürdeki

ebedî iktidarını sağlayan medya konsolidasyonuna nezâret etti. Putin'in partisinin resmî başkanı Dimitri Medvedev, Rus gençlerine İlyin'i okumalarını tavsiye etti. İlyin'in adı, İlyin tarafından yaratılması önerilen demokrasi simülakrının* kurgusunda rol oynayan sahte muhalefet partileri olan komünistler ve (aşırı sağ) Liberal Demokratların liderlerinin de dilindeydi. İlyin, hukuku yüce bir lidere duyulan sevgi olarak gördüğü hâlde, bir anayasa mahkemesi başkanı bile ondan alıntı yapmaya imtina etmedi. Rusya, İlyin'in savunduğu şekilde merkezîyetçi bir devlet hâline geldikçe, İlyin Rusya'nın bölgesel vâlileri tarafından da anılır oldu. 2014'ün başlarında, Rusya'nın iktidar partisinin üyelerine ve tüm kamu görevlilerine, Kremlin'den, İlyin'in siyasî yayınlarından oluşan bir koleksiyon gönderildi. 2017 yılında Rus televizyonu, Bolşevik Devrimi'nin yüzüncü yılını, İlyin'in ahlâkî bir otorite olarak sunulduğu bir filmle andı.

İlyin, sonsuzluk fikrinin siyasetçisiydi. 1990'ların ve 2000'lerin Rusyası'nda kaçınılmazlık düşüncesinin kapitalist versiyonu çökerken, onun düşüncesi egemen oldu. 2010'larda Rusya, organize bir kleptokrasi hâline geldiğinde ve ülkedeki eşitsizlik sersemletici boyutlara vardığında ise İlyin'in etkisi zirveye ulaştı. Rusya'nın Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'ne saldırısı filozof İlyin'in görmezden geldiği ya da küçümsediği bazı siyasî erdemleri hedef alarak ortaya çıkardı: bireycilik, hâlefiyet, entegrasyon (bütünleşme), yenilik, hakikât ve eşitlik.

İLYİN, FİKİRLERİNİ RUSLARA, Devrim'den sonra, yani yaklaşık bir asır önce sunmuşsa da, zamanımızın bir filozofu hâline gelecekti. Gerçekten de, 20. Yüzyıl'ın hiçbir düşünürü, 21. Yüzyıl'da bu kadar büyük şaşaaıyla onurlandırılmamış ve dünya siyaseti üzerinde böylesi bir etkiye sâhip olmamıştı. Bu fark edilmediyse, bunun nedeni kaçınılmazlık düşüncesinin esareti altında olmamız, fikirlerin önemli olmadığına inanmamızdır. Tarihi olarak düşünmek demek, alışılmadık olanın önemli olabileceğini kabûl etmek ve alışılmadık olanı tanıdık kılmak için çalışmak demektir.

Kaçınılmazlık siyasetimiz, İlyin'in dönemininkini yansıtıyor. 1980'lerin sonlarından 2010'ların başlarına kadar olan dönem gibi,

* Simulakr, gerçek bir nesnenin, durumun veya deneyimin taklit edilmiş veya yapay bir temsili anlamına gelir. Genellikle, bir şeyin yüzey özelliklerini veya görünüşünü taklit ederken, onun aslında sâhip olduğu içsel özellikleri veya değerleri taşımamakla eleştirilir. Fransız sosyolog ve filozof Jean Baudrillard, "simulakr" kavramını modern toplumunda simülasyon ve gerçeklik arasındaki ilişkileri tartışmak için kullanmıştır. Baudrillard'a göre, simulakrılar gerçekliği taklit eden ama aslında hiçbir gerçek temeli olmayan imajlar veya kopyalardır. Bu kavram, özellikle medya, kültür ve teknoloji eleştirilerinde sıkça kullanılır. —ç.n.

1880'lerin sonlarından 1910'ların başlarına kadar olan dönem de küreselleşme dönemi idi. Her iki dönemin de geleneksel görüşü, ihrâcâta dayalı büyümenin aydınlanmış siyaset getireceğini ve fanatizmi sona erdireceğiydi. Bu iyimserlik, Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen devrimler ve karşı-devrimler sırasında dağıldı. İlyin'in kendisi, bu eğilimin ilk örneklerindendi. Hukukun üstünlüğünün genç bir destekçisi olarak, aşırı solda gözlemlendiği taktiklere hayran kalırken aşırı sağa kaydı. İlyin'in Rusya'dan kovulmasından kısa bir süre sonra, eski solcu Benito Mussolini faşistlerini Roma'ya Yürüyüş'e geçirdi, filozof İlyin yozlaşmış bir dünyaya karşı umudu Duçe'de görmüştü.

İlyin, faşizmi dünyanın gelecekteki siyaseti olarak görüyordu. 1920'lerde sürgündeyken, İtalyanların Ruslardan önce faşizme ulaşmasından rahatsızlık duymuştu. Mussolini darbesinin ilham kaynağının Rus Beyazları* olduğu fikriyle kendini avuttu: "Beyaz hareket, [İtalyan] faşizminden daha derin ve geniştir." İlyin'e göre bu derinlik ve genişlik, Tanrı'nın düşmanlarını kanlı bir şekilde kurban etmeyi talep eden türde bir Hıristiyanlığı benimsemekten kaynaklanıyordu. 1920'lerde Rusya'nın Beyaz sürgünlerinin hâlâ iktidara gelebileceklerine inanan İlyin, onlara "Beyaz kardeşlerim, faşistler" diye hitap etti.

İlyin, Adolf Hitler'den de benzer şekilde etkilenmişti. İtalya'yı ziyaret etmesine ve İsviçre'de tâtil yapmasına karşın, 1922 ile 1938 yılları arasında yaşadığı evi, devlet destekli bir bilim enstitüsünde çalıştığı Berlin'di. İlyin'in annesi Almandı. Sigmund Freud'la Almanca psikanaliz yaptı, Alman felsefesi okudu ve Rusça yazdığı sıklıkta Almanca da yazdı. Günlük işinde, Sovyet siyaseti üzerine eleştirel çalışmalar (örneğin sâdece 1931 yılında Almanca olarak *Uçurumun Kenarında Bir Dünya* ve Rusça olarak *Bolşevizmin Zehri*) adlı eserleri derledi ve yazdı. İlyin Hitler'i, Bolşevizme karşı bir medeniyet savunucusu olarak görüyordu. İlyin, Führer'in Rus tarzı yeni muhtemel devrimleri önlediğini ve böylece, "tüm Avrupa için muazzam bir hizmet gerçekleştirdiğini" yazmıştı. İlyin, takdirle Hitler'in Yahudi düşmanlığının Rus Beyazları'nın ideolojisinden türediğini de belirtmiştir. "Avrupa nasyonal sosyalist hareketi anlamıyor" diye yakınıyordu. Nazizm her şeyden önce Rusların da katılması gereken bir "Ruh" idi.

İlyin, 1954'teki ölümüne kadar yaşayacağı İsviçre'ye gitmek üzere, 1938'de Almanya'dan ayrıldı. İsviçre'de bir Alman-Amerikalı iş ada-

* Beyaz Hareket veya Beyaz Ordu, 1917-1923 yılları arasında cereyan eden Rus İç Savaşı sırasında Bolşeviklere karşı mücadele eden muhalefet güçleridir. Bolşevik Devrimi'nin başlarına ulaşmasından sonra, diaspora olarak varlıklarını bir süre daha sürdürdüler. —ç.n.

mının karısı tarafından mâlî olarak desteklendi ve ayrıca halka açık Almanca konferanslar vererek bir miktar gelir elde etti. İsviçreli bir akademisyenin belirttiği üzere, bu konferansların özü, Rusya'nın, mevcut bir komünist tehlike olarak değil, gelecekteki Hıristiyan kurtuluşu olarak anlaşılması gerektiği üzerineydi. İlyin'e göre komünizm, çökmekte olan Batı tarafından mâsum Rusya'ya dayatılmıştı. Günün birinde Rusya, Hıristiyan faşizminin yardımıyla kendisini ve diğerlerini özgürleştirecekti. İsviçreli bir eleştirmen onun kitaplarını "bütün bir Batı'ya karşı çıkma anlamında millî" olarak nitelendirdi.

İkinci Dünya Savaşı başladığında, İlyin'in siyasî görüşleri değişmedi. İsviçre'deki bağlantıları aşırı sağcı kişilerdi: Rudolf Grob, İsviçre'nin Nazi Almanyası'nı taklit etmesi gerektiğine inanıyordu; Theophil Spoerri, Yahudi ve Masonların üyeliğini yasaklayan bir grubun üyesiydi; Albert Riedweg sağcı bir avukattı ve kardeşi Franz Nazi imha aygıtındaki en önde gelen İsviçre vatandaşıydı. Franz Riedweg, Alman savaş bakanının kızıyla evlendi, Nazi SS birliklerine katıldı ve Polonya, Fransa ve Sovyetler Birliği'ne yönelik Alman işgâllerinde yer aldı. İlyin, bu işgâlleri Nazilerin Rusları özgürleştirebileceği, Bolşevizme yönelik bir dava olarak görüyordu.

Sovyetler Birliği 1945'te savaşı kazanıp imparatorluğunu batıya doğru genişlettiğinde, İlyin Rusların gelecek nesilleri için yazmaya başladı. Çalışmalarını, büyük bir karanlığa tutulan küçük bir fener yakmak olarak nitelendirdi. 2010'ların Rus liderleri, bu küçük alevle büyük bir yangın başlatacağı.

İLYİN İSTİKRARLIYDI. 1916'DA Rusça, 1946'da ise Almanca düzenlenmesi yapılan felsefe alanındaki ilk büyük eseri, aynı zamanda son büyük eseri de.

İlyin'e göre evrendeki tek iyi şey, Tanrı'nın yaratılıştan önceki bütünlüğüydü. Tanrı dünyayı yarattığında, kendisinde cisimleşmiş olan tek ve bütün hâldeki Hakikâti de paramparça etmişti. İlyin dünyayı "kategorik", yani o tek mükemmel kavramın kayıp alanı; ve "tarihsel", yani olguları ve tutkularıyla insan yaşamı olarak ikiye ayırdı. Ona göre var oluşun trajedisi, gerçeklerin Tanrı'nın bütünlüğü içinde, tutkuların da Tanrı'nın amacı içinde yeniden bir araya getirilememesiydi. Kendisi de bir zamanlar Hıristiyan faşizminin savunucusu olan Rumen düşünür E. M. Cioran, bu konsepti şu şekilde açıklamıştır: Tarihten önce, Tanrı kusursuz ve ebedidir; tarihi başlattığında ise, "çılgın, hata üstüne hata yapan" biri gibi görünür. İlyin'in belirttiği gibi: "Tanrı ampirik var oluşa

gömüldüğünde, uyumlu teklikten, mantıksal akıldan ve örgütsel amacından mahrum kaldı."

İlyin için, olgular ve tutkuların müteşekkil insan dünyası anlamıdır. İlyin, bir olgunun tarihî bağlamında kavranmasının ahlâkî olmadığını düşünmüştür: "Deneysel var oluş dünyası teolojik olarak doğrulanamaz." Tutkular kötüdür. Tanrı, "duygusal olanın kötü tabiatını" salıvererek yaratılıştaki hata yaptı. Tanrı, cinsellikle harekete geçen bizler gibi varlıklar yaratarak "romantik" bir dürtüye boyun eğmiştir. Ve böylece, "dünyanın romantik içeriği, rasyonel düşünce biçimini alt eder ve düşünce, yerini düşünmeyen amaca," fiziksel aşka bırakır. Tanrı bizi, "manevî ve ahlâkî görecelik"le başbaşa bırakmıştır.

İlyin, Tanrı'yı mahkûm ederek felsefeyi veya en azından bir filozofu, yani kendisini güçlendirmiştir. Tanrı, dünyanın yaratılmasından önce var olan ilâhî bir "bütünlük" vizyonunu korumuş, ancak nasıl geri kazanılabileceğini açıklamayı ise İlyin'e bırakmıştı. Tanrı'yı sahneden uzaklaştıran İlyin, olan ile olması gereken konusunda yargılarda bulunabilirdi. Tanrısal bir dünya vardır, bir şekilde kurtarılması gerekiyordur ve bu kutsal iş, hâlihazırdaki kötü gidişatı İlyin ve kitapları sayesinde anlayan insanlara düşecektir.

Vizyonu totaliterdi. Birlikte düşünmeli ve hissetmeliydik ama bu aslında hiç düşünmemek ve hissetmemek anlamına geliyordu. Bireysel insanî varlıklar hâlindeki var oluşa son vermeliydik. "Kötülük, bireyin var olduğu yerde başlar," diye yazmıştı İlyin. Bireyselliğimiz yalnızca dünyanın kusurlu olduğunu kanıtlardı: "İnsan var oluşunun ampirik olarak parçalanması, dünyanın yanlış, geçici ve metafizik olarak doğru olmayan bir durumudur." İlyin, sâhip oldukları sivil toplumları ve özel yaşamlarıyla dünyayı bozdukları ve Tanrı'yı uzak tuttukları düşüncesiyle, orta sınıfları hor görüyordu. Mensuplarına sosyal ilerleme imkânı sunulan bir sınıfa âit olmak, en kötü insan türü olmak demektir: "Bu sınıf toplumsal var oluşun en alt düzeyini oluşturur."

TÜM AHLÂKSIZLIKLAR GİBİ, sonsuzluk düşüncesi de kendisi için bir istisna yaparak işe başlar. Yaratılıştaki diğer her şey kötü olabilir ama ben ve grubum iyiyiz çünkü ben kendimim ve grup benim grubum. Başkalarının kafası karışmış ve tarihin gerçekleri ve tutkuları tarafından büyülenmiş olabilir, ancak ben ve ulusum tarih öncesinden kalma bir mâsumiyeti koruduk. Tek iyi şey içimizdeki bu görünmez nitelik olduğuna göre, tek siyaset, bedeli ne olursa olsun mâsumiyetimizi koruyan siyasettir. Sonsuzluk zihniyetini kabûl edenler, daha uzun, daha

mutlu ya da daha verimli bir yaşam sürmeyi beklemezler. Eğer diğerleri, yani suçlu olanlar daha çok acı çekiyorsa, bunu doğru yolda olduklarının bir işareti olarak kabûl ederler. Hayat kötü, vahşî ve kısadır*. Zevki ise, onun başkaları için daha kötü, daha vahşî ve daha kısa hâle getirilebilmesindedir.

İlyin, Rusya ve Ruslar için bir istisna yaptı. Açıkladığı Rus mâsumiyeti dünyada gözlemlenemezdi. Bu, İlyin'in kendi halkına duyduğu imânî gösteren bir eylemdi: Kurtuluş, Rusya'yı olmadığı gibi görmeyi gerektiriyordu. Dünyanın gerçekleri, Tanrı'nın başarısız yaratışının yozlaşmış döküntülerinden başka bir şey olmadığından, gerçek görme de görünmeyi tefekkür etmektir. Buna yakın bir Romanya faşizmi kuran Corneliu Codreanu, Başmeleklerden Mikail'i hapisnede görmüş ve gördüğünü birkaç satır olarak yazmıştır. İlyin tefekkür fikrini birkaç kitapta işlemiş olsa da, aslında olan, kendi ulusunu doğru olarak görmesi ve bu görüşün saflığının, Rusların gerçekte yaptığı her şeyden daha önemli olmasından başka bir şey değildi. Filozof kendini kör ettiğinde gördüğü şey, "saf ve nesnel" ulustu.

Mâsumiyet belirli bir biyolojik biçim aldı. İlyin'in gördüğü, bâkire bir Rus bedeni idi. Zamanının faşistleri ve diğer otoriterleri gibi, İlyin de kendi ulusunun bir yaratık, cennette orijinal/ilk günahattan âzâde, "tabiatın ve ruhun bir organizması" olan bir hayvan olduğunda ısrar etti. Rus organizmasına kimin dâhil olduğuna bireyin karar vermesi mümkün değildi, çünkü hücreler bir bedene âit olup olmadıklarına karar veremezdi. Rus kültürünün, Rus gücünün uzandığı her yere otomatik olarak "kardeşlik bağı" getirdiğini yazmıştı. Bunun sonucu olarak da İlyin, "Ukraynalılar" ifadesini tırnak işareti kullanarak yazmaktaydı, çünkü onların Rus organizmasının ötesinde ayrı birer varlıkları olduğunu reddetmekteydi. Ukrayna'dan bahsetmek, Rusya'nın can düşmanı olmak demektir. İlyin, Sovyet sonrası bir Rusya'nın Ukrayna'yı da kapsayacağına kesin gözüyle bakıyordu.

İlyin, Sovyet gücünün, gerçeklik ve tutkuya ilişkin tüm Şeytanî enerjiyi bir noktada topladığını düşünüyordu. Yine de komünizmin zaferinin, Rusya'nın mâsumiyetinin azlığını değil aksine çokluğunu gösterdiğini savundu. Ona göre komünizm, "Tarzanlar" dediği yabancılar ve köksüzleştirilmiş Ruslar tarafından yapılan bir baştan çıkarmaydı. Onlar tertemiz Rusya'yı, suçsuz ve savunmasız olduğu için lekelemeyi arzu ettiler. 1917'de Ruslar, Batı'dan gelen günah yüküne direnemecek kadar mâsum kalmışlardı. Sovyet liderlerinin yağmalarına rağ-

men, Ruslar belli belirsiz bir erdemi korudular. Olguları ve tutkuları hayatın kendisi olarak kabûl eden Avrupa ve Amerika'nın aksine Rusya, Tanrı'nın bütünlüğünü hatırlatan temel bir "Ruhu" korudu. İlyin, "Ulus Tanrı değildir ama ruhunun gücü Tanrı'dandır" diye yazmıştı.

Tanrı dünyayı yarattığında, Rusya bir şekilde tarihten sıyrılmış ve sonsuzlukta kalmıştır. Bu nedenle İlyin, anavatanının, tahammül edilemez bulduğu zamanın ileriye doğru akışından, kaza ve seçimlerin birikiminden azâde olduğunu düşündü. Bunun yerine, tekrar eden tehdit ve savunma döngüleri yaşadı. Olmakta olan ne varsa, ya dış dünyanın Rus mâsumiyetine yönelik bir saldırısıdır ya da bu saldırıya karşı verilmiş haklı bir Rus tepkisidir. Böyle bir şemada, gerçek Rus tarihi hakkında çok az şey bilen İlyin'in, yüzyılları basit ifadelerle kavraması kolaylaşıyordu. Bir tarihçinin, Moskova'nın gücünün kuzey Asya'ya ve Avrupa'nın yarısına yayılması olarak görebileceği şey, İlyin için "nefs-i müdafaa"dan başka bir şey değildi. İlyin'e göre, Rusların tarafı olduğu her savaş savunma amaçlıydı. Rusya her zaman Avrupa'nın "kıtasal ablukasının" kurbanı olmuştu. İlyin'e göre, "Rus ulusu, Hıristiyanlığı tam olarak kabûl etmesinden bu yana, neredeyse bin yıldır tarihî acılar çekmektedir." Rusya yanlış yapmaz, yalnızca ona yapılırdı. Olgular önemli değildir ve sorumluluk ortadan kalkar.

BOLŞEVİK DEVRİMİ'NDEN ÖNCE İlyin bir hukuk öğrencisiydi ve ilerlemeye inanıyordu. 1917'den sonra ise her şey mümkün ve mubah görünür olmuştu. Nitekim İlyin, radikal soldan gelen hukuk tanımazlığın, aşırı sağdan gelecek daha da büyük bir hukuk tanımazlıkla aşılması gerektiği noktasına gelmişti. Olgun dönem çalışmalarında İlyin, Rus hukuk tanımazlığını vatansever bir erdem olarak tasvir etti. "Meselenin aslı şu ki, faşizm vatansever keyfilik kurtarıcı bir aşırılıktır" diye yazmıştı. Rusçada "keyfilik" anlamına gelen *proizvol* kelimesi, her zaman için Rus reformcularının lâneti* olmuştur. İlyin ise *proizvol'u* vatanseverlikle ilişkilendirerek tasvir etmiş, hukuk reformuna karşı çıkarak, bunun yerine siyasetin tek bir hükümdarın kaprislerini tâkip etmesi gerektiğini beyan etmiştir.

İlyin'in Rusçada "kurtarıcı" anlamına gelen *spasitelniy* kelimesini kullanması, siyasete derin bir dinî anlam kazandırdı. Adolf Hitler'in *Kavgam (Mein Kampf)* adlı kitabındaki diğer faşistler gibi, Hıristiyanlıktaki fedakârlık ve kefaretilerini yeni amaçlara yöneltti. Hitler, Yahudileri temizlemek suretiyle, insanlardan ırak bir hâlde bu-

* Burada Thomas Hobbes'un insan yaşamını târifine gönderme yapılmaktadır. —ç.n.

* Orijinal metinde, Fransızca "bête noire" ifadesi kullanılmıştır. —ç.n.

lunan Tanrı adına dünyayı kurtaracağını iddia etti. Hitler, “Ve böylece, Yahudiyi dizginlediğim sürece, her şeye kâdir yaratıcının istediği gibi hareket ettiğime, Tanrının işini yaptığımı inanıyorum” diye yazıyordu. Rusça *spasitelniy* sözcüğü, genellikle bir Ortodoks Hıristiyan tarafından, İsa'nın Calvary'de [Galgota] kurban edilmesiyle inananların kurtuluşu erdiğini ifade etmek için kullanılırdı. İlyin'in kastettiği, Rusya'nın iktidarı almak için başkalarının kanını dökerek “cesurca fedakârlık” yapacak bir kurtarıcıya ihtiyacı olduğuydu. Faşist bir darbe, evrene bütünsel bir geri dönüş anlamına gelen “kurtuluş eylemi”nin ilk adımıydı.

Tanrı'nın kusurlu dünyasını kurtaracak olanlar, Tanrı'nın sevgi hakkında söylediklerini ise görmezden gelmek zorundaydılar. Çünkü İsa, öğrencilerine, Tanrı sevgisinden sonra gelen en önemli kuralın komşuyu sevmek olduğunu öğretmişti. İyi Samiriyeli* meseline İsa, Levililerin**19. suresinin 33 ve 34. âyetlerine atıfta bulunur: “Ve eğer bir yabancı ülkenize misafir olursa, onu gücendirmeyeceksiniz. Hatta yabancı [misafirliğin de ötesinde] aranızda ikâmet ediyorsa, o artık aranızda doğmuş biri gibi olacak ve onu kendinizi sever gibi seveceksiniz. Çünkü [unutmayın ki] siz de bir zamanlar Mısır diyarında yabancıydınız [ve başınıza neler gelmişti]. *Benim* Rabbiniz olan Tanrı”. İlyin için komşu yoktu. Bireysellik bir yozlaşmışlık hâliydi ve geçiciydi, anlamlı tek bağ kaybolmuş ilâhî bütünlüktü. Dünya parçalanmış olduğu sürece, Tanrı'yı sevmek, “yeryüzünde ilâhî düzenin düşmanlarına karşı” sürekli bir mücadele vermek demektir. Bu savaşa katılmaktan başka bir şey yapmak kötülüğü canlandırmaktı: “Şeytana karşı verilen yiğitçe mücadeleye karşı çıkan, şeytanın ta kendisidir.” İnanç, savaş demektir: “Duanız kılıç, kılıcınız dua olsun!”

Dünya günahkâr olduğu ve Tanrı ortalıkta görünmediği için, onun kahramanı tarihin ötesinden, bozulmamış bir âlemden ortaya çıkmalıydı. İlyin'in tahayyülünde, “güç, güçlü adama kendiliğinden gelir”di. Bir adam birdenbire ortaya çıkacak ve Ruslar onun kurtarıcıları olduğunu anlayacaklardı: “Rusya'yı kurtuluşa götüren Rus vatansızın getireceği özgürlüğümüzü ve kanunlarımızı kabul edeceğiz.” Kurgudan doğan kurtarıcı, dünyanın gerçeklerini göz ardı eder ve kendi mitini yaratır. Rusların tutkularından kaynaklı yükü üstlenerek, “nefsin kötü tabiatını” büyük bir birliğe yönlendirir. Lider, Mussolini gibi “yeterince erkekçe” olacaktır. O, “âdil ve erkekçe hizmette kendini güçlendirir. Belirli bir şahsî veya siyasî motivasyondan ziyâde, bütünlük ruhundan ilham

alır. Tek başınadır ve yalnız yürür, çünkü siyasetin geleceğini görür ve ne yapılması gerektiğini biliyordur.” Ruslar “Rusya'nın yaşayan uzvu, öz kurtuluş aracı” karşısında saygıyla eğileceklerdir.

Kurtarıcı, seçilmiş bir düşmana karşı şiddetli bir saldırı emri vererek, gerçekliği bastırır, tutkuyu yönlendirir ve mit üretir. Bir faşist, toplumda kökleşmiş her türlü siyaseti (tercihlerini, çıkarlarını, gelecek vizyonlarını, üyelerinin haklarını vb.) hor görür. Faşizm, içeride olanı değerlendirmekle değil, dışarıda olanı reddetmekle başlar. Bir diktatör nezdinde dış dünya, oluşturacağı düşman imgesi için ebedi bir malzeme kaynağıdır. Nazi hukuk teorisini Carl Schmitt'i tâkip eden İlyin, siyaseti “düşmanı belirleme ve etkisiz hâle getirme sanatı” olarak tanımladı. Böylece İlyin, “Rus Milliyetçiliği Üzerine” adlı makâlesine, “Ulusal Rusya'nın düşmanları vardır” gibi basit bir iddiayla başladı. Kusurlu dünya Rusya'ya karşı çıkmak zorundaydı, çünkü Rusya ilâhî bütünlüğün tek kaynağıydı.

Kurtarıcının savaş yapma sorumluluğu ve hangi savaşın verileceğine karar verme hakkı vardı. İlyin, “ulusun manevî kazanımları tehdit edildiği” sürece, savaşın haklı olduğuna inanıyordu. Bireysellik sona erinceye kadar da bu tehdit her zaman var olacaktı. Tanrı'nın düşmanlarına karşı savaşmak mâsumiyetin bir ifadesiydi. Savaşmak (sevmek değil), tutkunun uygun bir şekilde serbest bırakılmasıydı, çünkü ulusal bedenin bekâretini tehlikeye atmaz aksine onu korurdu. 1930'larda Rumen faşistler, “demir zırhlı göğüsler ve zambak beyazı ruhlar” için şarkı söylediler. Rusya'nın kurtarıcısı, başkalarını kan dökmeye yönlendirerek, Rusya'nın tüm cinsel enerjisini kendine çekecek ve serbest kalmasına rehberlik edecekti. İlyin'in onayladığı tek “aşırılık”, bâkire bir organizma ile öteki dünyadan gelen kurtarıcının uhrevî birlikteliğini ifade eden savaştı. Gerçek “tutku”, aynı zamanda diz çökmüş bir duacı olan yükselen kılıç, faşist şiddetti.

ŞAIR CHARLES PÉGUÉY'İN bize hatırlattığı gibi, “her şey gizemde başlar ve siyasette biter”. İlyin'in düşüncesi 1916'da Tanrı, seks ve hakikât üzerine tefekkürle başladı ve bir yüzyıl sonra Kremlin ortodoksisine dönüşerek, Ukrayna, AB ve ABD'ye karşı savaşın gerekçesine dönüştü.

Yıkım, her zaman için yaratımdan daha kolaydır. İlyin, kurtarılmış bir Rusya'nın alacağı kurumsal şekli belirlemede zorlandı ve buna ilişkin çözülmemiş sorunlar, bugünlerde Rusya liderlerini meşgûl ediyor. Bunların başında da Rus devletinin dayanıklılığı gelmektedir. İktidarın

* Luca İncili'ndeki “Parable of the Good Samaritan” meseli. —ç.n.

** Levililer, Tevrat'ın 5. kitabıdır. İlgili âyetler, Yahudilik'teki misafirperverlik ilkesi ve yabancılarla olan ilişkiler konu edinilir. —ç.n.

el değiştirmesine izin veren kanunî kurumlar, liderlerin değiştiği, ancak devletlerin var olmaya devam ettiği bir geleceği tasavvur etme hususunda vatandaşlara olanak sağlar. Ne var ki faşizm, kurtarıcı ile halk arasındaki kutsal ve ebedî bir bağ üzerine kuruludur. Bu nedenle de bir faşist, kurumları ve kanunları, lider ile halk arasında aşılması veya yok edilmesi gereken yozlaşmış engeller olarak sunar.

İlyin, bir Rus siyasî sistemi tasarlamaya çalıştı, ancak eskizlerinde bu bilmecenin ötesine geçemedi. Kurtarıcının kişiliğini bir kurum olarak ele alarak, sorunu anlamsal olarak çözmeye çalıştı. Kurtarıcı, “lider” (*gosudar*), “devlet başkanı”, “demokratik diktatör” ve “ulusal diktatör” olarak görülmelidir. Bunlar aynı zamanda, 1920’lerin ve 1930’ların faşist liderlerini de anımsatan bir dizi unvandı. Kurtarıcı, tüm yürütme, yasama ve yargı işlevlerinden sorumlu olacak ve silâhlı kuvvetlere komuta edecekti. Rusya, federal birimleri olmayan merkezî bir devlet olacaktır. Rusya, 1930’ların faşist rejimleri gibi tek-parti devleti olmamalıydı. Çünkü bu, olması gerekenden “bir” fazlaydı. Rusya ise, yalnızca bir kişi tarafından kurtarılan, partisiz bir devlet olmalıdır. İlyin’e göre partiler, yalnızca seçimleri ritüelleştirmeye yardımcı olmak için var olmalıdır.

İlyin’e göre, Ruslara serbest seçimlerde oy hakkı vermek, embriyoların kendi türlerini seçmelerine izin vermek gibiydi. Gizli oylama, yurttaşların kendilerini birey olarak görmelerini sağlıyor ve böylece dünyanın kötü karakterini teyit ediyordu. “Demokrasinin ilkesi sorumsuz atomize insandır “ve bu nedenle bireysellik, Rusların kurtarıcılarına olan kolektif sevgisini uyandıran ve sürdüren siyasî alışkanlıklarla aşılmalıdır. Bu nedenle, “siyasetin mekanik ve aritmetik anlayışını” ve “oy sayısına ve bunun siyasî önemine olan körü körüne inancı” reddetmeliyiz. Oy verme, ulusu, boyun eğdiğini gösterir şekilde birleştirmelidir. Seçimler, kamuya açık yapılan oylamada oy pusulalarının imzalanması yoluyla yapılmalıdır.

İlyin, toplumu her bireyin ve her grubun tanımlanmış bir yere sâhip olacağı kurumsal bir yapı olarak tasavvur etti. Devlet ile halk arasında bir ayrım olmayacak, bilâkis, “hükümetin halkla ve halkın hükümetle organik-manevî birliği” olacaktır. İdeal düzende, kurtarıcı zirvelerde tek başına duracak, orta sınıflar ise diğer herkesin ağırlığı altında, dipte ezilmiş olarak kalacaktır. Normal olarak, orta sınıflar ortadadır çünkü insanlar onlar sâyesinde yükselir (ve düşer). Orta sınıfları en alta yerleştirmek, eşitsizliğin doğruluğunu iddia etmektir. Sosyal hareketlilik en başından beri dışlanmıştı.

İlyin’in tasarladığı bu faşist fikir, 2010’larda Rusya’da olduğu gibi,

varlıklı azınlığın yönetimi olan oligarşiye izin verir ve onu meşrûlaştırır. Devletin amacı, kurtarıcının ve dostlarının servetini korumak olduğunda, hukukun üstünlüğünü tesis etmek imkânsız hâle gelir. Hukukun üstünlüğü olmadan, daha iyi bir hayat sağlayacak parayı kazanmak zordur. Sosyal ilerlemenin engellendiği bir durumda, geleceğe dâir hiçbir hikâye de mâkûl görünmez. Devlet politikasının zayıflığı, bir liderin halkıyla olan mistik bağı olarak yeniden yorumlanır. Lider yönetmekten ziyâde kriz ve gösteri üretir. Hukuk, toplumsal ilerlemeye izin veren tarafsız normların ifadesi olmaktan çıkıp, liderin gösterisini izleme “hakkına” ve onunla “eğlenme” görevine dönüşerek, statükoya boyun eğmeyi ifade eder hâle gelir.

İlyin “hukuk” kelimesini kullanıyor, ancak hukukun üstünlüğünü onaylamıyordu. “Hukuk” derken, kurtarıcının keyfiligi ile diğer herkesin buna itaatini kastediyordu. Bir kez daha, faşist bir fikrin, serpilmekte olan bir oligarşi için uygun olduğu görülüyordu. Rus kitlelerinin sevgi dolu görevi, kurtarıcının her hevesini, kendi açılarından bir kanunî yükümlülük duygusuna dönüştürmektir. Elbette bu yükümlülük karşılıklı değildi. Ruslar, kendi akıllarını bastırmalarına ve “kalplerdeki kanunu” kabûl etmelerine izin veren “özel bir ruhsal ayarlama” sâhipti. Bununla İlyin, ulusal boyun eğme lehine bireysel aklın bastırılmasını anlıyordu. Böylesine bir sistemin komutasındaki kurtarıcıyla, Rusya, “ulusu oluşturan tüm insanların metafiziksel kimliği” sergileyecekti.

Bu tasavvurda, manevî tehditlere karşı acilen savaşa çağrılan Rus ulusu, kurgudan zuhur eden keyfî bir lidere boyun eğmesiyle ilâhî kılınmış bir yaratıktı. Kurtarıcı, tüm olguları ve tutkuları çözüme yükünü kendi üzerine alarak, herhangi bir Rus’un dünyayı görme, hissetme veya değiştirmeye yönelik arzusunu anlamsız kılacaktır. Her Rus’un kurumsal yapıdaki yeri, bir vücuttaki bir hücre gibi sâbitlenecek ve her Rus bu sâbitlenme durumunu bir özgürlük olarak deneyimleyecekti. Kurtarıcıları tarafından birleştirilen, günahları başkalarının kaniyle yıkanarak temizlenen Ruslar, yaratımın bozulmamış o ilk hâline dönmek suretiyle Tanrı’yı yeniden karşılayacaktı. Bu yönüyle Hıristiyan faşist totaliterlik, dünyaya geri dönerek Rusya’nın her yerdeki tarihi sona erdirmesine yardım etmesi için, Tanrı’ya yapılan bir dâvettir aynı zamanda.

İlyin, Tanrı adına sevgi kanunlarını çiğnemesi gereken gerçek Mesih rolüne, bir insanı yerleştirdi. Bunu yaparken, insan olan ile olmayan ve mümkün olan ile olmayan arasındaki çizgiyi bulanıklaştırdı. Ebedîyen mâsum Rusya fantezisi, ebedîyen mâsum, yanlış yapmayan ve dolaşısıyla ölmeyecek olan kurtarıcı fantezisini içerir. İlyin, kurtarıcının

yerine kimin geçebileceği sorusuna ise cevap veremezdi. Çünkü böyle bir teşebbüs, tıpkı biz diğerleri kadar kurtarıcıyı da kusurlu evrenin bir parçası yapacak, böylece onu yaşlanmaya ve ölüme mâruz kalan kusurlu bir insan hâline getirecekti. Başka bir deyişle, İlyin'in bir Rus devletinin nasıl ayakta kalabileceğine dâir dünyevi bir fikri yoktu.

Geleceğe yönelik belirsizlik korkusu, dış politika olarak başkalarına yansıtılabilecek bir tehdit duygusu yaratır. Totalitarizmin gerçek düşmanı kendisidir ve başkalarına saldırarak kendisinden sakladığı sır da budur.

2010'LARDA, İLYİN'İN FİKİRLERİ Sovyet dönemi sonrasında zuhur eden milyarlerlere, bu milyarlerler de bu fikirlere hizmet etti. Putin ve onun dost ve müttetikleri, kanunların müsaade ettiğinin ötesinde muazzam bir servet biriktirdiler. Ardından devleti, bu kazanımlarını korumak için yeniden şekillendirdiler. Bunu başaran Rus liderler, siyaseti bir faaliyetten ziyâde bir *var oluş* biçimi olarak tanımlamak zorundaydı ki, İlyin'in fikirleri burada devreye girmektedir. Gerçekten de İlyin'inki gibi bir ideoloji, bazı insanların neden zenginlik ve güce sâhip olduklarını açgözlülük ve hırs dışındaki terimlerle açıklama iddiasındadır. Hangi hırsız kurtarıcı olarak anılmayı tercih etmez ki?

1970'lerde Sovyetler Birliği'nde yetişmiş erkekler için, İlyin'in fikirleri başka bir nedenle de rahatlatıcıydı. 2010'larda iktidara gelecek olan o kuşağın Rus kleptokratları için, İlyin'in tüm düşünce tarzı tanıdıktı. İlyin, Sovyet iktidarına karşı olmasına rağmen, argümanının şekli tüm Sovyet vatandaşlarının eğitimine temel teşkil eden Marksizm, Leninizm ve Stalinizme ürkütücü bir şekilde benziyordu. Rus kleptokratları kesinlikle birer filozof olmasalar da gençliklerinde aldıkları eğitim onları olgunluklarında ihtiyaç duyacakları meşrûlaştırmaya şaşırtıcı bir şekilde yaklaştırdı. İlyin ve karşı çıktığı Marksizm, ortak bir felsefi kökene, Hegelcilğe sâhipti.

G. W. F. Hegel'in tutkusu, olan ile olması gereken arasındaki farkı çözmekti. İddiasına göre, tüm düşüncelerin ve zihinlerin birliği olan Ruh* denen bir şey, çağları tanımlayan çatışmalar yoluyla, bir süreç için de ortaya çıkıyordu. Hegel'in bakış açısı**, parçalanmış dünyamızı cazip

görmenin bir yoluyla, çünkü felâketi ilerlemenin bir göstergesi olarak öne sürüyordu. Tarih bir "katliâm tezgâhi"ydi ama bu kan dökme bir amaca hizmet ediyordu. Bu fikir, filozoflara peygamberlik taslama imkânı veriyordu. Çünkü bu bakış, daha iyi bir dünyaya açılacak gizli bağlantıların kâhinleri olarak onlara, sonunda herkesin faydalanabilmesi için bugün kimin acı çekmesi gerektiğine karar verme olanağı veriyordu. Eğer Ruh tek iyiyse, Tarihin onu gerçekleştirmek için seçtiği herhangi bir araç da iyiydi.

Karl Marx, Hegel'in Ruh fikrine eleştirel yaklaştı. O ve diğer sol Hegelciler, Hegel'in, Tanrı'yı Ruh başlığı altında diyalektikçe gizlice sokuğunu iddia ettiler. Marx, mutlak iyinin Tanrı değil, insanlığın kayıp özü olduğunu öne sürdü. Tarih bir mücadeleydi ama anlamı, insanın kendi tabiatını yeniden kazanmak için koşulları aşmasıydı. Marx'a göre, teknolojinin ortaya çıkışının bazı insanların diğerlerine hükmetmesine ve sosyal sınıflar oluşmasına yol açtı. Kapitalizmde burjuvazi, üretim araçlarını kontrol ederek işçi sınıfına (proleterya) baskı kuruyordu. Bu baskı, işçilere tarihsel süreci yaşatarak, onları devrimci hâle getirdi. Proletarya, burjuvaziyi devirecek, üretim araçlarını ele geçirecek ve böylece insanı kendi özüne geri döndürecek. Marx, mülkiyetin olmadığı bir durumda, insanların mutlu bir işbirliği içinde yaşayacaklarını düşünüyordu.

İlyin bir sağ Hegelciydi. Tipik bir keskin ifadeyle, Marx'ın Hegelci felsefenin "bekleme odası"ndan asla çıkamadığını yazmıştı. Bununla birlikte İlyin, Hegel'in "Ruh" derken Tanrı'yı kastettiğini kabûl ediyordu. Marx gibi İlyin de tarihin, insanlığı acı çekmeye mahkûm eden bir ilk günahla başladığını düşünüyordu. Bu günah, Marksistlerin düşündüğü gibi mülkiyet aracılığıyla insan tarafından insana karşı değil, dünyayı yaratmasıyla Tanrı tarafından insana karşı işlenmişti. İlyin, sol Hegelcilerin yaptığı gibi Tanrı'yı öldürmek yerine, onu yaralı ve yalnız bıraktı. Hayat, Marksistlerin düşündüğü gibi yoksul ve kaotikti, ancak bunun nedeni teknoloji ve sınıf çatışması değildi. İnsanlar acı çekiyordu, çünkü Tanrı'nın yaratışı çözümsüz bir şekilde çelişkiydi. Gerçekler ve tutkular devrim yoluyla hizaya getirilemezdi, bu sâdece kefaret yoluyla yapılabildi. Tek bütünlük Tanrı'ya aitti ve seçilmiş bir ulus, bir kurtarıcının gerçekleştireceği bir mucize sayesinde bu bütünlüğü yeniden kuracaktı.

* Geist, Almancada "ruh" veya "akıl" anlamına gelir. Ancak Hegel için Geist, bir tür evrensel bilinç veya tarihsel gelişimin bir parçası olarak, daha derin ve karmaşık bir anlamı sâhiptir. Hegel, Geist'i bireysel akıl veya bireysel bilincin ötesinde, insan topluluklarının ve tarihsel süreçlerin ortak bilincini olarak tasavvur eder. —ç.n.

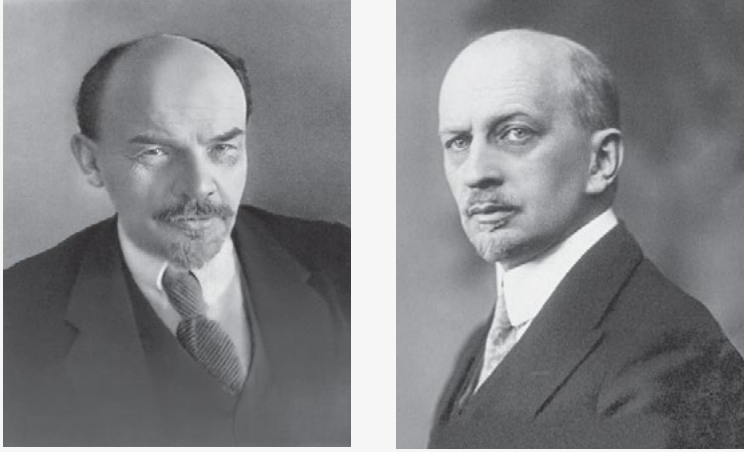
** Burada, Hegel'in formüle ettiği diyalektik düşüncesine atıfta bulunuluyor. Diyalektik fikirlerin çelişkileri ve karşıtlıkları üzerine odaklanır. İlk aşama, tez aşamasıdır. Bir tez

ileri sürülür, bir fikir veya durum ifade edilir. Ardından, bu teze karşı çıkan veya onunla çelişen bir antitez ortaya çıkar.

Tez ve antitez arasındaki çelişki, çözüme doğru ilerlerken yeni bir aşama olan sentez aşamasını doğurur. Sentez, tez ve antitezi birleştirir veya uyumlu bir şekilde çözümlenmeyi sağlar. Bu sentez aynı zamanda yeni bir tez olarak kabûl edilir ve süreç tekrar başlar. —ç.n.

GÖRSEL
1

Vladimir İlyiç Lenin ve İvan İlyin

Vladimir Lenin (1870–1924), felsefe adına bir devrime öncülük ettiği için en önemli Marksistti. Rusya İmparatorluğu’ndaki küçük ve yasadışı bir partinin aktivisti olarak Lenin, disiplinli bir elitin tarihi ilerletme hakkına sâhip olduğuna inanıyordu. Eğer dünyadaki tek iyilik insanın özüne dönmesiye, şu hâlde süreci anlayanların onu hızlandırması mantıklıydı. Bu akıl yürütme, 1917 Bolşevik Devrimi’ni mümkün kıldı. Sovyetler Birliği, meşrûyetini bu kaçınılmazlık düşüncesinden alan küçük bir grup insan tarafından yönetildi. Lenin ve İlyin birbirlerini tanımayanlardı ama esrarengiz bir şekilde yakındılar. Lenin’in soyadı “İlyiç” idi ve takma ad olarak “İlyin”i kullanıyordu. Gerçek İlyin ise onun çalışmalarının bir kısmını okumuş ve incelemişti. İlyin, Bolşevik gizli polisi Çeka* tarafından tutuklandığında, Lenin, İlyin’in felsefesine olan hayranlığının göstergesi olarak duruma müdahale etti.

İlyin, Lenin’in devrimini hâkir görüyordu ama onun şiddetini ve adanmışlığını onaylıyordu. Lenin gibi o da Rusya’nın amaçları ve araçlarını tanımlamak adına felsefi bir elite (kendisine) ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. Marksist sosyalist ütopyada olduğu gibi, İlyin’in “ilâhî bütünlüğü” de şiddetli bir devrimi ya da daha doğrusu İlyin’in bulunduğu noktaya göre şiddetli bir karşı-devrimi gerektiriyordu. Diğer Rus filozoflar bu benzerlikleri fark ettiler. Nikolay Berdyayev, İlyin’in çalış-

* Rusya Federasyonu’nun istihbarat birimi olan KGB’nin öncülü, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin ilk istihbarat ve güvenlik teşkilâtı. —ç.n.

masında “kötü iyinin kâbusunu” bulmuştu. İlyin’in 1925’te yayınladığı bir kitabı gözden geçiren Berdyayev, “Tanrı adına hareket eden bir Çeka, şeytan adına hareket eden bir Çeka’dan daha korkunçtur” diye yazmıştı. Berdyayev’in vardığı sonuç kehânet niteliğindediydi: “Bolşevikler, İvan İlyin’in kitabını kabûl etmekte temel bir sorun yaşamazlar. Kendilerini mutlak iyiliğin taşıyıcısı olarak görürler ve kötü gördüklerine güç kullanarak karşı koyarlar.”

İlyin, Almanya ve İsviçre’de yaşlandıkça, aldığı pozisyonlar Lenin’in hâlelerini tâkip etti. Lenin’in 1924’te ölümünden sonra, Josef Stalin iktidarını pekiştirdi. İlyin, Batı kültürünün bulaşıcı sapkınlığı hakkındaki Stalinist yargıları en küçük ayrıntısına kadar benimsedi. Örneğin caz müziğin, Avrupalı dinleyicileri normal cinsel ilişkiden uzaklaştırıp, aciz akılsız dansçılara dönüştürmek amacıyla oluşturulmuş kasıtlı bir komplo olduğuna inanıyordu. Komünist parti gazetesi *Pravda* da, Afro-Amerikan müziği dinleme deneyiminin çarpıcı biçimde benzer bir tanımını sunuyordu: “Bir kentaur* devasa penisiyle orkestra şefliği yapıyor olmalı.” İlyin, Stalin yönetimindeki terörü anlatan kitaplar yazmasına rağmen, kanuna karşı tutumu aslında fâil olarak gördüklerinkine benziyordu. Gösteri amaçlı duruşmaların kötü şöhretli savcısı Andrey Vişinski, “resmî hukukun devrim kanununa tâbi olduğuna” inanıyordu. Planladığı karşı-devrime ilişkin, İlyin’in tutumu da tam olarak buydu.

İlyin, başlangıçta İkinci Dünya Savaşı’nın Stalin’in Sovyetler Birliği’ni yok edeceğini ummuş olsa da, savaştan sonra Rusya’yı ele alış biçimi Stalin’inkiyle paraleldi. Stalin, SSCB’yi sosyalizmin anavatanı olarak adlandırdı. Sovyetler Birliği yok edilirse, komünizmin geleceği olmayacak ve insanlığın yegâne umudu kaybolacaktı. Bu nedenle, Sovyetler Birliği’ni savunmak adına yapılacak her türlü eylem meşrû olacaktı. İlyin de Rusya’yı her ne pahasına olursa olsun korunması gereken Tanrı’nın anayurdu olarak görüyordu. Çünkü ilâhî bütünlüğün yeniden inşa edilebileceği tek bölge orasıydı. Savaştan sonra Stalin, Birliği oluşturan Ukrayna, Beyaz Rusya, Orta Asya, Kafkasya ve diğer onlarca halka karşı, önceliği Rus ulusuna verdi. Stalin, Rusya’nın dünyayı faşizmden kurtardığını iddia ediyordu. İlyin’in görüşü ise, Rusya’nın dünyayı faşizmden değil, faşizmle kurtaracağı yönündeydi. Her iki durumda da, mutlak iyiliğin tek kaynağı Rusya ve dâimî düşman ise yozlaşmış Batı idi.

Sovyet komünizmi, sonsuzluk fikrine dönüşen bir kaçınılmazlık düşüncesiydi. On yıllar boyunca, Rusya’nın dünya için bir deniz feneri olduğu fikri, yerini anlamsız bir düşmanlığın kurbanı olduğu imajına

* Yunan mitolojisindeki yarı insan ve yarı at bedenli düşsel varlık. —ç.n.

biraktı. Başlangıçta Bolşevizm bir devlet değil, dünyadaki diğer ülkelerin de Rus örneğini izleyeceği umuduna yönelik bir devrimdi. Daha sonra, kapitalizmi taklit ederek ve sonra aşarak sosyalizmi inşâ etme görevi olan bir devlet oldu. 1930'larda Stalinizm, milyonlarca insanın açlıktan, bir o kadarının da infaz yoluyla öldürülmesini meşrûlaştıran bir gelecek vizyonuydu. Ancak İkinci Dünya Savaşı hikâyeyi değiştirecekti. Nitekim 1945'ten sonra, Stalin ile onun destekçileri ve hâlefleri, fâili oldukları 1930'lardaki katliamların, 1940'larda Almanları yenmek için gerekli olduğunu iddia ettiler. Eğer 1930'lar sâdece 1940'larla ilgiliyse, şu hâlde bu katliamlar, sosyalizmin uzun soluklu geleceğiyle ilgili değillerdi. Böylece İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları, bir yandan Sovyet kaçınılmazlık anlayışı için sonun başlangıcı olurken, diğer yandan da bir Rus sonsuzluk anlayışının da işaret fişeği olmuştu.

Stalin'in kolektifleştirilmiş tarım tarafından finanse edilen iktisadî politikası sanayileşmeyi zorunlu kılarak, iki kuşak için toplumsal hareketlilik yarattı, ancak bunu üçüncü kuşak için başaramadı. 1950'lerde ve 1960'larda Sovyet liderlerinin birbirlerini öldürmeme konusunda anlaşmalarıyla, siyaset dinamizmini kaybetti. 1970'lerde Leonid Brejnev, İkinci Dünya Savaşı'nı Sovyet tarihinin doruk noktası olarak tasvir ederek sonsuzluk siyasetine doğru mantıklı bir adım attı. Sovyet vatandaşlarına ileriye değil geriye, ebeveynlerinin veya büyükanne-büyükbabalarının İkinci Dünya Savaşı'ndaki zaferine odaklanmaları tâlimâtı verildi. Batı artık hem düşmandı hem de değildi. Düşman değildi, çünkü [diyalektik sürecinde] aşılacak bir [aşama olan] kapitalizmi temsil ediyordu. Düşmandı, çünkü Sovyetler Birliği 1941'de Batı'dan işgâl edilmişti. 1960'larda ve 1970'lerde doğan Sovyet vatandaşları, Batı'yı dâimî bir tehdit olarak tanımlayan bir geçmiş kültü içinde büyüdüler. Sovyet komünizminin son onyılları, Sovyet vatandaşlarını İlyin'in dünya görüşüne hazırladı.

1991'den sonra Rusya Federasyonu'nda oligarşinin ortaya çıkmasının, komünizm döneminden miras alınan merkezileşmiş üretimle, Rus iktisatçıların fikirleriyle ve Rusya'nın liderlerinin açgözlülüğü ile yakından bir ilgisi vardı. Amerikan geleneksel aklı da piyasanın kurumlara ihtiyacı olduğunu vurgulamak yerine, piyasanın kurumları yaratacağını öne sürerek felâkete katkıda bulundu.

21. Yüzyıl'da Batı'yı suçlamak, Rusya'nın tercihlerini sorgulamaktan daha kolaydı. 2010'larda bu suçlamayı yapan Rus liderler, millî serveti soyan kişilerin ta kendileriydi. İlyin'in fikirlerini Rus devletinin en tepesinden duyuranlar, kapitalizmin Rusya'daki gelişiminin kurbanları değil, bundan faydalananlardı. Putin'in çevresindekiler, yolsuzlukta

bir devlet tekeli yaratıp bundan kâr sağladıkları için, Rusya'da hukukun üstünlüğünün hiçbir şans bulamamasını temin ettiler. İlyin'in fikirleri, Batı'yı kalıcı bir manevî tehdit kaynağı olarak tanımlarken, ülke içindeki radikal eşitsizliği kutsuyor, siyasetin konusunu reformdan mâsumiyete çeviriyordu.

İlyin'in kavramları üzerine hiçbir Rus devleti inşâ edilemezdi. Bunlar yalnızca, soyguncuların kendilerini kurtarıcı olarak sunmalarına yardımcı olabilirdi. Bu fikirler, yeni liderlerin düşman seçmesine olanak sağladılar ve böylece, çökmekte olan Batı'ya karşı kalıcı düşmanlık gibi çözülemeyecek kurgusal sorunlar yarattılar. Avrupa ve Amerika'nın, bozulmamış Rus kültürünü kışkırdıkları için ebedî düşman oldukları düşüncesi saf bir kurgu olsa da Rusya'nın liderlerine, yurtiçinde kendi elde edemedikleri başarıları, yurtdışında yok etme girişimi gibi, gerçek bir siyasa üretme imkânı verdi.

Sonsuzluk siyaseti, Putin'e veya herhangi birine ölümsüzlük sağlamazdı. Ancak diğer fikirleri düşünülemez kılabilirdi. Nitekim sonsuzluğun anlamı buydu: Tekrar ve tekrar aynı şeyin yaşandığı, bilhassa kendilerine özgü olduğu yanılmasıyla da inananlarını heyecanlandıran bir bıkkınlık. Elbette, bu "biz ve onlar" ya da faşistlerin tercih ettiği şekliyle "dostlar ve düşmanlar" duygusu, insan deneyimlerinin en az özgül olanıdır. Bununla yaşamak, bireyselliği feda etmektir.

Kaçınılmazlık ile sonsuzluk düşünceleri karşısında ayakta kalan tek şey, bireylerin düşündüğü ve yaşadığı şekliyle tarihtir. Bu zihniyetleri, tarihimizdeki fikirlerden birer fikir olarak kavrarsak, başımıza gelenleri ve buna karşı neler yapabileceğimizi görebiliriz. Totalitarizmi, kurumların yanı sıra, benliklere yönelik de bir tehdit olarak anlarız.

İlyin'in fikirleri, tüm hiddetli saldırılarına rağmen, bireyciliği, diğerlerini mümkün kılan siyasî bir erdem olarak ortaya koyar. Bizler, pek çok iyi şeyin var olduğunu ve siyasetin, bir kategorik yaklaşımdan ziyâde sorumlu bir değerlendirme ve seçim içerdiğini gören bireyler miyiz? Dünyada aynı proje üzerinde çalışılabilecek başka bireyler olduğunu görüyor muyuz? Birey olmanın, uçsuz bucaksız olgusalılığı sürekli olarak göz önünde bulundurmaya, pek çok vazgeçilmez tutku arasından sürekli bir seçim yapmayı gerektirdiğini anlıyor muyuz?

Bireyciliğin erdemi, yaşadığımız anların sancılarında görünür hâle gelir. Ancak kalıcı hâle gelmesi, yalnızca tarihi ve onun içindeki kendimizi görmemiz ve payımıza düşen sorumluluğu kabûl etmemizle mümkün olacaktır.

HÂLEFİYET VEYA BAŞARISIZLIK (2012)

Tarih, tüm diktatörlüklerin, tüm otoriter hükümet biçimlerinin geçici olduğunu kanıtladı. Sadece demokratik sistemler kalıcıdır.

—VLADİRMİR PUTİN, 1999.

İLYİN'İN MÂSUM ULUS ANLAYIŞI, SAĞLAM BİR DEVLET KURMAK İÇİN gereken çabayı gizliyordu. Bir Rus kurtarıcısının dünyayı büyüleyeceğine öne sürmek, kurtarıcının siyasî kurumları nasıl kuracağı sorusundan kaçınmak anlamına geliyordu. 2011 ve 2012'deki demokratik seçimleri itibarsızlaştıran Vladimir Putin, kahraman kurtarıcı kılığına büründü ve ülkesini İlyin'in ikilemiyle karşı karşıya bıraktı. Putin yaşadığı sürece hiç kimse Rusya'yı daha iyi hâle getiremezdi ve o öldükten sonra da hiç kimse Rusya'da ne olacağını bilemezdi.

İlyin döneminin faşistleri, hâlefiyet sorununu hayâl dünyasında çözmüşlerdi. 1940'ta Rumen faşist Alexandru Randa, faşist liderlerin "ulusu kalıcı bir güce, sınırlardan kurtulmuş bir 'corpus mysticus'* hâline dönüştürdüğünü" söylüyordu. Oysa kurtarıcının karizması ulusu tarihten siler. Nitekim Adolf Hitler, önemli olan tek şeyin ırkın mücadelesi olduğunu ve Yahudilerin ortadan kaldırılmasının tabiatın ebedî dengesini geri getireceğini iddia etmişse de, sözde Bin Yıllık Reich'ı on iki yıl sürmüş ve nihâyetinde de kendisi intihar etmişti. Sırf bir lider bir nesle illüzyon yaşattı diye bir devlet ayakta kalmaz. Siyasî dayanıklılık sorunu, yalnızca bugün düşünen insanlar tarafından çözülemez. Liderler, hâleflerinin gelecekte nasıl başarılı olabileceğini tasarlayarak, kendilerinin ve klanlarının ötesini düşünmelidir.

* "Uhrevî beden" anlamına gelen Lâtinçe bir terim. Teolojik ve felsefi bağlamda, bir grup insanın, özellikle bir toplumun veya bir ulusun, bir bütün olarak uhrevî veya manevî tek bir varlık olduğunu ifade eder. —ç.n.

İşlevsel devletler, vatandaşları nezdinde bir süreklilik duygusu yaratır. Eğer devletler ayakta kalırsa, vatandaşlar olası bir felâketten korkmadan, değişimi hayâl edebilirler. Bir devletin bir liderden daha uzun ömürlü olmasını sağlayan mekanizmaya hâlefiyet ilkesi denir. Yaygın olarak bilineni demokrasidir. Yapılan her bir demokratik seçim, bir sonraki için vaat anlamı taşır. Her yurttaş yanılabilir, ancak demokrasi kümülatif hataların gelecekte düzeltilebileceği yönünde kolektif bir inanç oluşturur. Tarih devam eder.

İLYİN’İ SÜRGÜN EDEN ve Putin’i yetiştiren Sovyetler Birliği’nin, zaman mefhumuyla sorunlu bir ilişkisi vardı. Bir hâlefiyet ilkesinden yoksundu ve yalnızca altmış dokuz yıl ayakta kaldı. Bolşevikler, bir devlet kurmaya değil, küresel bir devrime başladıklarına inandıkları için hâlefiyetle ilgilenmiyorlardı. 1917 Rus Devrimi dünyadaki herkesi etkileyecek, medeniyeti ateşe verecek ve tarihi yeniden başlatacak bir şimşek çakmasıydı. Bu kehanet tutmayınca, Bolşeviklerin kontrol ettikleri topraklarda, Sovyetler Birliği adını verdikleri yeni bir rejim kurmaktan başka çareleri kalmadı.

1922’de kurulan Sovyetler Birliği’nde iktidar komünist partideydi. Parti, meşrûiyetini kanunî ilkelerden veya geçmişten devraldığı süreklilikten değil, devrimin ihtişamından ve geleceğe yönelik parlak vaadinden alıyordu. İlke olarak, tüm otorite işçi sınıfına aitti. İşçiler, parti tarafından; parti, merkez komitesi tarafından; merkez komitesi, politbüro tarafından; ve politbüro da genellikle tek bir lider, Lenin ve daha sonra gelen Stalin tarafından temsil ediliyordu. Marksizm-Leninizm, olayların gidişatının önceden bilindiği, sosyalizmin kapitalizmin yerini alacağı ve parti liderlerinin bu detayları bildiği ve planladığı bir kaçınılmazlık anlayışına dayanıyordu. Başlangıçta devlet, zamanı hızlandırmak, kapitalizmin başka yerlerde yarattığı endüstriyi kopyalamak amacıyla inşa edilmişti. Sovyetler Birliği fabrikalara ve şehirlere sâhip olduğunda, mülkiyet ilkesini ortadan kaldırabilir, sosyalist uyum ortaya çıkabilir ve [artık kendisine ihtiyaç kalmayan] devlet ortadan kaybolabilirdi.

SSCB’nin devlet kontrolündeki tarımı ve planlı ekonomisi modern bir altyapı oluştursa da, işçiler asla güç kazanamadı ve devlet asla ortadan kalkmadı. Hiçbir hâlefiyet ilkesi kurulmadığı için de, her bir liderin ölümlü bir bütün olarak sistemi tehdit ediyordu. Lenin’in 1924’teki ölümünden sonra Stalin’in, birçoğu da öldürülecek olan rakiplerini yenmesi yaklaşık altı yıl sürdü. 1928-1933 arasındaki Birinci Beş Yıllık Plan, şehirlerin ve fabrikaların inşâ edildiği dramatik modernizasyon dönemi idi. Ancak

bu, milyonların açlıktan ölmesi ve bir o kadarının da toplama kamplarına sürgün edilmesi pahasına oldu. Stalin aynı zamanda 682.691 Sovyet vatandaşının kurşuna dizildiği 1937-1938 Büyük Terörü’nün ve Nazi Almanyası ile yapılan ittifak sırasında Sovyet sınırlarının batıya doğru genişletildiği 1939-1941 arasındaki daha küçük çaplı bir terörün de baş kahramanıydı. Diğer toplu katliam ve sınır dışı etme olaylarının yanı sıra, bu daha küçük çaplı terör, 1940 yılında Katın ve diğer yerlerdeki 21.892 Polonya vatandaşının öldürülmesini de içeriyordu.

Stalin, 1941 yılında müttefiki Hitler tarafından ihânete uğradığında şaşırırsa da, 1945’te Kızıl Ordu’nun zaferinden sonra kendisini sosyalist projenin ve Rus ulusunun kurtarıcısı olarak tasvir etti. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyetler Birliği, batı sınırında veya yakınında, Polonya, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya ve Bulgaristan’ı da içeren, birbirinin aynısı rejimlerden oluşan bir dış imparatorluk kurmayı başardı. Ayrıca, Hitler ile ittifakı sâyesinde, başlangıçta ilhak ettiği üç Baltık devleti olan Estonya, Letonya ve Litvanya’yı da yeniden bünyesine kattı.

1953’te Stalin’in ölümünden sonra, sâdece bir iktidar adayı öldürüldü ve 1950’lerin sonuna gelindiğinde Nikita Kruşçev gücünü pekiştirmiş gibi görünüyordu. Ancak 1964’te Kruşçev, Leonid Brejnev tarafından yerinden edildi. Sovyetlerin zamana karşı tutumunu yeniden tanımladığı için Stalin’in en önemli hâlefi olduğunu kanıtlayan Brejnev’di. Nitekim o, Marksist kaçınılmazlık anlayışı gömdü ve onun yerine Sovyet sonsuzluk anlayışını koydu.

Bolşevik Devrimi genç kuşakla, kapitalizmden sonraki yeni bir başlangıçla ilgiliydi. Bu imaj, yurtiçinde ve özellikle yurtdışında, yeni erkek ve kadınların parti saflarında yükselmesini sağlayan tasfiyelere bağlıydı. Bu temizliklerin sona erdiği 1960’ların sonlarında, Sovyet liderleri Sovyet devletiyle birlikte yaşlandı. 1970’lerde Brejnev, komünizmin gelecekteki zaferinden ziyâde, “reel sosyalizmden” söz etti. Sovyet vatandaşları gelecekte ümidini kestiğinden, ütopyanın bıraktığı boşluğu nostalji doldurmak zorundaydı. Brejnev, gelecekteki mükemmellik vaa-dini, [geçmişteki] Stalin kültü ve onun İkinci Dünya Savaşı’ndaki liderliği ile değiştirdi. Böylece geleceğe yönelik kaçınılmaz Devrim hikâyesi, yerini ezeli geçmişle ilgili savaş hâtırasına bırakmış oldu. Elbette bu geçmiş de kusursuz bir mağduriyet geçmişi olmalıydı. Stalin’in, savaşı Hitler’in müttefiki olarak başlattığından bahsetmek tabu, hatta yasa-

* Reel sosyalizm, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerinde sosyalist doktrinin pratiğe uygulanmış hâli olarak tanımlanır. Bu terim, teorik ideallerin tümünün gerçekleştirilmesinin zorluklarını kabul ederek, uygulamadaki sosyalizmi ideolojik olarak meşrulaştırmak için kullanılmıştır. —ç.n.

normalleştirilmesi, 2010'ların Rus dış politikasının zaferi olacaktır.

Siyaset uluslararasıdır ama onarım, yerel ihtiyaçlara uygun olmalıdır. 2016'daki başkanlık kampanyası, Donald Trump'ın biyografisi, isimsiz şirketler, isimsiz emlak alımları, internet haberlerinin artan hâkimiyeti, anayasal tuhafliklar, şaşkırtıcı boyutlara ulaşan ekonomik eşitsizlik, ırkçılığın acı dolu tarihi... Tüm bunlar Amerikalılar için, özel bir ulusun ve onun istisnai tarihinin meselesi gibi görünebilir. Böyle bir bakış, Amerikalıları, dünyanın geri kalanının da kaçınılmaz olarak ABD gibi daha dostâne ve demokratik olması gerektiğini düşünmeye sevk edebilir. Ancak bu kaçınılmazlık düşüncesinin aksine, mevcut durum gerçekte böyle değildi. Çünkü 2010'larda, ABD'nin kendisi de daha az demokratik hâle geliyor ve Rusya da bu eğilimi hızlandırmak için çalışıyordu. Rus yönetiminin yöntemleri, Amerika'nın müstakbel oligarklarına câzip geliyordu. Rusya'da olduğu gibi, faşist fikirlerin oligarşiyi pekiştirme riski vardı.

Kaçınılmazlığın büyüsünü bozmak için, kendimizi istisnai bir yolda değil, neyse o olduğumuzu kabûl ederek, diğerleriyle aynı tarihi akış içinde görmeliyiz. Sonsuzluğun câzibesinden kaçınmak için, eşitsizlikten başlayarak, kendi özel sorunlarımızı, vakitlice kamu siyasasının konusu hâline getirmeliyiz. Amerikan siyasetini, sonsuza kadar sürecek bir ırk çatışması hâline getirmek, ekonomik eşitsizliğin daha da kötüleşmesine göz yummak demektir. Genişleyen fırsat eşitsizliklerini ele almak, sosyal ilerleme olasılığını ve dolayısıyla gelecek duygusunu yeniden tesis etmek ise, Amerikalıları çatışma hâlindeki gruplar olarak değil, vatandaşlık bağı içinde görmeyi gerektirir.

Amerika ya ırksal ve ekonomik eşitliğin ikisine birden sâhip olacak ya da hiçbirine sâhip olmayacaktır. Eğer ikisine de sâhip olmazsa, sâhip olacağı şey sonsuzluk siyaseti olacak, ırksal oligarşi ortaya çıkacak ve Amerikan demokrasisi sona erecektir.

SONSÖZ (20 –)

YIKILIŞINI DENEYİMLEMELİK, BİR DÜNYAYI İLK KEZ GÖRMEKTİR. Mirasçısı olduğumuz bu düzeni biz inşa etmemiştik, şimdi ise öngöremediğimiz çöküşüne tanıklık ediyoruz.

Ânın idrakinde olmak, aptallaşmamız için sunulan hikâyelerden, kaçınılmazlık ve sonsuzluk ile ilerleme ve kıyâmet mitlerinden uzaklaşmak demektir. Hayat başka bir yerdedir. Kaçınılmazlık ve sonsuzluk, tarihin kendisi değil, zamanımızın gidişatını hızlandırırken düşüncelerimizi yavaşlatan, tarih içindeki birer fikirdir. Olduğumuz gibi görmek ve görülmek için puslu aynayı aralamalı, fikirleri oldukları gibi, tarihi de onu şekillendirenin biz olduğumuzun ayırında olarak görmeliyiz.

Erdemler, onları arzu edilir ve mümkün kılan kurumlardan doğar. Kurumlar yok edilirken, buna karşı koymak adına erdemler de görünür hâle gelir. Dolayısıyla, yitirilen değerlerin tarihi, aynı zamanda bir restorasyon önerisidir de. Eşitlik, bireysellik, hâlefiyet, bütünleşme, yenilik ve hakikat erdemlerinin her biri diğerlerine ve hepsi de insan karar ve eylemlerine bağlıdır. Birine yapılan saldırı hepsine yapılmış demektir. Birini güçlendirmek diğerlerini de güçlendirmek anlamına gelir.

İçine atıldığımız dünyayı seçemediğimizden, yaşadığımız başarısızlıklara kızmadan ama onlardan ders çıkararak öğrenebilmemiz için, eşitliğe ihtiyaç duyarız. Sâdece kolektif kamu siyasası, bireysel özgüvene sâhip vatandaşlar yaratabilir. Bireyler olarak, tek başımıza ne yapabileceğimizi ve ayrı ayrı ve birlikte ne yapmamız gerektiğini anlamaya çalışırız. Dün olduğu gibi bugün de oy kullanmanın bir anlamı olduğunu düşünen diğerleriyle birlikte demokrasiye katılabilir ve böylece bir hâlefiyet ilkesi ve zaman duygusu yaratabiliriz. Bu güvenceyle, ülkemizin de diğerleri gibi bir ülke olduğunu kabûl edebilir, bütünleşmenin

gerekliliğini fark edebilir ve bunun koşullarını oluşturabiliriz. Erdemler birbirini güçlendirir, ancak bu kendiliğinden olmaz. Herhangi bir uyum, insanın erdemliliğini, eskinin yeni tarafından sürekli olarak düzenlenmesini gerektirir. Yenilik olmadan erdemler ölür.

Tüm erdemler hakikâte, hakikât ise tüm bu erdemlerin varlığına bağlıdır. Mutlak hakikât ulaşılabilir olmasa da, onun arayışında olmak bireyi tutsaklıktan uzaklaştırır. Doğru hissettiren şeye inanmanın câzi-besi, bizi her yönden ve her zaman kuşatır. Gerçek ile cazip gelen arasındaki farkı artık ayırt edemediğimiz zaman, otoriterlik başlar. Hiçbir gerçeğin olmadığına karar veren şüpheli kişi, aynı zamanda, zorbuyan buyur eden kişidir de. Tüm otoritelere kategorik bir şüpheyle yaklaşmak, paradoksal olarak, duygulara hitap eden ve şüpheliği besleyen belirli bir otorite karşısında savunmasız kalınan bir naiflikle sonuçlanır. Hakikâti aramak, uyum ve kendini beğenmişlik arasında, bireyselliğe doğru bir yol bulmak demektir.

Eğer birer birey olduğumuz ve bir demokraside yaşadığımız doğrusa, şu hâlde konu seçimler olduğunda, zenginlik, ırk, ayrıcalık ya da coğrafi konum fark etmeksizin, her birimizin tek bir oyu olmalı, daha fazla ya da daha az güce sâhip olmamalıyız. Kararları verenler, (Rusların *cybervote* dediği) ölümler, internet robotları ya da sıkıcı bir sonsuzluğun zombileri değil, tek tek insanlar olmalıdır. Eğer her bir oy gerçekten de bir vatandaşı temsil ediyorsa, o zaman vatandaşlar devletlerine, devlet de vatandaşlarına zaman ayırabilir. Hâlefiyet ilkesinin özü budur.

Hiçbir ülkenin tek başına ayakta kalamayacağı hususu, bütünleşme gerekliliğinin hakikâtidir. Faşizm, bir lider tarafından seçilen düşmanın herkes için düşman olması gerektiği yalanıdır. O durumda siyaset, duygudan ve yalandan başlar. İçeride kontrolü sağlamak için dışarıda husumet yaratmak gerektiğinden, barış düşünülemez hâle gelir. Bir faşist “halk” dediğinde, aslında kayırılacak “bazı insanları” kasteder. Vatandaşların ve mükimlerin hukuk tarafından tanınması gibi, diğer ülkeler de hukukî olarak tanınabilir. Nasıl ki bir devlet, tarihî süreç içinde ayakta kalabilmesi için bir hâlefiyet ilkesine ihtiyaç duyar, mekânsal olarak var olabilmesi için de diğerleriyle bir tür bütünleşmeye ihtiyacı vardır.

Eğer hakikât yoksa güven de var olamaz ve insanın yalıtıldığı bir ortamda, yeni hiçbir şey ortaya çıkmaz. Yenilik, ister girişimci ister sanatçı olsun, ister aktivist ister müzisyen olsun, gruplar içinde ortaya çıkar ve gruplar da güvene ihtiyaç duyar. Güvensizlik ve izolasyon koşullarında, yaratıcılık ve enerji, en eski hataların ateşli bir şekilde tekrarlandığı paranoya ve komploya doğru yönelir. Örgütlenme özgürlüğünden söz

ediyoruz, ancak özgürlüğü de örgütlememiz gerekir. Çünkü o olmadan, kendimizi yenileyemez ya da yönetenlere meydan okuyamayız.

Eşitlik ve hakikâtin kucaklaşması, sıcak ve şefkâtlidir. Eşitsizlik çok büyük olduğunda hakikât, yoksullara çok fazla, ayrıcalıklılara ise çok az gelir. Vatandaşlar arasındaki iletişim eşitliğe bağlıdır. Eşitlikse gerçekler olmadan sağlanamaz. Bireysel bir eşitsizlik deneyimi, kaçınılmazlık ya da sonsuzluk hikâyeleriyle açıklanabilir, ancak eşitsizliğin kolektif sonuçlarını ortaya çıkarmak siyaset gerektirir. Dünyadaki servet dağılımının ne denli eşitsiz olduğunu ya da zenginlerin, bunun ne kadarını devletten gizlediğini bilmiyorsak, nereden başlayacağımızı da bilemeyiz.

Tarihi olduğu gibi görürsek, onun içindeki yerimizi, neleri değiştirebileceğimizi ve daha iyisini nasıl yapabileceğimizi farkedebiliriz. Kaçınılmazlıktan sonsuzluğa uzanan umarsız yolculuğumuzu durdurur ve esarete giden yoldan çıkarız. Bir sorumluluk siyasetine başlarız.

Bunun yaratılmasında yer almak, dünyayı yeni bir gözle ikinci kez görmek demektir. Tarihî erdemlerin öğrencileri olarak, kimsenin öngöremediği bir yenilenmenin yapıcıları oluruz.

TEŞEKKÜR

O NYILLAR YA DA YÜZYILLAR SONRA, ŞU ANDA YAŞADIĞIMIZ ÂNI anlamlandırarak tarihçiler hakkında sık sık düşünüyorum. Geride okuyabilecekleri ne bırakacağız? “Bilgi” dijital anlamda sonsuz, bilme her zamankinden daha kıt ve bilgelik geçici. Dürüst araştırmacı gazetecilerin yazılarının, belki kâğıt üzerinde bile olsa, bir başlangıç noktası oluşturmasını bekliyorum. Kuşkusuz, kendi yakın tarih anlayışım, büyük ölçüde, anlamak için risk alan muhabirlere dayanıyor. Bu yüzden, *Esaret Yolu* onlara adanmıştır.

Belli bir noktada, çağdaş Rusya, Ukrayna ve Avrupa hakkında bir kitabı bitirmeye yaklaştığımı düşündüm, ancak konunun düşündüğümünden çok daha fazla İngiliz ve Amerikalı olduğunu fark ettim. Rusya ve Ukrayna ile ilgili araştırmalarım Carnegie Bursu ile desteklendi. 2013-2014 yıllarında Viyana’daki Beşerî Bilimler Enstitüsü’nde, Ukraynalı ve Rus meslektaşlarımdan ve “Avrupa Diyalogunda Ukrayna” programının yöneticileri Kate Younger ve Tatyana Jurjenko’dan çok şey öğrendim. Meslektaşlarım Krzysztof Czyżewski, Yaroslav Hritsak ve merhum Leonidas Donskis ile 2016 yılında Polonya’nın Krasnogruda kentindeki Borderland Vakfı’nda düzenlenen yaz okulunda yaptığım fikir alışverişlerine çok şey borçluyum.

2016’nın sonlarında *Tiranlık Üzerine* adlı siyasî bir broşür yazdım ve 2017’nin büyük bir kısmını Amerikalılarla Amerikan siyasetini tartışarak (ve Avrupalılara bazı sorunların temel benzerliklerini hatırlatırken, Amerika’yı Avrupalılara açıklamaya çalışarak) geçirdim. Burada geliştirilen kavramların çoğu, bu kamusal tartışmalarda ortaya çıktı. O kitabın yayınlanması ile bu kitabın yayınlanması arasında sürekli konuştuğum için, ayrı ayrı her bir platformun hakkını veremem, ancak düşünmek için başkalarının çalışma azminden ilhâm aldığımı kabûl edebilirim. Bu yılın ve karmaşık dönem boyunca, temsilcim Tina Bennett ve editörüm

Tim Duggan’ın desteğine sâhip olduğum için çok şanslıyım.

Bu kitap Viyana’da başladı ve Krasnogruda’da gözden geçirildi, ancak New Haven, Connecticut’ta tamamlandı. Declan Kunkel tarafından düzenlenen bir konferansta, Yale’deki lisans öğrencileriyle yaptığım bir tartışmaya hazırlanırken, kitabının argümanını çerçeveleyen “kaçınılmazlık” ve “sonsuzluk” kavramlarını düşündüm. Yale Tarih Bölümü, Jackson Enstitüsü ve MacMillan Merkezi’ne, düşünmek ve yazmak için mükemmel bir ortam sağladıkları için teşekkür ederim. Harikulâde asistanım Sara Silverstein, bu son üç yıldaki çalışmalarımın gerçekleştirilebileceği entelektüel ve lojistik ortamı yarattı. Connecticut Üniversitesi’nde tarihçi olarak devam ettiği kariyerinde, kendisine mutluluk ve başarılar diliyorum.

Muhteşem bir araştırmacı grubunun yardımını aldım: Tory Burnside Clapp, Max Landau, Julie Leighton, Ola Morehead, Anastasiya Novotorskaya, David Shimer ve Maria Teteriuk. Arkadaşlar ve meslektaşlar, bölümleri okuma nezâketini gösterdiler. Bunlar arasında Dwayne Betts, Susan Ferber, Jörg Hensgen, Dina Khapaeva, Nikolay Koposov, Daniel Markovits, Paweł Pieniżek, Anton Shekhovtsov, Jason Stanley, Vladimir Tismaneanu ve Andreas Umland bulunmaktadır. Oksana Mihayevna, Ukraynalı ayrılıkçılar ve Ukrayna’nın doğusunda savaşıyor Rus gönüllülerle yaptığı görüşmelerin deşifrelerini benimle paylaştı. Max Trudolyubov ve İvan Krastev 1. ve 2. bölümleri oluşturan fikirler hakkında düşünmemi sağladılar. Paul Bushkovitch, Rusya’daki hâlefiyet tarihi hakkındaki düşüncelerini nâzikçe paylaştı ve Izabela Kalinowska, çağdaş ve klasik Rus kültürü arasındaki bağlantıları görmeme yardımcı oldu. Natalya Homenyuk ve Christine Hadley Snyder, kendi buluşmalarında Ukrayna ve Amerikan kaygıları arasındaki bağlantıları görmeme yardımcı oldular.

Ben bu son satırları yazarken vefat eden doktora danışmanım Jerzy Jedlicki (1930-2018) olmasaydı, bu kitabı yazan tarihçi olamazdım. 20. Yüzyıl’ın en kötü zulümlerinden sağ kurtuldu ve Doğu Avrupa tarihçiliğinin hem sıkı analitikçi hem de onunla ahlâkî açıdan bağlantılı örneği oldu. Polonya’da ya da başka bir yerde, benim burada kaçınılmazlık siyaseti olarak adlandırdığım şeyden hiç etkilenmeyen az sayıdaki kişiden biriydi. Bu kitabı, onun Varşova’daki evinde tartışamayacak olmamız beni üzüyor.

Marci Shore’a olan borcum büyüktür ve gün geçtikçe artmaktadır; burada esas olarak felsefî borçlar söz konusudur.

Bu kitabın ve kusurlarının sorumluluğu bana aittir.

SONNOTLAR

Notlar, paragrafların ilk kelimelerine göre ayarlanmıştır. Notun gövdesi, yararlanılan kaynaklar ve metin arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturur. Böylece, ana metni dipnot numaralarıyla boğmadan, konuyla daha yakından ilgilenen okuyucuların kaynakları kontrol etmeleri amaçlanmıştır. Sistem görüldüğünden daha basittir. Ancak transliterasyon sorunu öyle değildir. Atıfta bulunan kaynaklar Rusça, Ukraynaca, Almanca, Fransızca, Lehçe ve İngilizcedir. Rusça ve Ukraynaca Kiril alfabesiyle yazıldığı için, bu dillerdeki kelimelerin harf çevirisi yapılmalıdır. Ana metindeki Rusça ve Ukraynaca isimler, genellikle bilinen biçimlerine ya da ilgili kişiler tarafından tercih edilen biçimlerine çevrilmiştir. Sonnotlarda Kongre Kütüphanesi transliterasyon sisteminin basitleştirilmiş bir versiyonu kullanılmıştır.**

Her kaynak, kullanıldığı ilk yerde tam olarak, sonrasında ise kısaltılmış bir şekilde belirtilecektir. Sıkça atıfta bulunan medya kurumları aşağıdaki şekilde kısaltılmıştır: BI: Business Insider; DB: Daily Beast; EDM: Eurasia Daily Monitor; FAZ: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*; FT: *Financial Times*; GW: *Gazeta Wyborcza*; HP: Huffington Post; KP: Komsomolskaya Pravda; LM: Le Monde; NG: Novaya Gazeta; NPR: National Public Radio; NW: *Newsweek*; NY: *New Yorker*; NYR: *New York Review of Books*; NYT: *New York Times*; PK: Perviy Kanal; RFE/RL: Radio Free Europe/ Radio Liberty; RG: Rossiyskaya Gazeta; RK: Russkii Kolokol; TG: *The Guardian*; TI: The Interpreter; UP: Ukrainska Pravda; VO: Vozrozhdeniye; WP: *Washington Post*; WSJ: *Wall Street Journal*.

* Transliterasyona ilişkin benzer bir çalışma Türkçeye çeviri sırasında da yapılmış, yazar tarafından İngilizce konuşanlara hitaben yazılmış ifadelerin Rusça ve Ukrayna dillerindeki orijinal okunuşları tespit edilerek, Türkçeye o şekilde çevrilmiştir. (çev.).

1. BÖLÜM

- 37** *Sonsuzluk düşüncesi, cesetten* Kaçınılmazlık ve sonsuzluk kavramları yeni olsa da zamansal manzaralar fikri yeni değildir. Bu anlamda bana büyük ölçüde yardımcı olan kaynaklar şunlardır: Hans Ulrich Gumbrecht, *Nach 1945*, çev. Frank Born (Berlin: Suhrkamp, 2012); Johann Chapoutot, "L'historicité nazie," *Vingtième Siècle*, No. 117, 2013, 43–55; Reinhard Koselleck, *Futures Past*, çev. Keith Tribe (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1985); Mary Gluck, *Georg Lukács and His Generation, 1900–1918* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1991).
- 38** *Rusya, sonsuzluk düşüncesine* Czesław Miłosz, *Zniewolony umysł* (Paris: Kultura, 1953), 15.
- 38** *İlyin'in dönemi olan* Rusya'daki zenginlik ve eşitsizlik konusu, kaynakların belirtileceği 6. bölümde ele alınmaktadır.
- 39** *1883'te soylu bir* Faşizmin entelektüel kökenleri hakkında bkz.: Zeev Sternhell, *Les anti-Lumières* (Paris: Gallimard, 2010). İleride de belirteceğim gibi, İlyin aynı zamanda Ortodoks Hıristiyan olan Romanyalı faşistlere en yakın isimdi. Hıristiyanlık ve faşizm sorunu geniş bir konudur. Batılı örneklerin arka plânı için şu kaynaklara bakılabilir: Susannah Heschel, *The Aryan Jesus* (Princeton: Princeton UP, 2010); John Connolly, *From Enemy to Brother* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 2012); Brian Porter-Szűcs, *Faith and Fatherland* (New York: Oxford UP, 2011).
- 39** *1991'de dağılan Sovyetler* Bu canlanmaya yol açan kitap şudur: I. İlyin, *Nashi zadachi: Stat'i 1948-1954 gg.* (Paris: Izdanie Russkago obshche-voinskago soiuza, 1956). 1990'lardaki geri dönüşü: Oleg Kripkov, "To Serve God and Russia: Life and Thought of Russian Philosopher Ivan Il'in," doktora tezi, Department of History, University of Kansas, 1998, 205. Putin'in erken dönem konuşmaları: Federal Meclise Hitap, 25 Nisan 2005; Address to Federal Assembly, 10 Mayıs 2006. Cenaze töreni: "V Moskve sostoialas' tseremoniia perezakhoreniiia prakha generala A. I. Denikina i filosofa I. A. Il'ina," *Russkaia Liniia*, 3 Ekim 2005. İlyin'in belgeleri hakkında: "MSU will digitize archives of Ilyin," *newsru.com*. Putin'in konuşma yazarlığı hakkında: Maxim Kalinnikov, "Putin i russkie filosofy: kogo tsitiruet prezident," *Rustoria.ru*, 5 Aralık 2014. Putin, dış ilişkiler ve Ukrayna'nın işgali konusunda, doğrudan ya da dolaylı olarak İlyin'e atıfta bulunmaktadır: "Vladimir Putin called the annexation of Crimea the most important event of the past year," *PK*, 4 Aralık 2014; "Blok NATO razoshelsia na blokpakety," *Kommersant*, 7 Nisan 2008; Vladimir Putin, "Rossiia: natsional'nyi vopros," *Nezavisni maia Gazeta*, 23 Ocak 2012; Vladimir Putin, Address to Federal Assembly, 12 Aralık 2012; Vladimir Putin, Meeting with Representatives of Different Orthodox Patriarchies and Churches, 25 Temmuz 2013; Remarks to Orthodox-Slavic Values: The Foundation of Ukraine's Civilizational Choice conference, 27 Temmuz 2013; Vladimir Putin, "Excerpts from the transcript of the meeting of the Valdai International Discussion Club," 19 Eylül 2013; Vladimir Putin, interview with journalists in Novo-Ogarevo, 4 Mart 2014. Putin, İlyin'in otoritesi hakkında: "Genç bilim insanları ve tarih öğretmenleriyle toplantı," Moskova, 2014, Kremlin, 46951.
- 39** *Rus siyasi sınıfı* Surkov: Vladislav Surkov, "Speech at Center for Party Studies and Personnel Training at the United Russia Party," 7 Şubat 2006, 9 Mart 2006'da *Rosbalt*'ta yayımlandı; Iurii Kofner, "Ivan Il'in—Evraziiskii filosof Putina," *Evraziia-Blog*, 3 Ekim 2015; Aleksei Semenov, *Surkov i ego propaganda* (Moskova: Knizhnyi Mir, 2014). İlyin hakkında Medvedev: D. A. Medvedev, "K Chitateliu," I. A. İlyin içinde, *Puti Rossii* (Moskova: Vagrius, 2007), 5–6. Rus siyasetinde İlyin: Tatiana Saenko, "Parlamentarii o priinatii v sostav Rossiiskoi Federatsii novykh sub'ektov," *Kabardino-Pravda*, no. 49, 18 Mart 2014, 1; Z. F. Dragunkina, "Dnevnik trista sorok deviatogo (vneocherednogo) zasedaniia soveta federatsii," *Biulleten' Soveta Federatsii*, cilt 254 (453); V. V. Zhirinovskii, V. A. Degtiarev, N. A. Vasetskii, "Novaia gosudarstvennost," *Izdanie LDPR*, 2016, 14. Yanlış adlandırılan Liberal Demokrat Parti'nin lideri Vladimir Jirinovski, İlyin'i kesinlikle Putin'den önce okumuştur. Andreas Umland, "Vladimir Zhirinovskii in Russian Politics," doktora tezi, Free University of Berlin, 1997. Bureaucrats received a copy: Michael Eltchaninoff, *Dans la tete de Vladimir Poutine* (Arles: Actes Sud, 2015). Bölge valileri ve benzer rütbedeki yetkililer tarafından yapılan atf örnekleri için bkz.: kurganobl.ru/10005.html, etnokonf.astrobl.ru/document/621; old.sakha.gov.ru/node/1349#, special.kremlin.ru/events/president/news/17536; gov.spb.ru/law/d&nd=537918692&nh=1.

- 40 **İlyin, sonsuzluk fikrinin** Bu önermelere 3. ve 6. bölümlerde değinilecektir.
- 40 **Kaçınılmazlık siyasetimiz, İlyin'in** İlyin'in siyasi yönelimi hakkında: Kripkov, "To Serve God and Russia," 13–35; James P. Scanlan, editörler, *Russian Thought after Communism* (Armonk: M. E. Sharpe, 1994), 165–86 içinde, Philip T. Grier, "The Complex Legacy of Ivan Il'in"; Daniel Tsygankov, "Beruf, Verbannung, Schicksal: Iwan Iljin und Deutschland," *Archiv für Rechts und Sozialphilosophie*, cilt 87, no. 1, 2001, 44–60. Stanley Payne alıntısı: *Fascism* (Madison: University of Wisconsin Press, 1980), 42. İlyin'in Mussolini ve İtalyan faşizmi üzerine makâleleri: "Pis'ma o fashizmie: Mussolini sotsialist," *VO*, 16 Mart 1926, 2; "Pis'ma o fashizmie: Biografiia Mussolini," *VO*, 10 Ocak 1926, 3; Ayrıca bkz.: D. K. Burlaka, ed., *I.A. Il'in—pro et contra* (Saint Petersburg: Izd-vo Russkogo khristianskogo gumanitarnogo in-ta, 2004), 477–84 içinde, "Natsional-sotsializm" (1933).
- 41 **İlyin, faşizmi dünyanın** Faşizm hakkında İlyin: "Natsional-sotsializm," Rus Beyaz Hareketi hakkında İlyin: "O russkom' fashizmie," *RK* no. 3, 1927, 56, 64; Ayrıca bkz.: Grier, "Complex Legacy," 166–67. Rus İç Savaşı'na faydalı bir giriş için bkz.: Ronald Grigor Suny, editörler, *Cambridge History of Russia* (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2006), cilt 3, 140–67 içinde, Donald J. Raleigh, "The Russian Civil War, 1917–1922.
- 41 **İlyin, Adolf Hitler'den** Hitler hakkında İlyin: "Natsional-sotsializm," 477–84. Beyaz göçmenlerin fikir aktarımı için bkz.: Michael Kellogg, *The Russian Roots of Nazism* (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2005), 12, 65, 72–73; Ayrıca bkz.: Alexander Stein, *Adolf Hitler: Schüler der "Weisen von Zion"* (Karlové Vary: Graphia, 1936) ve V. A. Zolotarev ve diğerleri, editörler, *Russkaia voennaia emigratsiia* (Moskova: Geia, 1998). Biyografi: Tsygankov, "Iwan Iljin"; Tsygankov, "Beruf, Verbannung, Schicksal," 44–60; Kripkov, "To Serve God and Russia," 2, 10, 304; Editör I. I. Evlampiev, *Ivan Aleksandrov ich Il'in* (Moskova: Rosspen, 2014), 14; Grier, "Complex Legacy."
- 41 **İlyin, 1954'teki ölümüne** Biyografi: Kripkov, "To Serve God and Russia," 72–73, 240, 304; Grier, "Complex Legacy"; Tsygankov, "Iwan Iljin." Swiss reactions: Jürg Schoch, "Ich möchte mit allem dem geliebten Schweizervolk dienen," *TagesAnzeiger*, 29 Aralık 2014.
- 42 **İkinci Dünya Savaşı** I. A. Il'in, *Sobranie sochinenii*, editör İ. T. Lisitsy (Moskova: Russkaia kniga, 1993–2008), 22 cilt, buranın 8. cildi içinde, "Sud'ba Bol'shevizma" (19 Eylül 1941). Meslektaşları: Schoch, "Ich möchte mit allem dem geliebten Schweizervolk dienen." Malı destek: Kripkov, "To Serve God and Russia," 245.
- 42 **Sovyetler Birliği 1945'te** Felix Philipp Ingold, "Von Moskau nach Zellikon," *Neuer Zürcher Zeitung*, 14 Kasım 2000.
- 42 **İlyin istikrarlıydı. 1916'da** Felsefi kavramlar Almanca olduğu için Almanca baskıya (I. A. Iljin, *Philosophie Hegels als kontemplative Gotteslehre* [Bern: A. Francke Verlag, 1946]), atıfta bulunuyorum. Bu kitabın amaçları doğrultusunda, Rus tartışmalarından bağımsız olarak, İlyin'e odaklanıyorum. Bağlamlar için bkz: Modern Times: An Essay on Orthodoxy and Cultural Change," *Past & Present*, 173, 2001, 129–56 içinde, Laura Engelstein, "Holy Russia ve Andrzej Walicki, *A History of Russian Thought from the Enlightenment to Marxism* (Stanford: Stanford UP, 1979).
- 42 **İlyin'e göre evrendeki** Iljin, *Philosophie Hegels*, 9, 351–52, 374. Cioran on totality: E. M. Cioran, *Le Mauvais Démiurge* (Paris: Gallimard, 1969), 14. Hegel, Hegelciler ve bütünsellik geleneği hakkında: bkz.: Leszek Kotakowski, *Main Currents of Marxism. Cilt 1: The Founders* (Oxford: Oxford UP, 1978), 17–26.
- 43 **İlyin için, olgular** Iljin, *Philosophie Hegels*, 310, 337, 371, 372. Cf Roman Ingarden, *Spór o istnienie świata* (Kraków: Nakład Polskiej Akademii Umiejętności), 1947.
- 43 **İlyin, Tann'ı mahkûm** Iljin, *Philosophie Hegels*, 307, 335.
- 43 **Vizyonu totaliterdi. Birlikte** *Sobranie sochinenii*, cilt 5, 43 içinde, şeytan hakkında: I. Il'yin, *O soprotivlenii zlu siloiu* (1925). Varoluş, gerçekçilik, orta sınıf: Iljin, *Philosophie Hegels*, 312, 345. Bireyciliğin savunusuna da tam bu noktada başlamak mümkündür: Józef Tischner, *Spowiedź rewolucjonisty. Czytajac Fenomenologię Ducha Hegla* (Kraków: Znak, 1993), 42–43.
- 43 **Tüm ahlaksızlıklar gibi** Etiğin, kişinin kendisi için bir istisna yapmamasıyla başladığı fikri, genç İlyin'in çok etkilendiği Immanuel Kant ile ilişkilendirilir.
- 44 **İlyin, Rusya ve** Tefekkür hakkında İlyin: Iljin, *Philosophie Hegels*, 8; bu aynı zamanda İsviçre'de verdiği ve yayınladığı konferansların da konusuydu. Codreanu's vision: Constantin Iordachi, *Charisma, Politics, and Violence* (Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, 2004), 45. Ulus hakkında İlyin: "Put' dukhovnogo obnoveniia," (1932–1935), *Sobranie sochinenii*, cilt 1, 196.
- 44 **Mâsumiyet belirli bir** Organizma ve kardeşlik birliği: V. A. Tomsinov, *Myslitel's poiushchim serdtsem* (Moskova: Zertsalo, 2012), 166, 168; Tsygankov, "Iwan Iljin." National minorities: İlyin, *Nashi zadachi*, 250.
- 44 **İlyin, Sovyet gücünün** *Sobranie sochinenii*, cilt 1, 210 (and on God and nation at 328) içinde, Dış tehditler: İlyin, "Put' dukhovnogo obnoveniia"; Iljin, *Philosophie Hegels*, 306 (and on Russian spirit at 345); Kripkov, "To Serve God and Russia," 273.
- 45 **Tann dünyayı yarattığında** İlyin'in tehdit inşası ve "kıtasal abluka": Iljin, editör, *Welt vor dem Abgrund* (Berlin: Eckart-Verlag, 1931), 152, 155; Kripkov, "To Serve God and Russia," 273.
- 45 **Bolşevik Devrimi'nden önce** Biyografik bilgiler: Grier, "Complex Legacy," 165. İlyin alıntısı: "O russkom' fashizmie," 60: "Dielo v'tom', chto fashizm' est spasitelnyi eksstess patrioticheskago proizvola."
- 45 **İlyin'in Rusçada "kurtarıcı"** Kurtuluş hakkında İlyin: "O russkom' fashizmie," *RK*, no. 3, 1927, 60–61. Hitler alıntısı: *Mein Kampf* (Münih: Zentralverlag der NSDAP, 1939), 73.
- 46 **Tann'nın kusurlu dünyasını** Tann hakkında İlyin: Tsygankov, "Iwan Iljin." Divine totality and Christian war: *O soprotivlenii zlu siloiu*, 33, 142. Şövalyece mücadele: "O russkom' fashizmie," 54. İlyin ayrıca, *Russki Kolokol* dergisinin ilk sayısında yer alan bir şiirinde şöyle yazmıştır: "Duam bir kılıç gibidir. Ve kılıcım bir dua gibidir" *RK*, no. 1, 80. Hıristiyanlığı aşmaya çalışan Nietzsche'nin aksine, İlyin sadece onu tersine çeviriyordu. İlyin, Tann'ı, düşmandan nefret ederek sevmek gerektiğini söylüyordu. Nietzsche (*Ecce Homo*'da), daha yüksek bir düzenin meydan okuması anlamında, bilgiyi arayan kişinin düşmanını sevmesi ve dostlarından nefret etmesi gerektiğini söylemişti. İlyin Hegel'ciydi, ancak burada Nietzsche, kesinlikle daha üstün bir diyalektikçiydi.
- 46 **Dünya günahkâr olduğu** Güç: İlyin, "Pis'ma o fashizmie: Lichnost' Mussolini," *VO*, 17 Ocak 1926, 3. Tarihin ötesi: "Pis'ma o fashizmie: Biografiia Mussolini," *VO*, 10 Ocak 1926, 3. Şehvetli: Iljin, *Philosophie Hegels*, 320. Manliness: Ryszard Paradowski, *Kościół i władza. Ideologiczne dylematy Iwana Iljina* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2003), 91, 114. Kurtarıcı ve timsâl: I. A. Il'in, "Belaia ideia," *Sobranie sochinenii*, ciltler 9–10, 312.
- 47 **Kurtarıcı, seçilmiş bir** Bkz.: Jean-Pierre Faye, "Carl Schmitt, Göring, et l'État total," Yves Charles Zarka, editör, *Carl Schmitt ou le mythe du poli tique* içinde (Paris: Presses Universitaires de France, 2009), 161–82; Yves-Charles Zarka, *Un detail dans la pensér de Carl Schmitt* (Paris: Presses Universitaires de France, 2005); Raphael Gross, *Carl Schmitt and the Jews*, çev. Joel Golb (Madison: University of Wisconsin Press), 2007. Schmitt'in etkisi hakkında bkz.: Dirk van Laak, *Gespräche in der Sicherheit des Schweigens* (Berlin: Akademie Verlag, 1993); Jan-Werner Müller, *A Dangerous Mind* (New Haven: Yale UP, 2003). Rusya'nın İlyin'i geri kazanması, burada ele alınmayacak kadar geniş bir konu olan Schmitt'in uluslararası rehabilitasyonunun bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Schmitt'in egemenliği: Carl Schmitt, *Politische Theologie* (Berlin: Duncker & Humblot, 2004, 1922), 13. Milliyetçilik hakkında İlyin: "O russkom natsionalizmie," 47. Siyaset sanatı: *Nashi zadachi*, 56: "Politika est' iskusstvo uznavat' i obezvezhyvat' vraga."
- 47 **Kurtarıcının savaş yapma** Roland Clark, *Holy Legionary Youth: Fascist Activism in Interwar Romania* (Ithaca: Cornell UP, 2015), 152 içinde alıntılanan, savaş hakkında İlyin: Paradowski, *Kościół i władza*, 194. Romanya şarkısı: "March by Radu Gyr" from "Hymn of the Legionary Youth" (1936). Konuyla ilgili olarak bkz.: Moshe Hazani, "Red Carpet, White Lilies," *Psychoanalytic Review*, cilt 89, no. 1, 2002, 1–47. İlyin aşırılık ve tutku üzerine: *Philosophie Hegels*, 306; "Pis'ma o fashizmie," 3. Witold Gombrowicz'in romanları, özellikle de *Ferdurke*, mâsumiyet sorununa iyi bir giriş niteliğindedir.
- 47 **Şair Charles Péguy'nin** Péguy'den aktaran: Eugen Weber, "Romania," Hans Rogger ve Eugen Weber, editörler, *The European Right: A Historical Profile* içinde (Berkeley: University of California Press, 1965), 516.

- 48 **İlyin, bir Rus** Liderler ve seçimler hakkında İlyin: *Nashi zadachi*, 33, 340–42; İlyin, *Osnovy gosudarstvennogo ustroystva* (Moskova: Rarog, 1996), 80; Paradowski, *Kośćciół i władza*, 114, 191. Ayrıca bkz.: Iordachi, *Charisma, Politics, and Violence*, 7, 48.
- 48 **İlyin'e göre, Ruslara** Seçimler: I. A. İl'in, "Kakie zhe vybory nuzhny Rossii" (1951), *Sobranie sochinenii*, cilt 2, bölüm 2, 193–23. Demokrasi ilkesi: Paradowski, *Kośćciół i władza*, 91.
- 48 **İlyin, toplumu her** Alıntı: İlyin, "Kakie zhe vybory nuzhny Rossii," 25. Orta sınıflar: *Philosophie Hegels*, 312–16; *Osnovy gosudarstvennogo ustroystva*, 45–46. Orta sınıfların hor görülmesi, İlyin'in zamanındaki aşırı sağ ve aşırı solun tipik bir özelliği idi. Güzel bir tanım-lara için bkz. Miłosz, *Zniewolony umysł*, 20. Bu aynı zamanda günümüz Rus faşizminin de tipik bir özelliğidir. Örnek olarak bkz.: Alexander Dugin, "The War on Russia in its Ideological Dimension," *Open Revolt*, 11 Mart 2014.
- 49 **İlyin "hukuk" kelimesini** İlyin'in gençlik dönemi hukuk görüşü: I. A. İlyin, "The Concepts of Law and Power," çev. Philip T. Grier, *Journal of Comparative Law*, cilt 7, no. 1, 63–87. Rus kalbi: İlyin, *Nashi zadachi*, 54; Tomsinov, *Myslitel's poiushchim serdtsem*, 174. Metafiziksel kimlik: *Philosophie Hegels*, 306. İlyin, Ortodoks teolojisinde önemli bir ayet olan Romalılar 2:15'e atıfta bulunur. Fenomenolojik etiket kalp fikrinin alternatif bir okuması için bkz.: Tischner, *Spowiedź rewolucjonisty*, 92–93.
- 49 **Bu tasavvurda, manevî** Cf Cioran, *Le Mauvais Démon*, 24; Payne, *Fascism*, 116.
- 49 **İlyin, Tanrı adına** Rus mağduriyeti: Paradowski, *Kośćciół i władza*, 188, 194.
- 50 **2010'larda, İlyin'in fikirleri** 6. Bölümün konusudur ve kaynaklar orada belirtilecektir.
- 50 **1970'lerde Sovyetler Birliği'nde** Masha Gessen, *Gelecek Tarihtir*'de ileri zamanın çöküşü için farklı bir durum ortaya koyuyor (New York: Riverhead Books, 2017).
- 50 **G. W. F.** G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, kısım 3, bölüm 2, başlık 24
- 51 **Karl Marx, Hegel'in** Marx: Karl Marx, *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*, editör Dirk J. Struik, New York: International Publishers, 1964, buradaki noktalar için özellikle 34, 145, 172. Sol Hegelcilik üzerine: Kotakowski, *Main Currents*, cilt 1, 94–100.
- 51 **İlyin bir sağ** İlyin'in siyasi felsefesi: Shaun Gallagher, editör, *Hegel, History, and Interpretation* (State University of New York Press, 1997), 169–93 içinde Philip T. Grier, "The Speculative Concrete". Marx hakkında İlyin: *Philosophie Hegels*, 11. Hegel on God: Marx, *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*, 40. Tann hakkında İlyin: *Philosophie Hegels*, 12; Kripkov, "To Serve God and Russia," 164; İlyin, "O russkom" fashizmie," 60–64.
- 52 **Vladimir Lenin (1870–1924)** İlyin hakkında Lenin: G. M. Hamburg ve Randall A. Poole, eds., *A History of Russian Philosophy 1830–1930* (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2013), 329 içinde, Kirill Martynov, "Filosof kadila i nagaiki," *NG*, Dec. 9, 2014; Philip T. Grier, "Three Philosophical Projects."
- 52 **İlyin, Lenin'in devrimini** Lenin hakkında İlyin: Kripkov, "To Serve God and Russia." Devrim hakkında İlyin: "O russkom" fashizmie," 60–61; *Nashi zadachi*, 70. İlyin hakkında Berdayev: Martynov, "Filosof kadila i nagaiki"; Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine*, 50. Ayrıca bkz.: Tischner, *Spowiedź rewolucjonisty*, 211.
- 53 **İlyin, Almanya ve** Caz müzik hakkında İlyin: D. K. Burlaka, editör, *I.A. Il'in—pro et contra* (St. Petersburg: Izd-vo Russkogo khristianskogo gumanitarnogo in-ta, 2004), 485–86 içinde, İlyin, "Iskusstvo." Caz müzik hakkında *Pravda*: Maxim Gorky, "O muzyke tolstykh," *Pravda*, 18 Nisan 1928. Polonyalı faşistlerin de benzer bir tutumunu vardı: Jan Józef Lipski, *Idea Katolickiego Państwa Narodu Polskiego* (Varşova: Krytyka Polityczna, 2015), 47. Caz müziğin Anti-Stalinist olması hakkında bkz.: Leopold Tyrmand, *Dziennik 1954* (Londra: Polonia Book Fund, 1980). Hukuk hakkında Vişinski: Martin Krygier, "Marxism and the Rule of Law," *Law & Social Inquiry*, cilt 15, no. 4, 1990, 16. Stalinist istisna hâlleri hakkında: Stephen G. Wheatcroft, "Agency and Terror," *Australian Journal of Politics and History*, cilt 53, no. 1, 2007, 20–43; aynı yerde, Stephen G. Wheatcroft, editör, *Challenging Traditional Views of Russian History* (Hound-mills: Palgrave, 2002), 112–38 içinde, "Towards Explaining the Changing Levels of Stalinist Repression in the 1930s."

- 53 **İlyin, başlangıçta İkinci** İlyin: İlyin, *Nashi zadachi*; Kripkov, "To Serve God and Russia," 273. Rusya ve faşizm hakkında İlyin: Bu bölümdeki kaynakların yanı sıra şuradaki tartışmaya bakınız: Evlampiev, editör, *Ivan Aleksandrovich Il'in* (Moskova: Rossper, 2014), 8–34 içinde, I. I. Evlampiev, "Ivan Il'in kak uchastrnik sovremennyykh diskussii." Stalin and Russia: David Brandenberger, *National Bolshevism* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 2002); Serhy Yekelchuk, *Stalin's Empire of Memory* (Toronto: University of Toronto Press, 2004). Ayrıca bkz.: Yoram Gorlizki ve Oleg Khlevniuk, *Cold Peace* (Oxford: Oxford UP, 2004); Hiroaki Kuronmiya, *Stalin* (Harlow: Pearson Longman, 2005); Vladislav M. Zubok, *A Failed Empire* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007).
- 54 **Stalin'in kolektifleştirilmiş tarım** Yukarıda belirtilen kaynakların yanı sıra bkz.: *Nashi zadachi*, 152–55. Bu konuya farklı bir açıdan yaklaşmak için bkz.: Shaun Walker, *The Long Hangover* (Oxford: Oxford UP, 2018), "vacuum" at 1 and sic passim.
- 54 **21. Yüzyıl'da Batı'ya** Putin'in İlyin'den alıntı yaptığına ilişkin bazı örnekler bu bölümün başlarında değinilmişti. Diğerlerine ise 2. ve 3. bölümlerde değinilecektir. Rusya'daki nüfus tartışmalarına dair bir fikir edinmek için bkz. Yuri Zarakovich, "Putin Pays Homage to Ilyin," *EDM*, 3 Temmuz 2009; Maxim Kalinnikov, "Putin i russkie filosofy: kogo tsitiruet prezident," *Rustoria.ru*, 5 Aralık 2014; Martynov, "Filosof kadila i nagaiki"; Izrail' Zaidman, "Russkii filosof Ivan Il'in i ego poklonnik Vladimir Putin," *Rebuzhie*, 25 Kasım 2015; Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine*.
- 55 **Sonsuzluk siyaseti, Putin'e** Bir başka fenomenolojik Hıristiyan'ın ileri sürdüğü gibi, «biz ve onlar» aynı zamanda iyi ve kötüyü mükemmel bir şekilde ayırır ki bunu başarmak da yeryüzünde mümkün değildir. Bkz.: Tischner, *Spowiedź rewolucjonisty*, 164.

2. BÖLÜM

- 57 **İlyin döneminin faşistleri** Randa şuradan alıntı yapmıştır: *Iordachi, Charisma, Politics, and Violence*, 7.
- 58 **1922'de kurulan Sovyetler** Marksizm ve Leninizm arasında Engels vardır: bkz.: Friedrich Engels, *AntiDühring* (New York: International Publishers, [1878], 1972).
- 58 **SSCB'nin devlet kontrolündeki** Bkz.: Timothy Snyder, *Bloodlands* (New York: Basic Books, 2010).
- 59 **Bolşevik Devrimi genç** İknâ edici bir vaka çalışması için bkz.: Amir Weiner, *Making Sense of War* (Princeton UP, 2001).
- 60 **Ekim Devrimi efsanesi** Zamanın dondurulmasına ilişkin kişisel hikâyeler için bkz.: Katja Petrowskaja, *Vielleicht Esther* (Berlin: Suhrkamp, 2014) ve Marci Shore, *The Taste of Ashes* (New York: Crown Books, 2013).
- 60 **Aynı şey, Kızıl** Kieran Williams, *The Prague Spring and Its Aftermath* (New York: Cambridge UP, 1997); Paulina Bren, *The Greengrocer and His TV* (Ithaca: Cornell UP, 2010).
- 60 **Brejnev 1982'de öldü.** Christopher Miller, *The Struggle to Save the Soviet Economy* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2016). John Williamson, editör, *The Economic Consequences of Soviet Disintegration* (Washington, D.C.: Institute for International Economics, 1993), 176–243 içinde, Nationalist political economy: Timothy Snyder, "Soviet Industrial Concentration."
- 60 **Sovyetler Birliği içinde** SSCB içindeki ulusal sorun konusundaki otorite isim Terry Martin'dir: *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939* (Ithaca, NY: Cornell UP, 2001). 1989–1991 yılları arasındaki ilişki konusunda paşa biçilmez bir kaynak Mark Kramer'dir, "The Collapse of East European Communism and the Repercussions within the Soviet Union," *Journal of Cold War Studies*, cilt 5, no. 4, 2003; cilt 6, no. 4, 2004; cilt 7, no. 1, 2005.
- 61 **Kriz 1991 yazında** Yeltsin'in değerli bir portresi için bkz.: Timothy J. Colton, *Yeltsin: A Life* (New York: Basic Books, 2008).
- 61 **Yeltsin, Sovyetler Birliği'nin** Bush Kiev'de: "Excerpts From Bush's Ukraine Speech: Working 'for the Good of Both of Us,'" Reuters, 2 Ağustos 1991. Bush'tan Gorbaçov'a: Svetlana

- Savranskaya ve Thomas Blanton, editörler, *The End of the Soviet Union 1991*, Washington, D.C.: National Security Archive, 2016, document 151.
- 62 İlyin'in, bir Rus** İlyin'in kurtuluş fikri 1. bölümde tartışılmıştı. Özellikle bkz.: "O russkom" fashizmie," 60–63.
- 62 Rekabetçi özgür seçimlerle** SSCB tarihinin son dönemine ilişkin ölçülü bir giriş için, bkz.: Archie Brown, *The Rise and Fall of Communism* (New York: HarperCollins, 2009).
- 63 1993'te Yeltsin, Rus** Charles Clover, *Black Wind, White Snow: The Rise of Russia's New Nationalism* (New Haven: Yale UP, 2016), 214–23.
- 63 1999 yılına gelindiğinde** "Proekt Putin glazami ego razrabotchika," *MKRU*, 23 Kasım 2017; Clover, *Black Wind, White Snow*, 246–47.
- 63 Yeltsin'in çevresi, halefini** Siyasi ve medya arka planı için bkz.: Arkady Ostrovsky, *The Invention of Russia* (Londra: Atlantic Books, 2015), 245–83. Approval ratings: David Satter, *The Less You Know, the Better You Sleep* (New Haven: Yale UP, 2016), 11.
- 64 Eylül 1999'da, Rus** Bombalamanın siyaseti üzerine: Satter, *The Less You Know*, 10–11; Krystyna Kurczab-Redlich, *Wowo, Wolodia, Wladimir* (Varşova: Wydawnictwo ab, 2016), 334–46, 368.
- 64 Putin'in 2000 ilâ** Terörizm ve kontrol: Peter Pomerantsev, *Nothing Is True and Everything Is Possible* (New York: Public Affairs, 2014), 56. Regional governors: Satter, *The Less You Know*, 116. Surkov'un açıklaması: *Rosbalt*, 9 Mart 2006; *Ivanov + Rabinovich*, Nisan 2006, içinde yayınlandı: "Speech at Center for Party Studies," 7 Şubat 2006.
- 65 Avrupa Birliği'ne katılan** Surkov ve egemen demokrasi: *Ivanov + Rabinovich*, Nisan 2006 ve takip eden not için ayrıca bkz.: "Pochemu Putin tsitiruet filozofa Il'ina?" *KP*, 4 Temmuz 2009. Dugin bu görüşünü, daha sonraki şu kitabında geliştirmiştir: *Putin protiv Putina* (Moskova: Yauza-Press, 2012).
- 65 Demokrasi, yöneticileri değiştirmek** Demokrasi ve devletin üç temel direği hakkında Vladislav Surkov: *Texts 9710*, çev. Scott Rose (Moskova: Europe, 2010). İlyin'deki "demokratik diktatör": *Nashi zadachi*, 340–42. İlyin'den alıntı: *Tek sty 9707* (Moskova: 2008) içinde, Surkov, "Suverenitet—eto politicheskii sinonim konkurentosposobnosti." Kişi kurumdur: Surkov, "Russkaia politicheskaiia kultura: Vzgliad iz utopii," *Russ.ru*, 7 Haziran 2015.
- 66 Surkov'un hokkabazlık numaraları** 2002 alıntısı: Michel Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine* (Arles: Actes Sud, 2015), 37. Ukrayna'nın AB geleceği hakkında: "Putin: EU-Beitritt der Ukraine 'kein Problem,'" *FAZ*, 10 Aralık 2004. Ayrıca 3. bölümdeki tartışmalara bakınız.
- 67 Bağımsız Rus seçim** Sonuçlar: Vera Vasilieva, "Results of the Project 'Citizen Observer,'" 8 Aralık 2011. Ayrıca bkz.: Michael Schwirtz ve David M. Herszenhorn, "Voters Watch Polls in Russia," *NYT*, 5 Aralık 2011. Protestolar: "In St. Petersburg, 120 protestors were detained," *NTV*, 5 Aralık 2011; Will Englund ve Kathy Lally, "Thousands of protesters in Russia demand fair elections," *WP*, 10 Aralık 2011; "Russia: Protests Go On Peacefully," *Human Rights Watch*, 27 Şubat 2012; Kurczab-Redlich, *Wowo*, 607. Rejim dostu medyanın polisi övmesi: *KP*, 5 Aralık 2011; *Pravda*, 5 Aralık 2011. Griffin: Elena Servettez, "Putin's Far Right Friends in Europe," *Institute of Modern Russia*, 16 Ocak 2014; Anton Shekhovstov, *Russia and the Western Far Right* (Londra: Routledge, 2018); Ayrıca bkz.: Kashmira Gander, "Ex-BNP leader Nick Griffin tells right-wing conference Russia will save Europe," *Independent*, 23 Mart, 2015.
- 67 Bu hileler, 4** Sahteciliğin tabiatı: "Fal'sifikatsii na vyborakh prezidenta Rossiiskoi Federatsii 4 Mart 2012 goda," *Demokra ticheskii Vybor*, 30 Mart 2012; ayrıca bkz.: Satter, *The Less You Know*, 91; Kurczab-Redlich, *Wowo*, 610–12. Polonyalı "gözlemciler" Kownacki ve Piskorski hakkında: Konrad Schuller, "Die Moskau-Reise des Herrn Kownacki," *FAZ*, 11 Temmuz 2017. İki daha sonra Polonya hükümetinde savunma bakan yardımcısı olacak, ikincisi ise casusluktan tutuklanacaktır.
- 68 5 Mart 2012'de** "Oppozitsiia vyshla na Pushkinskoi," *Gazeta.ru*, 5 Mart 2012.
- 68 Putin, ilk turda** Medvedev: Satter, *The Less You Know*, 65. Putin: "Excerpts from the transcript of the meeting of the Valdai International Discussion Club," 19 Eylül 2013. İlyin alıntısı: "Kakie zhe vybory nuzhny Rossii," 22.
- 69 Leonid Brejnev'in daimi** Kripkov, "To Serve God and Russia," 65.
- 69 6 Aralık 2011'de** Dmitry Medvedev (@MedvedevRussia), 6 Aralık 2011. Bkz.: Paul Goble, "Hybrid Truth' as Putin's New Reality," *Window on Eurasia*, blog, 30 Ocak 2015.
- 69 Putin'in sırdaşı Vladimir** "Novyi mirovoi klass' vyzov dlia chelovechestva," *Narodnyi Sobor*, 28 Kasım 2012.
- 70 Eylül 2013'te bir** Çin: "Address on Human Rights, Democracy, and the Rule of Law," Beijing, 13 Eylül 2013. Valdai: Vladimir Putin, address at Valdai, 19 Eylül 2013. Law: "For the Purpose of Protecting Children from Information Advocating for a Denial of Traditional Family Values," 11 Haziran 2013.
- 70 Operasyon, Rus elitinin** Öpücükler: Tatiana Zhurzenko, "Capitalism, autocracy, and political masculinities in Russia," *Eurozine*, 18 Mayıs 2016; ayrıca bkz.: Kurczab-Redlich, *Wowo*, 717–19. Damat: "Vladimir Putin Says Donald Trump 'Is Not My Bride, and I'm Not His Groom,'" *TG*, 5 Eylül 2017. Erkeklik hakkında ayrıca bkz.: Mary Louise Roberts, *Civilization Without Sexes* (Chicago: University of Chicago Press, 1994); Dagmar Herzog, *Sex After Fascism* (Princeton: Princeton UP, 2005); Judith Surkis, *Sexing the Citizen* (Ithaca, NY: Cornell UP, 2006); Timothy Snyder, *The Red Prince* (New York: Basic Books, 2008).
- 71 Putin, maçoluğu demokrasi** Weber bunu *Wirtschaft und Gesellschaft* adlı eserinde geliştirmiştir. İlgili bölümler İngilizce olarak şu isimle yayınlanmıştır: Max Weber, *On Charisma and Institution Building*, editör, S. N. Eisenstadt (Chicago: University of Chicago Press, 1968). Iordachi, *Charisma, Politics, and Violence*'te 12. sayfadan itibaren Hristiyan faşistler için bu sorunu ele alıyor.
- 71 Weber, bir karizma** Maçouluk teması, 4. ve 6. bölümlerde geliştirilecektir.
- 71 Kremlin'in demokratik protestolara** Putin'in "sinyal" iddiası geniş bir şekilde şurada aktarıldı: *Pravda*, 8 Aralık 2011; *Mir24*, 8 Aralık 2011; *Nakanune*, 8 Aralık 2011. Hillary Clinton'ın hatırası: *What Happened* (New York: Simon and Schuster, 2017), 329. 15 Aralık iddiası: "Stenogramma programmy 'Razgovor s Vladimirom Putinyem. Prodolzhenie,'" *RG*, 15 Aralık 2011. İlyin: *Nashi zadachi*, 56, aynı şekilde dost ve düşman arasındaki ayrımı prepolitik hâle getiren Carl Schmitt'e bir göndermedir: *The Concept of the Political*, çev. George Schwab (Chicago: University of Chicago Press, 2007), 25–28. Çin'in güncel değerlendirmeleri için bkz.: Thomas Stephan Eder, *China-Russia Relations in Central Asia* (Wiesbaden: Springer, 2014); Marcin Kaczmarek, "Domestic Sources of Russia's China Policy," *Problems of Post-Communism*, cilt 59, no. 2, 2012, 3–17; James Bellacqua, editör, *The Future of China-Russia Relations* (Lexington: University of Kentucky Press, 2010), 83–145 içinde, Richard Lotspeich, "Economic Integration of China and Russia in the Post-Soviet Era"; Dambisa F. Moyo, *Winner Take All: China's Race for Resources and What It Means for the World* (New York: Basic Books, 2012).
- 72 Batı, tam da** ABD askerî birliklerinin seviyeleri: United States European Command, "U.S. Forces in Europe (1945–2016): Historical View," 2016. Romney: "Russia is our number one geopolitical foe," *CNN: The Situation Room with Wolf Blitzer*, 26 Mart 2012; Z. Byron Wolf, "Was Mitt Romney right about Detroit and Russia?" *CNN*, 1 Ağustos 2013.
- 72 AB ve ABD'nin** Protestolar hakkında Rus medyası: "The Agency," *NYT*, 2 Haziran 2015; Thomas Grove, "Russian 'smear' documentary provokes protests," *Reuters*, 16 Mart 2012. Stooges: "Putin predlozhit zhestche nakazyvat prispeshnikov zapada," *Novye Izvestiia*, 8 Aralık 2011.
- 73 Putin, Rus devletini** Vladimir Putin, Address to Federal Assembly, 12 Aralık 2012; ayrıca bkz.: Putin, "Excerpts from the transcript of the meeting of the Valdai International Discussion Club," 19 Eylül 2013.
- 73 2012'de Putin, demokrasiyi** Vladimir Putin, Address to Federal Assembly, 12 Aralık 2012.
- 74 İftira, hapis gerektiren** İftira kanunu: Rebecca DiLeonardo, "Russia president signs law re-criminalizing libel and slander," *jurist.org*, 30 Temmuz 2012. Açıcılık: Lilia Shevtsova, "Forward to the Past in Russia," *Journal of Democracy*, cilt 26, no. 2, 2015, 30. NGO kanunu: "Russia's Putin signs NGO 'foreign agents' law," *Reuters*, 21 Temmuz 2012. Dini Ortodoks-luk Kanunu: Marc Bennetts, "A New Russian Law Targets Evangelicals and other 'Foreign' Religions," *NW*, 15 Eylül 2016. Vatana ihânet kanunu: "Russia: New Treason Law Threatens

- Rights," Human Rights Watch 23 Ekim 2012. FSB: Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine*, 29.
- 74 "Yabancı ajan" kanununun** Human Rights Watch, "Russia: Government vs. Rights Groups," 8 Eylül 2017.
- 74 Seçim hilelerine karşı** Radyo programının metni: RG, Aralık 2011, rg.ru/2011/12/15/stenogramma.html; ayrıca bkz.: "Vladimir Putin," *Russkaia narodnaia liniia*, 16 Aralık 2011.
- 75 Milyonlarca radyo dinleyicisine 1922'de** İlyin: Kripkov, "To Serve God and Russia," 182. Putin: "Vladimir Putin," *Russkaia narodnaia liniia*, 16 Aralık 2011.
- 75 Eski bir KGB** Kızıl ve Beyaz hakkında: "The Red and White Tradition of Putin," *Warsaw Institute*, 1 Haziran 2017. İlyin'in SSCB eleştirisine ilişkin bir örnek: *Welt vor dem Abgrund* (gizli polis ve terör üzerine), 99–118. İlyin'in gizli polis memurlarını arındırması: "Kakie zhe vybory nuzhny Rossii," 18.
- 75 2005 yılında Putin** Ölü yakma ve Mikhalkov: Sophia Kishkovsky, "Echoes of civil war in rebulial of Russian," *NYT*, 3 Ekim 2005. Mikhalkov ve İlyin: Izrail' Zaidman, "Russkii filosof Ivan Il'in i ego poklonnik Vladimir Putin," *Rebuzhie*, 25 Kasım 2015; Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine*, 15. Mikhalkov'un manifestosu: N. Mikhalkov, "Manifesto of Enlighthened Conservatism," 27 Ekim 2010. Ayrıca bkz.: Martynov, "Filosof kadila i nagaiki."
- 76 Putin, 2009'da İlyin'in** Tanrı için Çekist: Kripkov, "To Serve God and Russia," 201. On Shevkunov: Yuri Zarakovich, "Putin Pays Homage to İlyin," *EDM*, 3 Haziran 2009; Charles Clover, "Putin and the Monk," *Financial Times*, 25 Ocak 2013. Shevkunov's evaluation of executioners: "Arkhimandrit Tikhon: 'Oni byli khristiane, bezzavetno sluzhivshie strane i narodu,'" *Izvestiya*, 26 Mart 2009. Putin alıntısı: "Putin priznal stroitelei kommunistra 'zhalkimi' kopipasterami," *lenta.ru*, 19 Aralık 2013.
- 77 Mihalkov'un 2014 yapımı** *Solnechnyi udar*, 2014, dir. Nikita Mikhalkov; *Trotskyi*, 2017, dir. Aleksandr Kott ve Konstantyn Statskii, debate between Trotsky and İlyin bölüm 8, 26:20–29, 40'da.
- 77 Putin, İlyin'in sonsuzluk** Vladimir Putin, "Rossiia: natsional'nyi vopros," *Nezavi simaia Gazeta*, 23 Ocak 2012.
- 77 Bu makâlede Putin** Putin: aynı yerde İlyin: *Nashi zadachi*, 56. Schmitt: *Concept of the Political*.
- 78 Putin, Rusya'nın bir** Putin, "Rossiia: natsional'nyi vopros."
- 78 Putin, Ocak 2012'de** Vladimir Putin, *Address to Federal Assembly*, 12 Aralık 2012.
- 79 Ukrayna'nın en yordakçı** Rusya için plan: tartışma ve kaynaklar için 6. bölüme bakınız; ayrıca bkz.: Jeff Horwitz ve Chad Day, "Before Trump job, Manafort worked to aid Putin," AP, 22 Mart 2017. 2004 ve 2010 seçimlerinin karşılaştırması için bkz.: Timothy Garton Ash ve Timothy Snyder, "The Orange Revolution," *NYR*, 28 Nisan 2005 ve Timothy Snyder, "Gogol Haunts the New Ukraine," *NYR*, 25 Mart 2010.
- 79 Yanukoviç 2010 seçimlerini** Erken dönem Rus yanlısı siyasalar hakkında: Steven Pifer, *The Eagle and the Trident* (Washington, D.C.: Brookings, 2017), 282; Luke Harding, "Ukraine extends lease for Russia's Black Sea Fleet," *TG*, 21 Nisan 2010. Alıntı: Fred Weir, "With Ukraine's blessing, Russia to beef up its Black Sea Fleet," *Christian Science Monitor*, 25 Ekim 2010. Yanukoviç'in devrilmesinden sonra kurulan hükümetin, Rus işgaline rağmen, Ukrayna'nın NATO'ya katılma niyetinde olmadığını açıklaması dikkat çekicidir. Bkz.: Meike Dülffer, interview with Foreign Minister Pavlo Klimkin, "Am Ende zählt die Fähigkeit, uns selbst zu verteidigen," *Die Zeit*, 2 Ekim 2014.
- 79 2012'de, Putin'in yeni** Bu husus 4. bölümün konusudur.
- 79 Tarih öğrencileri, Putin'den** "Meeting with young scientists and history teachers," Moskova 2014, Kremlin 46951.
- 79 2012'de Putin, cumhurbaşkanı** Putin, Meclis'e hitabı, 2012.
- 80 Putin'in manastır arkadaşı** Vladimir'e dua: Yuri Zarakovich, "Putin Pays Homage to İlyin," *EDM*, 3 Haziran 2009. İlyin'in tavn için bkz.: *Nashi zadachi*, 142. Statü hakkında: Shaun Walker, "From one Vladimir to another: Putin unveils huge statue in Moscow," *TG*, 4 Ekim 2016. Putin rejiminin gotik feodalizm bağlamında ele alınması hakkında bkz.: Dina Kha-paeva, "La Russie gothique de Poutine," *Libération*, 23 Ekim 2014. Edith Kurzweil, editör, *A Partisan Century* (New York: Columbia UP, 1996), 383–92, içinde, On millennial longings and Christian fascism, bkz.: Vladimir Tismaneanu, "Romania's Mystical Revolutionaries."
- 81 Bahsi geçen kişi** Rus ve Bulgarların tarihi hakkında: Simon Franklin ve Jonathan Shepard, *The Emergence of Rus 750–1200* (Londra: Longman, 1996), xix, 30–31, 61; Maureen Perrie, editör, *The Cambridge History of Russia*, cilt 1 (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2006), 47–97 içinde, Jonathan Shepard, "The origins of Rus". "Rus" etimolojisi hakkında: Manfred Hildermaier, *Geschichte Russlands* (Münih: C. H. Beck, 2013), 42. Köle ticareti hakkında: Anders Winroth, *The Conversion of Scandinavia* (New Haven: Yale UP, 2012), 47–57, 92. Volodimir hakkında: Jonathan Shepard, "The origins of Rus," 62–72; Orneljan Pritsak, *The Origin of Rus* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1991), 23–25. Paganizm hakkında bkz.: S. C. Rowell, *Lithuania Ascending* (Cambridge, UK: Cambridge UP, 1994). Dil hakkında bkz.: Aldo Scaglione, editör, *The Emergence of National Languages* (Ravenna: Loggo Editore, 1984) içinde, Harvey Goldblatt, "The Emergence of Slavic National Languages." Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, İlyin Vikingleri, Rus tarihi olarak gördüğü şeyden uzaklaştırma konusunda takıntılıydı: Kripkov, "To Serve God and Russia," 247.
- 81 Hıristiyanlık, bir halefiyet** Bu halefiyet mücadelesi hakkında: Franklin ve Shepard, *Emergence of Rus*, 185–246. Ruslarda halefiyet konusunda genel olarak bkz.: Hildermaier, *Geschichte Russlands*, 114–115; Karl von Loewe, çev. ve editör, *The Lithuanian Statute of 1529* (Leiden: E. J. Brill, 1976), 2–3; Stefan Hundland, *Russian Path Dependence* (Londra: Routledge, 2005), 19–42; Franklin, "Kievan Rus," 84–85. Ayrıca bkz.: Andrzej B. Zakrzewski, *Wielkie Księstwo Litewskie (XVI–XVIII w.)* (Varşova: Campidoglio, 2013). Kafatası: Jonathan Shepard, "The origins of Rus," 143–46.
- 86 İvan İlyin, geleceğin** Bkz.: Mark Mazower, *Dark Continent* (New York: Knopf, 1999). Demokrasinin öznlü bir faşist tanımı için bkz.: Corneliu Zelea Codreanu, "A Few Remarks on Democracy," 1937; aşırı solun cazibesini anlamak için bkz.: François Furet, *Le passé d'une illusion* (Paris: Robert Laffont, 1995); Marci Shore, *Caviar and Ashes* (New Haven, Yale UP, 2006); Richard Crossman, editör, *The God that Failed* (Londra: Hamilton, 1950).

3. BÖLÜM

- 86 Birinci Dünya Savaşı** Uzun Birinci Dünya Savaşı hakkında: Jörn Leonhard, *Die Büchse der Pandora* (Münih: Beck, 2014); Robert Gerwarth, *Die Besiegten* (Münih: Siedler, 2017). İki savaş arası büyük güç politikaları üzerine: Sergei Gorlov, *Sovershenno sekretno, MoskvaBerlin, 1920–1933* (Moskova: RAN, 1999); Jonathan Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe, 1933–39* (Houndmills, UK: Macmillan, 1984); Marek Komat, *Polityka zagraniczna Polski 1938–1939* (Gdańsk: Oskar, 2012); Hans Roos, *Polen und Europa* (Tübingen: J. C. B. Mohr, 1957); Frank Golczewski, *Deutsche und Ukrainer, 1914–1939* (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2010); Hugh Ragsdale, *The Soviets, the Munich Crisis, and the Coming of World War II* (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2004); Gerhard L. Weinberg, *The Foreign Policy of Hitler's Germany* (Chicago: University of Chicago Press, 1980); Piotr Stefan Wandycz, *The Twilight of French Eastern Alliances, 1926–1936* (Princeton: Princeton UP, 1988). Savaşlar arası ekonomi politik ve ulus-devlet üzerine bkz.: Michael Kaser, editör, *An Economic History of Eastern Europe*, cilt 1 (New York: Oxford UP, 1985), 23–65 içinde, E. A. Radice, "General Characteristics of the Region Between the Wars"; Joseph Rothschild, *East Central Europe Between the World Wars* (Seattle: University of Washington Press, 1992), 281–311; Anson Rabinbach, editör, *The Austrian Socialist Experiment* (Boulder: Westview Press, 1985), 21–37 içinde Bruce F. Pauley, "The Social and Economic Background of Austria's Lebensunfähig keit." Polonya bölge valisi: "Protokot z zebrania polskiej grupy parlamentarnekiej Wolynia," Centralne Archiwum Wojskowe, Rembertów, I.302.4.122. Kennan: Ira Katznelson, *Fear Itself* (New York: Norton, 2013), 32.
- 87 İkinci Dünya Savaşı** Molotov-Ribbentrop Anlaşması hakkında bkz.: Gerd Koenen, *Der RusslandKomplex* (Münih: Beck, 2005); Sławomir Dębski, *Między Berlinem a Moskwą. Stosunki niemieckosowieckie 1939–1941* (Varşova: PISM, 2003); John Lukacs, *The Last European War* (New Haven: Yale UP, 2001); Roger Moorhouse, *The Devils' Alliance* (Lond-

- ra: Bodley Head, 2014). Polonya'daki Alman savaşı hakkında bkz.: Jochen Böhrer, "Größte Härte": *Verbrechen der Wehrmacht in Polen September/Oktober 1939* (Osnabrück: Deutsches Historisches Institut, 2005). Eşzamanlı Sovyet savaş suçları hakkında bkz. Anna M. Cienciala, Natalia S. Lebedeva, and Wojciech Materski, editörler, *Katyn* (New Haven: Yale UP, 2007); Grzegorz Hryciuk, "Victims 1939–1941," Elazar Barkan, Elisabeth A. Cole, ve Kai Struve, editörler, *Shared History–Divided Memory* içinde (Leipzig: Leipzig University-Verlag, 2007), 173–200. Ukrayna'nın merkezi konumu hakkında bkz.: Snyder, *Bloodlands*; Timothy Snyder, *Black Earth* (New York: Crown Books, 2015). Ayrıca bkz.: Adam Tooze, *The Wages of Destruction* (New York: Viking, 2007); Rolf-Dieter Müller, *Der Feind steht im Osten* (Berlin: Ch. Links Verlag, 2011); Ulrike Jureit, *Das Ordnen von Räumen* (Hamburg: Hamburger Edition, 2012); Christian Gerlach, *Krieg, Ernährung, Völkermord* (Hamburg: Hamburger Edition, 1998); Alex J. Kay, *Exploitation, Resettlement, Mass Murder* (New York: Berghahn Books, 2006).
- 88 Genel olarak, 1945'te** Bu geçiş için kılavuzlar: Thomas W. Simons, Jr., *Eastern Europe in the Postwar World* (New York: St. Martin's, 1993); Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution* (New York: Praeger, 1956), 167–211; Jan T. Gross, "The Social Consequences of War," *East European Politics and Societies*, cilt 3, 1989, 198–214; Bradley F. Abrams, "The Second World War and the East European Revolutions," *East European Politics and Societies*, cilt 16, no. 3, 2003, 623–64; T. V. Volokitina ve diğerleri, editörler, *Sovetskii faktor v Vostochnoi Evrope 1944–1953* (Moskova: Sibirskii khronograf, 1997).
- 88 Amerikan ekonomik gücü** Alan Milward, *The European Rescue of the Nation-State* (Berkeley: University of California Press, 1992). Ayrıca bkz.: Harold James, *Europe Reborn: A History, 1914–2000* (Harlow: Pearson, 2003).
- 88 Avrupa bütünleşmesi 1951'de** *Nashi zadachi*, 94–95, 166–168. Bkz.: Evlampiev, "Ivan Il'in kak uchastnik sovremennykh diskussii," 15. İlyin'in, hayatının sonuna kadar "açık faşist imalar içeren" bir ulusal diktatörlüğü savunduğunu vurguluyor.
- 89 İlyin'in ölümü ile** Tony Judt, *Postwar: A History of Europe Since 1945* (New York: Penguin Press, 2005), hem sömürgelerin dağılmasını hem de entegrasyonu konu edinen bir tarih çalışmasıdır. Savaşta Alman kayıplarının ölçeği hakkında bkz.: Rüdiger Overmans, *Deutsche militärische Verluste im Zweiten Weltkrieg* (Münih: Oldenbourg, 1999); ayrıca bkz.: Thomas Urban, *Der Verlust: Die Vertreibung der Deutschen und Polen im 20. Jahrhundert* (Münih: C. H. Beck, 2004).
- 89 1980'lere gelindiğinde, bütünleşme** Ekonomik rasyonalite konusu burada ortaya konmuştur: Andrew Moravcsik, *The Choice for Europe* (Ithaca, NY: Cornell UP, 1998).
- 90 Doğu Avrupa'nın komünist** Polonya vakasına ilişkin klasik bir analiz için bkz.: Antony Polonsky, *Politics in Independent Poland 1921–1939* (Oxford: Clarendon Press, 1972).
- 90 Komünizm sonrası kurulan** Timothy Snyder, "Integration and Disintegration: Europe, Ukraine, and the World," *Slavic Review*, cilt 74, no. 4, Winter 2015.
- 91 Bir imparatorluk gücü** Bkz.: Mark Mazower, "An International Civilization?" *International Affairs*, cilt 82, no. 3, 2006, 553–66.
- 92 Avrupa sömürgeciliğinin tarihi** İtalya hakkında bkz.: Davide Rodogno, *Fascism's European Empire*, trans. Adrian Belton (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2006).
- 93 Gerçekte, tarihte ulus-devlet** Yararlı bir Fransızca inceleme için bkz.: Patrick Patrick Weil, *How to be French*, çev. Catherine Porter (Durham: Duke UP, 2008).
- 95 Rusya'nın Avrupalı bir** 2013 yılında Avrupa Birliği'ni yok etme fikri, Rus liderler tarafından bir Avrasya birleşmesi şeklinde ortaya atılmıştı. Zamanla Rusya'nın AB'yi yok etme tehdidi daha açık hâle geldi: Isabelle Mandraud, "Le document de Poutine qui entérine la nouvelle guerre froide," *LM*, 6 Aralık 2016.
- 95 Rus liderler, 2012** Rusya, Putin ve AB: Jackie Gower, "European Union–Russia Relations at the End of the Putin Presidency," *Journal of Contemporary European Studies*, cilt 16, no. 2, Ağustos 2008, 161–67; Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine*, 37. 2004'te Ukrayna hakkında Putin: "Putin: EU-Beitritt der Ukraine 'kein Problem,'" *FAZ*, 10 Aralık 2004. Rogozin on NATO: Artemy Kalinovsky, *A Long Goodbye: The Soviet Withdrawal from Afghanistan* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 2011), 226.
- 96 2011 yılı boyunca** Kleptokrasi: Klâsik bir başvuru kitabı için: Karen Dawisha, *Putin's Kleptocracy* (New York: Simon and Schuster, 2014). Karl Schlögel, *Entscheidung in Kiew* adlı eserinde bu noktaya güçlü bir şekilde değinmektedir (Münih: Carl Hanser Verlag, 2015), 78. Ayrıca bkz.: Anders Åslund ve Andrew Kuchins, *The Russia Balance Sheet* (Washington, D.C.: Peterson Institute, 2009).
- 96 Moskova, barış ve** Estonya: Hannes Grassegger ve Mikael Krogerus, "Weaken from Within," *New Republic*, Aralık 2017, 18; Marcel Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2016), 121. Gürcistan: John Markoff, "Before the Gunfire, Cyberattacks," *NYT*, 12 Ağustos 2008; D. J. Smith, "Russian Cyber Strategy and the War Against Georgia," *Atlantic Council*, 17 Ocak 2014; Irakli Lomidze, "Cyber Attacks Against Georgia," Ministry of Justice of Georgia: Data Exchange Agency, 2011; Sheera Frenkel, "Meet Fancy Bear, the Russian Group Hacking the US election," *BuzzFeed*, 15 Ekim 2016.
- 94 2010'lara gelindiğinde, Doğu** Vladimir Putin, "Von Lissabon bis Wladivostok," *Süd deutsche Zeitung*, 25 Kasım 2010.
- 96 İmparatorluk Avrupalı ile** Putin'in 2010'dan sonra ideolojiyi benimsemesi bu kitabın konusudur. Putin'in 2010'dan önce hukuk ve siyasetle olan ilişkisi ve tamamlayıcı bir argüman için bkz. Masha Gessen, *The Man Without a Face* (New York: Riverhead Books, 2013). Genç İlyin: İlyin, "Concepts of Law and Power," 68; Grier, "Complex Legacy," 167; Kripkov, "To Serve God and Russia," 13.
- 97 İleri yaşlarında İlyin** İlyin, "O russkom" fashizmie," 60.
- 98 3 Ekim 2011'de** İzvestiya Vladimir Putin, "Novyi integratsionnyi proekt dla Evrazii—budushchee, kotoroe rozhdaetsia segodnia," *Izvestiya*, 3 Ekim 2011. Ayrıca bkz.: Vladimir Putin, "Rossiia: natsional'nyi vopros," *Nezavisimaa Gazeta*, 23 Ocak 2012.
- 98 AB açısından, Rusya'ya** Avrasya hakkında Putin: "Rossiia i meniaiushchiisia mir," *Moskovskie Novosti*, 27 Şubat 2012. Avrasya iktisadi birliği: Jan Strzelecki, "The Eurasian Economic Union: a time of crisis," *OSW Com mentary*, no. 195, 27 Ocak 2016. Bkz.: İkinci bölüm.
- 99 Rusya'nın mâkûl bir** Mayıs ayında, Avrasya hakkında Putin: "Vladimir Putin vstupil v dolzhnost' Prezidenta Rossii," *kremlin.ru*, 7 Mayıs 2012. Ayrıca bkz.: Alexander Dugin, "Tretii put' i tret'ia sila," *Izbornsk Club*, 4 Aralık 2013, makale 1300. Aralık'ta Putin: Address to Federal Assembly, 12 Aralık 2012.
- 99 Putin'in kendi Avrasya** Kripkov'a göre, Birinci Dünya Savaşı başladığında İlyin bir Batılıydı: "To Serve God and Russia," 120. Bkz.: Martin Malia, *Alexander Herzen and the Birth of Russian Socialism, 1812–1855* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1961); Andrzej Walicki, *The Controversy over Capitalism* (Oxford, UK: Clarendon Press, 1969).
- 100 İlk Avrasyacılar, 1920'lerde** Clover, *Black Wind, White Snow*, 47–63.
- 100 1920'lerin Avrasyacıları çok** Gulag ve biyolojik gerçekler hakkında bkz.: Clover, *Black Wind, White Snow*, 124; Golfo Alexopoulos, *Illness and Inhumanity in the Gulag* (New Haven: Yale UP, 2017). Gulag hakkında genel olarak bkz.: Oleg V. Khlevniuk, *The History of the Gulag* (New Haven: Yale UP, 2004); Lynna Viola, *The Unknown Gulag* (New York: Oxford UP, 2007); Anne Applebaum, *Gulag: A History* (New York: Doubleday, 2003). Ayrıca bkz.: Barbara Skarga, *Penser après le Goulag*, editör, Joanna Nowicki (Paris: Editions du Relief, 2011). Büyük Terör hakkında, bkz.: Karl Schlögel, *Terror und Traum* (Münih: Carl Hanser Verlag, 2008); Nicolas Werth, *La terreur et le désarroi* (Paris: Perrin, 2007); Rolf Binner ve Marc Junge, "Wie der Terror 'Gross' wurde," *Cahiers du Monde russe*, cilt 42, numaralar 2–3–4, 2001, 557–614.
- 101 1960, 1970 ve** Clover, *Black Wind, White Snow*, 139.
- 101 Gumilev'in Avrasyacılık geleneğine** Clover, *Black Wind, White Snow*, 125, 129, 134.
- 101 Gumilev ayrıca, Rusların** Avrasyacılık Alexander Sergeevich Titov, "Lev Gumilev, Ethnogenesis and Eurasianism," doktora tezi, University College London, 2005, 102; Clover, *Black Wind, White Snow*, 129. Gumilev'in Yahudi karşıtlığı hakkında, bkz.: Mark Bassin, *The Gumilev Mystique* (Ithaca, NY: Cornell UP, 2016), 313: "Gumilev was a zealous antisemite."

- 103 Gumilev, Gulag'da geçirdiği** Genel olarak bkz.: Andreas Umland, "Post-Soviet 'Uncivil Society' and the Rise of Aleksandr Dugin," doktora tezi, University of Cambridge, 2007. Boroday ve Gumilev: Titov, "Lev Gumilev," 102, 236; Bassin, *Gumilev Mystique*, 314.
- 103 2010'ların Rusya'sında "Avrasya"dan** Owens: Clover, *Black Wind, White Snow*, 155. Dugin ve Gumilev: Titov, "Lev Gumilev," 13; Clover, *Black Wind, White Snow*, 180; Bassin, *Gumilev Mystique*, 308–9.
- 103 Sovyetler Birliği'nin sona** Etkilenmeler: Shekhovtsov, *Russia and the Western Far Right*, bölüm 2.
- 104 1990'ların başında Dugin** Sievers ve De Benoist: Clover, *Black Wind, White Snow*, 158, 177.
- 104 Dugin'in Avrupa'daki bağlantıları** Cyril ve Methodius ve ölümünü selâmlamak: Clover, *Black Wind, White Snow*, 11, 225. Sınırsız ve kırmızı: Aleksandr Dugin, "Fashizm—Bezgranichnyi i krasnyi," 1997. Kader: Alexander Dugin, "Horizons of Our Revolution from Crimea to Lisbon," *Open Revolt*, 7 Mart 2014.
- 105 Dugin, tıpkı İlyin** Marlene Laruelle, Dugin'in Avrupa'daki etkilerini ele aldığı değerli giriş yazısında, Dugin'in Schmitt'i Nasyonal Sosyalist gelenekten ayıramadığına dikkat çekmektedir. Bu öğretici bir başansızlıktır. İlgili "giriş" yazısı için bkz.: Marine Laruelle, editör, *Eurasianism and the European Far Right* (Lanham: Lexington Books, 2015), 10–11. Schmitt alıntısı: Carl Schmitt, *Writings on War*, çev. Timothy Nunan (Cambridge, UK: Polity Press, 2011), 107, 111, 124. Nunan'ın giriş bölümü, bir uluslararası ilişkiler kuramcısı olarak Schmitt için mükemmel bir rehber niteliğindedir. Schmitt'in geleneksel devlete karşıtlığı ve Nazilerin uluslararası hukuka yaklaşımı hakkında bkz.: Czesław Madajczyk, "Legal Conceptions in the Third Reich and Its Conquests," *Michael: On the History of Jews in the Diaspora*, cilt 13, 1993, 131–59. Madajczyk drew from Alfons Klafkowski, *Okupacja niemiecka w Polsce w świetle prawa narodów* (Poznań: Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, 1946). Schmitt'e bir cevap olarak savaş sırasında yazılmıştır. Mark Mazower, bu Alman-Polonya tartışmasının önemini gören az sayıdaki Batılı akademisyenden biridir. *Governing the World* (New York: Penguin Press, 2012) and *Hitler's Empire* (Londra: Allen Lane, 2008).
- 105 Dugin, Putin rejiminde** Putin Arketipler: Alexander Dugin, "Arkhetyp vampirov v soliarnykh misteriyakh," *propagandahistory.ru*, 51; Clover, *Black Wind, White Snow*, 189. Wickedness: Aleksandr Dugin, "Printsipy i strategii gradushchei voyny," 4 Pera, 20 Aralık 20, 2015. Teknik işlev: Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine*, 110. Obama hakkında: "Obama rozvalit Ameriku," www.youtube.com/watch?v=9AAyz3YFHhE. Manevi kaynak: "Ideinye istoki Vladimira Putina," *Odinnadtsatyi Kanal*, 17 Mayıs 2016.
- 105 Dugin, 21. Yüzyıl'ın** Büyük tehlike: Clover, *Black Wind, White Snow*, 238. Gençlik hareketi ve Kırım için savaş: Anton Shekhovtsov, "How Alexander Dugin's Neo-Eurasianists Geared Up for the Russian-Ukrainian War in 2005–2013," *TI*, 26 Ocak 2016. Ayrıca bkz.: Aleksandr Dugin, "Letter to the American People on Ukraine," *Open Revolt*, 8 Mart 2014.
- 106 2012'de faşist düşüncüler** Üyeler: "Manifest Ottsov—Osnovaetlei," *Izborsk Club*, 8 Eylül 2012 tarihli, 1 Aralık 2012'de yayınlandı, 887. makâle. 2012'de Şevkunov hakkında: Charles Clover, "Putin and the Monk," *Financial Times*, 25 Ocak 2013.
- 106 İzborški Kulübü'nün kurucusu** Prohanov hakkında bkz.: Clover, *Black Wind, White Snow*, 183–87; faydalı bir arka plan için bkz.: G. V. Kostyrchenko, *Gos udarstvennyi antisemitizm v SSSR* (Moskova: Materik, 2005). Reaction to Obama: *Ekho Moskvy*, 8 Temmuz 2009, 604015.
- 107 AB'deki yüksek yaşam** "Yanukovich i Timoshenko: eto ne lichnosti, a politicheskie mashiny—Aleksandr Prokhanov," *News24UA.com*, 31 Ağustos 2012.
- 107 Bu röportajında Prohanov** "Ukraina dolzhna stat' tsentrom Evrazii— Aleksandr Prokhanov," *News24UA.com*, 31 Ağustos 2012.
- 108 Prohanov, bu devasa** Aynı yerde.
- 108 Yeni Rus milliyetçiliğinin** Bu ve takip eden uzun alıntılar şu manifestodan yapılmıştır: "Manifest Ottsov—Osnovaetlei," *Izborsk Club*, 8 Eylül 2012 tarihli, 1 Aralık 2012'de yayınlandı, 887. makâle.
- 108 Manifestoda belirli herhangi** Prohanov: Mülakat *Ekho Moskvy*, 8 Temmuz 2009, 604015.
- 110 Bu ilk salvodan** "Zionist leaders": Oleg Platonov, "Missiia vypoynima," *Izborsk Club*, 6 Şubat 2014, 2816. makâle. AB'nin çöküşü ve Avrupa'nın Rusya ile bütünleşmesi: Yuri Baranchuk ve Anatol Zapolskis, "Evrosioiuz: Imperiia, kotorai ne sostoialas," *Izborsk Club*, 25 Şubat 2015, 4847. makâle. Prohanov: "Parizhskii Apokalipsis," *Izborsk Club*, 15 Kasım 2015. İzborški'nin Ukrayna uzmanı: Valery Korovin, interview, "Ukraina so vremenem vernetsia k Rossii," *Svobodnaia Pressa*, 22 Mart 2016. Dugin: "Tretii put' i tret'ia sila," *Izborsk Club*, 4 Aralık 2013.
- 110 İzborški Kulübü'ndeki Avrasyacılar** "Nachalo," *Izborsk Club*, 12 Eylül 2012, makâle 887.
- 111 Rusya'nın uzun menzilli** Andrei Volkov, "Prokhanov prokatilsia na novom raketonostse Tu-95," *Vesti*, 16 Ağustos 2014.
- 111 Putin'in danışmanı, Gumilev'in** Glazyev'in iktisadi hakkında: Piotr Dutkiewicz ve Richard Sakwa, *Eurasian Integration* (New Brunswick: Routledge, 2014), 61–83 içinde, Sergei Glazyev ve Sergei Tkachuk, "Eurasian economic union." Glazyev ve LaRouche hakkında: Sergei Glazyev, *Genocide: Russia and the New World Order* (yayın: *Executive Intelligence Review*, 1999). Ukrayna hakkında: Sergei Glazyev, "Eurofascism," *Executive Intelligence Review*, 27 Haziran 2014.
- 111 Glazyev, Rus dışı** Sergei Glazyev, "Who Stands to Win? Political and Economic Factors in Regional Integration," *Global Affairs*, 27 Ekim 2013. Veya "Takiye raznye integratsii," *globalaffairs.ru*, 27 Ekim 2013. "Spatial concept": Glazyev ve Tkachuk, "Eurasian economic union," 82. Mosaic: Sergei Glazyev, "SSH idut po puti razvivyvaniia mirovoi voyny," 29 Mart 2016, *lenta.ru*.
- 112 2013 yılından itibaren** Bu ve bundan sonraki paragraflarda Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan alıntılar için bkz.: "Kontsepsiia vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii (utverzhdena Prezidentom Rossiiskoi Federatsii V.V. Putinyrn 12 fevralia 2013 g.)"
- 112 Dış Politika Konseptinde** Sergei Lavrov, "Istoricheskaia perspektiva vneshnei politiki Rossii," 3 Mart 2016.
- 113 Putin, Rus çıkarlarını** Zeman: Péter Krekó ve diğerleri, *The Weaponization of Culture* (Budapeşte: Political Capital Institute, 2016), 6, 61; Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine*, 109; "Milos Zeman," *TG*, 14 Eylül 2016. Lukoil, Zeman'ın danışmanı ve partisinin başkan yardımcısı Martin Nejedlý'nin 1,4 milyon dolarlık ceza borcunu ödedi (Roman Gerodimos, Fauve Vertegeal, and Mirva Villa, "Russia Is Attacking Western Liberal Democracies," NYU Jordan Center, 2017). 2018 kampanyası: Veronika Špalková ve Jakub Janda, "Activities of Czech President Miloš Zeman," *Kremlin Watch Report*, 2018. Putin gibi Zeman da Suriye'den neredeyse hiç mülteci kabul etmeyen bir ülkeye başkanlık etti ve o da Müslümanların Çeklere yapabileceği bir "süper soykırımdan" bahsederek, tehdit imajını kullandı. Zeman ayrıca Rusya'nın Ukrayna'daki varlığını inkâr etti ve Rusya'nın eşcinsellere ve Rus siyasi mahkûmlara yönelik saldırılarına katıldı. Zeman Rus medyasının ilgisizlikle ödüllendirildi: František Vrobel ve Jakub Janda, *How Russian Propaganda Portrays European Leaders* (Prague: Semantic Visions, 2016). Putin alıntısı: "Putin: esli by Berlusconi byl geem, ego by pal'tsem nikto ne tronul," *interfax.ru*, 19 Eylül 2013. Berlusconi hakkında: Jochen Bittner ve diğerleri, "Putins großer Plan," *Die Zeit*, 20 Ekim 2014; Jason Horowitz, "Berlusconi Is Back," *NYT*, 29 Ocak 2018. Schröder hakkında: Rick Noack, "He used to rule Germany. Now, he oversees Russian energy companies and lashes out at the U.S.," *WP*, 12 Ağustos 2017; Erik Kirschbaum, "Putin's apologist?" *Reuters*, 27 Mart 2014.
- 113 Çek Cumhuriyeti, Slovaka** Genel olarak: Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine*. İnternet müdahaleleri: Krekó, "Weaponization of Culture"; Anton Shekhovtsov, "Russian Politicians Building an International Extreme Right Alliance," *TI*, 15 Eylül 2015. RT hakkında Le Pen: Marine Turchi, "Au Front nationale, le lobbying pro-russe s'accélère," *Mediapart*, 18 Aralık 2014; ayrıca bkz.: Iurii Safronov, "Russkii mir 'Natsional'nogo Fronta'," *NG*, 17 Aralık 2014. RT 2009 yılında İspanyolca, 2014'te Almanca, 2017'de Fransızca yayına başladı.
- 114 Farage ve Le** Nigel Farage, "Leave Euro, Retake Democracy!" *RT*, 8 Temmuz 2013; Ayrıca bkz.: Bryan MacDonald, "Could UKIP's rise herald a new chapter in Russian-British relations," *RT*, 25 Kasım 2014. Le Pen: Alina Polyakova, Marlene Laruelle, Stefan Mesiter, and Neil Barnett, *The Kremlin's Trojan Horses* (Washington, D.C.: Atlantic Council, 2016); ayrıca aşağıdaki ödünç alınan kelimeler ve eşcinsel evlilik tartışmasına da bakınız.

- 114 2013'te eşcinsel seks** Le Pen ve Rusya'da cinsel politika: Polyakova ve diğerleri, *Kremlin's Trojan Horses*, 10. Homofili hakkında Le Pen: Aleksandr Terent'ev-Ml., interview with Marine Le Pen, "Frantsia davno uzhe ne svobodnaia strana," *Odnako*, 6 Ağustos 2013. Chauprade: Marine Turchi, "Les réseaux russes de Marine Le Pen," *Mediapart*, 19 Şubat 2014; *Sputnik France*, 16 Ekim 2013; Aymeric Chauprade, speech to Russian Duma, *Realpolitik TV*, 13 Haziran 2013. Avrasya hakkında Le Pen: "Au congrès du FN, la 'cameraderie' russe est bruyamment mise en scène," *Mediapart*, 29 Ekim 2014.
- 114 O sıralarda, Rusya'nın** Spencer'in Putin hayranlığı: Sarah Posner, "Meet the Alt-Right Spokesman Thrilled by Putin's Rise," *Rolling Stone*, 18 Ekim 2016. "Sole white power": Natasha Bertrand, "Trump won't condemn white supremacists or Vladimir Putin," *BI*, 14 Ağustos 2017. Spencer ve Kupriyanova: Casey Michel, "Meet the Moscow Mouthpiece Married to a Racist Alt-Right Boss," *DB*, 20 Aralık, 2016; Spencer'in selamı: Daniel Lombroso ve Yoni Appelbaum, "Hail Trump!" *The Atlantic*, Nov. 21, 2016; Adam Gabbatt, "Hitler salutes and white supremacism," *TG*, 21 Ekim 2016.
- 115 Rusya'nın resmî olarak** RT'nin *birtherizm* ve benzeri fikirlerle ilişkisi: Sonia Scherr, "Russian TV Channel Pushes 'Patriot' Conspiracy Theories," Southern Poverty Law Center Intelligence Report, 1 Ağustos 2010; ayrıca bkz.: Shekhovtsov, *Russia and the Western Far Right*, 5. bölüm, Tweet: Donald Trump, 18 Temmuz 2013.
- 115 Trump'ın küresel heteroseksüelliğe** Trump ve geçit töreni: Jim Zarroli, "At the 2013 Miss Universe Contest, Trump Met Some of Russia's Rich and Powerful," NPR, 17 Temmuz 2017. Trump'ın mali durumu hakkında: Reuters, "Trump Bankers Question His Portrayal of Financial Comeback," *Fortune*, 17 Temmuz 2016; Jean Eaglesham ve Lisa Schwartz, "Trump's Debts Are Widely Held on Wall Street, Creating New Potential Conflicts," 5 Ocak 2017; Trump, Mogilevich ve Toktakhunov: Craig Unger, "Trump's Russian Laundromat," *New Republic*, 13 Temmuz 2017; Toktakhunov: Chris Francescani, "Top NY art dealer, suspected Russian mob boss indicted on gambling charges," Reuters, 16 Nisan 2013; David Corn ve Hannah Levintova, "How Did an Alleged Russian Mobster End Up on Trump's Red Carpet?" *Mother Jones*, 14 Eylül 2016. Ayrıca bkz.: Tomasz Piątek, *Macierewicz i jego tajemnice* (Varşova: Arbitror, 2017).
- 115 Rus emlak girişimcisi** Trump ve Agalarov: Luke Harding, *Collusion* (New York: Vintage, 2017), 229-37; "Here's What We Know about Donald Trump and His Ties to Russia," *WP*, 29 Temmuz 2016; "How Vladimir Putin Is Using Donald Trump to Advance Russia's Goals," *NW*, 29 Ağustos 2016; Cameron Spence, "Meet Aras Agalarov," *Forbes*, 12 Temmuz 2017; Shaun Walker, "The Trumps of Russia?" *TG*, 15 Temmuz 2017; Mandalit Del Barco, "Meet Emin Agalarov," NPR, 14 Temmuz 2017. Agalarov'un Trump'a Clinton hakkında bilgi göndermesi: Jo Becker, Adam Goldman, and Matt Apuzzo, "Russian Dirt on Clinton? I Love It," Donald Trump Jr. Said," *NYT*, 11 Temmuz 2017.
- 116 Aşk 2013 yazında** Onur Nişanı: "How Vladimir Putin Is Using Donald Trump to Advance Russia's Goals," *NW*, 29 Ağustos 2016. Le Pen'in Moskova ziyareti: Vivienne Walt, "French National Front Secures Funding from Russian Bank," *Time*, 25 Ekim 2014. Trump'ın Le Pen'e desteği: Aidan Quigley, "Trump expresses support for French candidate Le Pen," *Politico*, 21 Nisan 2017; Aaron Blake, "Trump is now supporting far-right French candidate Marine Le Pen," *WP*, 21 Nisan 2017; Gideon Rachman, "Le Pen, Trump and the Atlantic counter-revolution," *FT*, 27 Şubat 2017. Le Pen'in Trump'a desteği: James McAuley, "Marine Le Pen's tricky alliance with Donald Trump," 2 Nisan, 2017. Rusya'nın Front National'ı finanse etmesi: Marine Turchi, "Le FN attend 40 million d'euros de Russie," *Mediapart*, 26 Ekim 2014; Karl Laske ve Marine Turchi, "Le troisième prêt russe des Le Pen," *Mediapart*, 11 Kasım 2014; Abel Mestre, "Marine Le Pen justifie le prêt russe du FN," *LM*, 23 Ekim 2014; Anna Mogilevskaia, "Partiia Marin Le Pen vziala kredit v rossiiskom banke," *Kommersant*, 23 Ekim 2014.
- 116 Front National, Kremlin'in** Ruslann French TV'ye siber saldırısı: Frenkel, "Meet Fancy Bear"; Gordon Corera, "How France's TV5 was almost destroyed by Russian hackers," BBC, 10 Kasım 2016; Joseph Menn ve Leigh Thomas, "France probes Russian lead in TV5 Monde hacking: sources," Reuters, 10 Haziran 2015. Prokhanov: "Parizhskii Apokalipsis," Izborsk Club, 15 Ekim 2015.
- 117 2017 Fransa cumhurbaşkanlığı** Putin hakkında Le Pen: Turchi, "Le Front national décroche les millions russe"; Shaun Walker, "Putin welcomes Le Pen to Moscow with a nudge and a wink," *TG*, 24 Mart 2017; Ronald Brownstein, "Putin and the Populists," *The Atlantic*, 6 Ocak 2017. Macron hakkındaki Rus propagandası: Götz Hamann, "Macron Is Gay, Not!" *Zeit Online*, 24 Şubat 2017; "Ex-French Economy Minister Macron Could Be 'US Agent,'" *Sputnik News*, 4 Şubat 2017.
- 117 Front National'i desteklemek** Farage'ın Rusya'ya desteği: Patrick Wintour ve Rowena Mason, "Nigel Farage's relationship with Russian media comes under scrutiny," *TG*, 31 Mart 2014. Farage on EU: "Leave Euro, retake democracy!" RT, 8 Temmuz 2015.
- 117 Rus dış politikasının** Botlar ve trollerin dolandırıcılık iddialarını desteklemesi: Severin Carrell, "Russian cyber-activists," *TG*, 13 Aralık 2017. "Total falsification": "Russia meddled in Scottish independence referendum," *Daily Express*, 15 Ocak 2017. Birleşik Krallık seçimleri hilesi: Neil Clark, "UK general election," RT, 10 Mayıs 2015. Referandum desteği: Bryan MacDonald, "Ireland needed guns, but Scots only need a pen for independence," RT, 3 Eylül 2014; ayrıca bkz.: Ben Riley-Smith, "Alex Salmond: I admire 'certain aspects' of Vladimir Putin's leadership," *Telegraph*, 28 Nisan 2014; Anastasia Levchenko, "Russia, Scotland Should Seek Closer Ties—Ex—SNP Leader," *Sputnik*, 7 Mayıs 2015.
- 118 İngiliz Muhafazakâr Parti** Farage ve RT hakkında daha öncesine bakınız. Farage ve Putin hakkında: "Nigel Farage: I admire Vladimir Putin," *TG*, Mart 2014. Staffer: Stephanie Kirchgassner, "The Farage staffer, the Russian embassy, and a smear campaign," *TG*, 18 Kasım 2017. Rusya'nın muhafazakâr arkadaşları: Carole Cadwalladr, "Brexit, the ministers, the professor and the spy," *TG*, 4 Kasım 2017.
- 118 23 Haziran 2016'da** Referandumla ilgili Rus propagandası: "General referendum may trigger a domino effect in Europe," *Rosiiia-24*, 24 Haziran 2016; Brexit hakkında RT: "Is Parliament preparing to ignore public vote for Brexit?" RT, 6 Haziran 2016; "EU army plans 'kept secret' from British voters until after Brexit referendum," RT, 27 Mayıs 2016. Botlar ve Brexit ile ilgili istatistikler için bkz.: T. Bastos and Dan Mercea, "The Brexit Botnet and User-Generated Hyperpartisan News," *Social Science Computer Review*, 2017, ilgili botların %90'ının Birleşik Krallık dışında olduğuna ilişkin veri 7. sayfada. 419 hesap: Severin Carrell, "Russian cyber-activists," *TG*, 13 Kasım 2017. Analiz için bkz.: Carole Cadwalladr, "The Great British Brexit Robbery," *TG*, 7 Mayıs 2017; Gerodimos ve diğerleri, "Russia Is Attacking Western Liberal Democracies."
- 119 Rus siyasetçiler, bir** Kosaçev: report on election result, *Telegraph*, 9 Ocak 2015. Bağlayıcı olmayan taahhütler: PK, 3 Haziran 2016. Putin: "Vladimir Putin ne ozhidaet 'global'noi katastrofy," PK, 24 Haziran 2016, "V Velikobritanii nabiraet oboroty agitatsionnaia kompaniia za vykhod strany iz Evrosoiuz," PK, 27 Mayıs 2016.
- 119 Rusya'nın AB'ye düşman** Gudenus ve Avusturya aşırı sağının Moskova ile bağlantılarının arka planı hakkında bkz.: Shekhovtsov, *Russia and the Western Far Right*. 20. yüzyıl Avusturyası hakkında: Gerald Stourzh, *Vom Reich zur Republik* (Viyan: Editions Atelier, 1990); Walter Goldinger ve Dieter Binder, *Geschichte der Republik Österreich 1918–1938* (Oldenbourg: Verlag für Geschichte und Politik, 1992); Anson Rabinbach, *The Crisis of Austrian Socialism* (Chicago: University of Chicago Press, 1983); Wolfgang Müller, *Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945–1955 und ihre politische Mission* (Viyan: Böhlau, 2005); Rolf Steinger, *Der Staatsvertrag* (Innsbruck: Studien-Verlag, 2005).
- 119 Freitheiliche, Avusturya'nın 2016** Bernhard Weidinger, Fabian Schmid, and Péter Krekó, *Russian Connections of the Austrian Far Right* (Budapeşte: Political Capital, 2017), 5, 9, 28, 30.
- 120 Fransa'da olduğu gibi** İşbirliği anlaşması: "Austrian far right signs deal with Putin's party, touts Trump ties," Reuters, 19 Aralık 2016.
- 120 Bütünleşme mi imparatorluk** "Ukrainian Oligarchs Stay Above the Fray and Let the Crisis Play Out," *IBTimes*, 26 Şubat 2014; "Behind Scenes, Ukraine's Rich and Powerful Battle over the Future," *NYT*, 12 Temmuz 2013.
- 120 Avrasyacılar kendilerini net** Prohanov: "Yanukovich i Timoshenko." Glazyev threat: Shaun Walker, "Ukraine's EU trade deal will be catastrophic, says Russia," *TG*, 22 Eylül 2013. Bkz.: Schlögel, *Entscheidung in Kiew*, 80.

4. BÖLÜM

- 123 Rus sonsuzluk anlayışı** Vladimir Putin, "Meeting with members of Holy Synod of Ukrainian Orthodox Church of Moscow Patriarchate," 27 Temmuz 2013, Kremlin, 18960. Bu tür şeyleri 2013 yılında giderek artan bir sıklıkta söylüyordu: John Lough, "Putin's Communications Difficulties Reflect Serious Policy Problem," Chatham House, 2014.
- 123 Eylül 2013'te, dış** Vladimir Putin, "Excerpts from the transcript of the meeting of the Valdai International Discussion Club," 19 Eylül 2013. "Organik model", 1. bölümde ele alındı.
- 124 Uluslar, eski şeylere** Erken Rus devleti 2. bölümde ele alınmıştır. Genel olarak bakınız Franklin and Shepard, *Emergence of Rus*; Winroth, *Conversion of Scandinavia*.
- 124 Kievli Volodimir/Valdemar'ın vaftizinden** Isaiah Berlin, "The Concept of Scientific History" (Bilimsel Tarih Kavramı) adlı kitabında Lewis Namier'den ilginç bir alıntı yapar: "Tarihi duyu ile kastedilen, onun ne olduğunun bilinmesi değil, ne olmadığının bilinmesidir."
- Topluluk hakkında, bkz.: Daniel Stone, *The Polish-Lithuanian State, 1386–1795* (Seattle: University of Washington Press, 2001). Gerginlikler hakkında bkz.: Timothy Snyder, *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999* (New Haven: Yale UP, 2003); Oskar Halecki, *Przylaczenie Podlasia, Wolynia, i Kij owszczyzny do Korony w Roku 1569* (Kraków: Gebethner and Wolff, 1915); Nataliia Iakovenko, *Narys istorii Ukrainy z na-idavnishykh chasiv do kintsia XVIII stolittia* (Kiev: Heneza, 1997); Jan Rotkowski, *Histoire economique de la Pologne avant les partages* (Paris: Champion, 1927).
- 125 1569'dan sonra bugünkü** Bkz.: David Frick, *Polish Sacred Philology in the Reformation and Counter-Reformation* (Berkeley: University of California Press, 1989); André Martel, *La Langue Polonaise dans les pays ruthènes* (Lille: Travaux et Mémoires de l'Université de Lille, 1938).
- 126 Serfler, bozkırnın güneydoğu** Vitalii Shcherbak, *Ukrains'ke kozatstvo* (Kiev: KM Akademia, 2000); Tetiana Iakovleva, *Hetmanshchyna v druhii polovini 50kh rokov XVII stolittia* (Kiev: Osnovy, 1998).
- 126 1648'de, bu gerilimler** Bkz.: Jaroslaw Pelenski, "The Origins of the Official Muscovite Claim to the 'Kievan Inheritance,'" *Harvard Ukrainian Studies*, cilt 1, no. 1, 1977, 48–50.
- 127 Moskova Knezliđi, uzun** Asya Bkz.: David Saunders, *The Ukrainian Impact on Russian Culture, 1750–1850* (Edmonton: CIUS, 1985); K. V. Kharlampovich, *Malorossiiskoe vliianie na velikorusskuiu tserkovnuiu zhizn'* (Kazan: Golubeva, 1914).
- 128 19. Yüzyıl'da, Rus** Daniel Beauvois, *Pouvoir russe et noblesse polonaise en Ukraine, 1793–1830* (Paris: CNRS Editions, 2003); Daniel Beauvois, *Le noble, le serf, et le revizor* (Paris: Editions des archives contemporaines, 1985); Jaroslaw Hrycak, *Historia Ukrainy: 1772–1999* (Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000); Andreas Kappeler, *Russland als Vielvölkerreich* (Münih: Beck, 1982).
- 129 Rusya İmparatorluğu dışında** Iryna Vushko, *The Politics of Cultural Retreat* (New Haven: Yale UP, 2017); John Paul Himka, *Socialism in Galicia* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1983); Ivan L. Rudnyts'kyi, *Essays in Modern Ukrainian History* (Edmonton: Canadian Institute for Ukrainian Studies, 1987); Roman Szporluk, "The Making of Modern Ukraine: The Western Dimension," *Harvard Ukrainian Studies*, cilt 25, numaralar 1-2, 2001, 57–91; Harald Binder, *Galizien in Wien* (Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005); Mykhailo Vozniak, *Iak probudyylo sia ukrains'ke narodnie zhyttia v Halychyni za Avstrii* (L'viv: Dilo, 1924).
- 129 Kasım 1917'deki Bolşevik** İmparatorluk döneminden Sovyet dönemine süreklilikler hakkında: Richard Pipes, *The Formation of the Soviet Union* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1997). Ukrayna ve İtilaf güçleri hakkında: Oleksandr Pavliuk, *Borot'ba Ukrainy za nezalezhnist' i polityka SShA, 1917–1923* (Kiev: KM Akademia, 1996); Caroline Milow, *Die ukrainische Frage 1917–1923 im Spannungsfeld der europäischen Diplomatie* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002); Mark Baker, "Lewis Namier and the Problem of Eastern Galicia," *Journal of Ukrainian Studies*, cilt 23, no. 2, 1998, 59–104. Rusya-Polonya jeopolitiği hakkında: Andrzej Nowak, *Polska a trzy Rosje* (Kraków: Arcana, 2001); ayrıca bkz.: Richard Ullman, *Anglo-Soviet Relations 1917–1920* (Princeton: Princeton UP, 3. bölüm, 1961–1973). Polonya'ya düşen

bölgeler hakkında: Werner Benecke, *Die Ostgebiete der Zweiten Polnischen Republik* (Köln: Böhlau Verlag, 1999); Jan Tomasz Gross, *Revolution from Abroad* (Princeton: Princeton UP, 1988); Katherine R. Jolluck, *Exile and Identity* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2002).

- 130 Ukrayna tarihi, modern** Alman sömürgeciliği hakkında: Willeke Hannah Sandler, "Colonizers are Born, Not Made': Creating a Colonial Identity in Nazi Germany, 1933–1945," doktora tezi, Duke University, 2012; Lora Wildenthal, *German Women for Empire, 1884–1945* (Durham: Duke UP, 2001); Jürgen Zimmerer, *Von Windhuk nach Auschwitz* (Münster: LIT Verlag, 2011); Wendy Lower, *Nazi Empire Building and the Holocaust in Ukraine* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2005); cf Alexander Victor Prusin, *The Lands Between: Conflict in the East European Borderlands, 1870–1992* (Oxford: Oxford UP, 2010). Sovyet kendi kendini sömürgeleştirme söylemi hakkında: Alvin Gouldner, "Stalinism: A Study of Internal Colonialism," *Telos*, no. 34, 1978, 5–48; Lynnne Viola, "Selbstkolonisierung der Sowjetunion," *Transit*, no. 38, 2009, 34–56.
- 130 Josef Stalin, Sovyet** Ukrayna'da öldürülen Yahudilerin sayısı hakkında: Ray Brandon ve Wendy Lower, editörler, *The Shoah in Ukraine* (Bloomington: Indiana UP, 2008), 272–90 içinde, Alexander Kruglov, "Jewish Losses in Ukraine." SSCB'de Holokost'ta ölenlerin sayısı hakkında bkz.: Yitzhak Arad, *The Holocaust in the Soviet Union* (Lincoln: University of Nebraska Press and Jerusalem: Yad Vashem, 2009). Daha fazla hesaplama için bkz.: Dieter Pohl, *Verfolgung und Massenmord in der NSZeit 1933–1945* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2008); Snyder, *Bloodlands*.
- 131 Kızıl Ordu'nun 1945'te** Anlaşmanın kendisi hakkında bkz.: John Basarab, *Pereiaslav 1654* (Edmonton: CIUS, 1982).
- 131 Sovyet Ukrayna, Sovyet** Sınır dışı edilmeler hakkında bkz.: Snyder, *Reconstruction of Nations*; Grzegorz Motyka, *Odrzezi wołyńskiej do akcji "Wista". Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947* (Varşova: Wydawnictwo Literackie, 2011); Galicia, "East European Politics and Societies, cilt 11, no. 1, 1997, 89–130 içinde, Jeffrey Burds, "Agentura: Soviet Informants Networks and the Ukrainian Underground.
- 131 Sovyet siyaseti Ukraynalılar** 1933'teki kıtlık hakkında bkz.: Andrea Graziosi, *The Great Soviet Peasant War* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1996); Barbara Falk, *Sowjetische Städte in der Hungersnot 1932/33* (Köln: Böhlau Verlag, 2005); Robert Kuşnierz, *Ukraina w latach kolektywizacji i wielkiego głodu* (Toruń: Grado, 2005); Anne Applebaum, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine* (New York: Doubleday, 2017). 1970'ler ve 1980'ler için çağdaş bir rehber, daha sonra şurada toplanan makâlelerdir: Roman Szporluk, *Russia, Ukraine, and the Breakup of the Soviet Union* (Stanford: Hoover Press, 2000).
- 132 Elbette, Ukraynalı komünistler** Sovyet Ukraynası tarihinin son on yılları hakkında bkz.: Serhii Plokhly, *The Gates of Europe* (New York: Basic Books, 2015), 291–336.
- 133 1990'lı yıllar, yeni** Kısa bir çağdaş karşılaştırma için: "Ukraine's Biggest Problem: No Money," *American Interest*, 24 Şubat 2014; "On Putin and Oligarchs," *American Interest*, 19 Eylül 2014; "Private Banks Fuel Fortune of Putin's Inner Circle," *NYT*, 29 Eylül 2014. Genel olarak bkz.: Dawisha, *Putin's Kleptocracy*.
- 133 Yanukoviç, yenilgisi sonrası** Franklin Foer, "The Quiet American," *Slate*, 28 Nisan 2016; Franklin Foer, "Putin's Puppet," *Slate*, 21 Temmuz 2016; Roman Romaniuk, "How Paul Manafort Brought US Politics to Ukraine (and Ukrainian Politics to the US)," *UP*, 18 Ağustos 2016; Nick Robins-Early, "Who is Viktor Yanukovich and What's His Connection to Paul Manafort?" *HP*, 30 Ekim 2017; Steven Lee Myers ve Andrew Kramer, "How Paul Manafort Wielded Power in Ukraine Before Advising Donald Trump," *NYT*, 31 Temmuz 2016.
- 134 Yanukoviç, 2010'daki cumhurbaşkanlığı** Yanukoviç ailesinin serveti: Benjamin Bidder, "The Dubious Business of the Yanukovich Clan," *Spiegel Online*, 16 Mayıs 2012; Alexander J. Motyl, "Ukraine: The Yanukovich Family Business," *World Affairs*, 23 Mart 2012; H. E. Hale and R. W. Ortung, *Beyond the Euro maidan*, (Palo Alto: Stanford UP, 2016), 191. Yanukoviç'in muhalefeti hapse atması: Kathy Lally, "Ukraine jails former prime minister," *WP*, 11 Ekim 2011; Luke Harding, "Ukraine's new government puts final nail in coffin of the Orange Revolution," *TG*, 11 Mart 2010.

- 134 Yeni bir devlet** Ortaklık anlaşması: Amanda Paul, "Ukraine under Yanukovich: Plus ça change?" European Policy Centre, 19 Şubat 2010; "Ukraine protests after Yanukovich EU deal rejection," BBC, 30 Kasım 2013; "How the EU Lost Ukraine," *Spiegel Online*, 25 Kasım 2013.
- 135 Ukrayna siyasi sisteminin** "Berkut" besposhchadno rastoptyal kyeviskyi evromaydan," *Fakty UA*, 30 Kasım 2013. Örnek alıntı: Timothy Snyder ve Tatiana Zhurzhenko, editörler, "Diaries and Memoirs of the Maidan," *Eurozine*, 27 Haziran 2014 içinde, "The last drop of our patience was the first drop of blood spilled on the Maidan." Sergei Gusovsky, 13 Aralık 2013.
- 135 Ukrayna vatandaşları, şiddete** Kendi sözleriyle Nihoyan: interview, 19 Ocak 2014, TSN. Ayrıca bkz.: Daisy Sindelar, Yulia Ratsybarska, and Franak Viachorka, "How an Armenian and a Belarusian Died for the Ukrainian Revolution," *The Atlantic*, 24 Ocak 2014; "First Victims of Maidan Crackdown Remembered in Ukraine," *RFE/RL*, 22 Ocak 2015. Donbas ve çalışanları hakkında bkz. Hiroaki Kurorniya, *Freedom and Terror in the Donbas* (Cambridge: Cambridge UP, 1998); Tanja Pentter, *Kohle für Stalin und Hitler* (Essen: Klartext Verlag, 2010).
- 135 10 Aralık 2013'te** Bu paragraftaki alıntılar için bkz.: Snyder ve Zhurzhenko, "Diaries and memoirs of the Maidan."
- 136 16 Ocak 2014'te** "Priniaatye Radoi 16 ianvaria skandal'nye zakony opublikovany," *Liga Novosti*, 21 Ocak 2014; Will Englund, "Ukraine enacts harsh laws against protests," *WP*, 17 Ocak 2014; Timothy Snyder, "Ukraine: The New Dictatorship," *NYR*, 20 Şubat 2014.
- 136 Altı gün sonra** David M. Herszenhorn, "Unrest Deepens in Ukraine as Protests Turn Deadly," *NYT*, 22 Ocak 2014; "Timeline: How Ukrainian Protests Descended into Bloodbath," *RFL/RE*, 19 Şubat 2014; Piotr Andrusieczko, "Ofiary kijowskiego Majdanu nie byly daremne," *GW*, 21 Kasım 2014.
- 137 Şubat ayı başladığında** Demokratichni Initsiatyvy im. Il'ka Kucheriva, "Vid Maidanutaboru do Maidanusichi," katılımcı anketi, Şubat 2014.
- 138 Meydan'daki Ukrayna vatandaşları** Poll: "Vid Maidanu-taboru do Maidanu-sichi," survey of participants, Şubat 2014. Surenko: Snyder ve Zhurzhenko, "Diaries and memoirs of the Maidan."
- 138 Bu ulusun siyaseti** Volodymyr Yermolenko, "O dvukh Evropakh," inache.net, 18 Ocak 2013.
- 139 Bu süre zarfında** Bihun: Leonid Finberg ve Uliana Holovach, editörler, *Maidan. Svidchennia* (Kiev: Dukh i Litera, 2016), 89. Andriy Bondar: Snyder ve Zhurzhenko, "Diaries and memoirs of the Maidan."
- 139 Meydan'ın ekonomisi bir** Armağan ekonomisi: Valeria Korablyova, "The Idea of Europe, or Going Beyond Geography," yayınlanmamış makale, 2016. Alıntılar: Snyder ve Zhurzhenko, "Diaries and memoirs of the Maidan."
- 136 2014 yılında, Kremlin'e** Data: "Vid Maidanu-taboru do Maidanu-sichi." Cherepanyn: personal experience, 2014. Ayrıca bkz.: Natalie Wilson, "Judith Butler's Corporeal Politics: Matters of Politicized Abjection," *International Journal of Sexuality and Gender Studies*, cilt 6, numaralar 1-2, 2001, 119-21'de.
- 140 Artan risklere rağmen** Snyder ve Zhurzhenko, "Diaries and memoirs of the Maidan."
- 140 Meydan'a birer birey** Yermolenko: "O dvukh Evropakh." Hrytsak, Snyder ve Zhurzhenko'dan alıntılanmıştır, "Diaries and memoirs of the Maidan." Franklin alıntısı: Korablyova, "The Idea of Europe, or Going Beyond Geography."
- 140 Bir grup Ukraynalı** Finberg ve Holovach, *Maidan. Svidchennia*, 100.
- 141 2011'in sonlarında, Ruslar** Vladimir Korovin, "Putin i Evraziiskaia ideologiya," Izborsk Club, 15 Nisan 2014, makale 2801.
- 141 Rus medyası, Kasım** "Ia ne gei!": khakery vzlornali sotsseti Klichko posle ego prizyva vyiti na Maidan," *NTV*, 22 Kasım 2013, 714256. Faydalı bir arka plan için bkz.: Oleg Riabov ve Tatiana Riabova, "The Decline of Gayropa?" *Eurozine*, Şubat 2013.
- 141 Öğrencilerin Meydan'daki protestolarına** Homodiktatörlük: "V Kieve aktivisty vodili khorovod i protykali puzyr' evrogomointegratsii," *NTV*, 24 Kasım 2014, 735116. "The 'gay' maelstrom of euro-integration," *Trueinform*, 22 Aralık 2013; Viktor Shestakov, "Goluboi' ornut 'evrorevoliutsii,' ili Maidan sdali," *Odna Rodina*, 21 Aralık 2014.
- 142 Rus medyasının önde** Jim Rutenberg, "How the Kremlin built one of the most powerful information weapons of the 21st century," *NYT*, 13 Eylül 2017.
- 142 1 Aralık 2013'te** Polonya-Litvanya-İsveç ittifakı hakkında Kiselyov : Dmitrii Kiselev, "Vesti Nedeli," Rossiia-1, 1 Aralık 2013, 928691.
- 142 Başka bir bölümde** Dmitrii Kiselev, "Vesti Nedeli," Rossiia-1, 8 Aralık 2013. *Segodnia*: Nikolai Telepnev, "Gei-Udar Po 'Udaru,'" 20 Aralık 2013, 133168.
- 142 Avrupa bütünleşmesi, Rus** Malofeyev: Nataliia Telegina, "Put' Malofeeva: ot detskogo pitaniia k sponsorstvu Donbassa i proshchennym," republic.ru, 12 Mayıs 2015, 50662. *KP* article: "Gei-drovishki v koster Maidana," *KP*, 12 Mayıs 2013, 3055033.
- 143 Yanukoviç, Kasım 2013'te** "V Kieve aktivisty vodili khorovod i protykali puzyr' evrogomointegratsii," *NTV*, 24 Kasım 2014.
- Putin Doğalgaz anlaşması: "Putin Pledges Billions, Cheaper Gas to Yanukovich," *RFE/RL*, 17 Aralık 2013; Carol Matlack, "Ukraine Cuts a Deal It Could Soon Regret," *Bloomberg*, 17 Aralık 2013; David Herszenhorn ve Andrew Kramer, "Russia Offers Cash Infusion for Ukraine," *NYT*, 17 Aralık 2013. Ukrayna çevik kuvvet polisinin güç kullanımı: Andrew Kramer, "Police and Protestors in Ukraine Escalate Use of Force," *NYT*, 20 Ocak 2014; şiddetin hatırlanması için ayrıca bkz. Snyder ve Zhurzhenko, "Diaries and memoirs of the Maidan"; Finberg ve Holovach, *Maidan. Svidchennia*.
- 144 Yeni siyasetin büyük** Ilya Arkhipov, Henry Meyer, and Irina Reznik, "Putin's 'Soros' Dreams of Empire as Allies Wage Ukraine Revolt," *Bloomberg*, 15 Haziran 2014.
- 144 Malofeyev'in elemanı Girkin** Girkin Telegina, "Put' Malofeeva." Girkin's past and self-definition as "special operations officer": Aleksandr Prokhanov, interview with Girkin, "Kto ty, Strelok?" *Zavtra*, 20 Kasım 2014. Girkin defines himself as a "full colonel": Aleksandr Chalenko, interview with Girkin, *Politnavigator*, 1 Aralık 2014.
- 144 Şubat 2014 başlarında** Andrei Lipskii, "Predstavliaetsia pravil'nym initsiirovat' prisoedinenie vostochnykh oblastei Ukrainy k Rossii," *NG*, Şubat 2015. Memorandumun Yanukoviç rejimi hakkındaki yargısı: "Vo-pervykh, rezhim V. Yanukovicha okonchitel'no obankrotilsia. Ego politicheskaia, diplomatcheskaia, finansovaia, informatsionnaia podderzhka Rossiskoi Federatsiei uzhe ne imeet nikakogo smysla." Almanca çevirisi için bkz.: "Russlands Strategiepapier im Wortlaut," *Die Zeit*, 26 Şubat 2016; tartışma için bkz.: Steffen Dobbert, Christo Grosev, and Meike Dülffer, "Putin und der geheime Ukraine-Plan," *Die Zeit*, 26 Şubat 2015.
- 145 İzborški Kulübü de** "Spasti Ukrainu! Memorandum ekspertov Izborskogo Kluba," 13 Şubat 2014.
- 145 İzborški Kulübü'nün bu** Lavrov ve hedonizm: Sergei Lavrov, "V ponimanii EC i CShA 'svobodnyi' vybor za ukraintsev uzhe sdelan," *Kommersant*, 13 Şubat 2014. Surkov and arms: Kurczab-Redlich, *Wowo*, 667-68.
- 146 Avrupalı aktörler nihayet** Dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı olan Victoria Nuland'ın, Meydan'da kurabiye dağıtımına inanıyor musunuz? Eğer inanıyorsanız, olaylara ilişkin zihninizde yer eden versiyon, Rus propagandasının eseri demektir. Gerçekte o sandviç dağıtmıştı. Tek başına önemli olmayan bu tutarsızlık, yararlı bir iz sürme işlevi görüyor. Çünkü zihninizdeki hikâye, kurgusal bir unsur olan "kurabiyeleri" içeriyorsa, bu onun başka kurgusal unsurları da içerdiğine işaret etmektedir.
- 146 En önemli girişim** Müzakereler, atış, uçuş: "A Kiev, la diplomatie européenne négocie directement avec Ianoukovich," *LM*, 20 Şubat 2014; Matthew Weaver ve Tom McCarthy, "Ukraine crisis: deadly clashes shatter truce," *TG*, 20 Şubat 2014. Yanukoviç'in istifası: Shiv Malik, Aisha Gani, and Tom McCarthy, "Ukraine crisis: deal signed in effort to end Kiev standoff," *TG*, 21 Şubat 2014; "Ukraine's Parliament, President Agree to Opposition Demands," *RFE/RL*, 21 Şubat 2014; Sam Frizell, "Ukraine Protestors Seize Kiev as President Flees," *Time*, 22 Şubat 2014; Alan Taylor, "Ukraine's President Voted Out, Flees Kiev," *The Atlantic*, 22 Şubat 2014.

- 146 Ukraynalı protestocuların Yanukoviç'i** FSB'nin 20-21 Şubat'taki varlığı: Kurczab-Redlich, Wowa, 667-68; Andrei Soldatov, "The True Role of the FSB in the Ukrainian Crisis," *Moscow Times*, 15 Nisan 2014. Ayrıca bkz.: Simon Shuster, "The Russian Stronghold in Ukraine Preparing to Fight the Revolution," *Time*, 23 Şubat 2014; Daniel Boffey ve Alec Luhn, "EU sends advisers to help Ukraine bring law and order to rebel areas," *TG*, 26 Temmuz 2014.
- 147 Toplu katliamın ardından** Yanukoviç'in meclis çoğunluğunu kaybetmesi: "Parliament votes 328-0 to impeach Yanukovich on Feb. 22; sets May 25 for new election; Tymoshenko free," *Kyiv Post*, 23 Şubat 2014; Uri Friedman, "Ukraine's Government Disappears Overnight," *The Atlantic*, 22 Şubat 2014.
- 147 Keskin nişancı katliamı** Kırım'da Siber operasyon: Owen Matthews, "Russia's Greatest Weapon May Be Its Hackers," *NW*, 7 Mayıs 2015; Hannes Grassegger ve Mikael Krogerus, "Weaken from Within," *New Republic*, 21 Aralık 2017; Adam Entous, Ellen Nakashima, and Greg Jaffe, "Kremlin trolls burned across the Internet," *WP*, 25 Aralık 2017. İnternet Araştırma Ajansı: Adrian Chen, "The Agency," *NYT*, 2 Haziran 2015. İşgâlin ilk günlerindeki atmosfer için Simon Ostrovsky'nin VICE News Online'daki "Russian Roulette" serisinin ilk bölümlerine bakabilirsiniz.
- 147 Yanukoviç Rusya'da ortaya** Birim numaralan: Thomas Gutschker, "Putins Schlachtplan," *FAZ*, 9 Temmuz 2014. Rusya'nın Ukrayna'yı işgâline ilişkin bazı erken dönem haberler: "Russian troops in Crimea and the traitor admiral" ("Russkie voiska v Krymu i admiral predatel") *BigMir*, 3 Mart 2014; Telegina, "Put Malofeeva." Ayrıca bkz.: Pavel Nikulin, "Kak v Krymu otneslis' k vvodu rossiiskikh voisk," *Slon*, 1 Mart 2014; Il'ia Shepelin, "Prorossiiskie soldaty otkryli ogon' v vozdukh, chtoby ne dat' ukrainskim vernut' aerodrom Bel'bek," *Slon*, 3 Mart 2014.
- 147 24 Şubat 2014'ten** Rusya'nın Kırım'ı işgâli: Anton Bebler, "Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict," *Romanian Journal of Foreign Affairs*, cilt 15, no. 1, 2015, 35-53; Ashley Deels, "Russian Forces in Ukraine," *Lawfare*, 2 Mart 2014; Anatoly Pronin, "Republic of Crimea," *Russian Law Journal*, cilt 3, no. 1, 2015, 133-42. Simferopol: Mat Babiak, "Russians Seize Simferopol," *Ukrainian Policy*, 27 Şubat 2014; Simon Shuster, "Gunmen Seize Parliament in Ukraine's Russian Stronghold," *Time*, 27 Şubat 2014. Girkin'in hatıraları: Sergei Shargunov, interview with Ivan Girkin, *Svobodnaia Pressa*, 11 Kasım 2014. Glazyev'in çağrısı: "Kiev releases audio tapes," *Meduza*, 22 Ağustos 2016; ayrıca bkz.: Gerard Toal, *Near Abroad* (London: Oxford UP, 2016). Aksyonov: Simon Shuster, "Putin's Man in Crimea Is Ukraine's Worst Nightmare," *Time*, 10 Mart 2014. Ukrayna hakkında Obama: Klaus Bachmann ve Igor Lyy-bashenko, editörler, *The Maidan Uprising, Separatism and Foreign Intervention* (Frankfurt: Peter Lang, 2014), 322-23 içinde, Thomas Sparrow, "From Maidan to Moscow: Washington's Response to the crisis in Ukraine." Obama alıntısı: Bill Chappell, "Obama Warns Russia Against Using Force in Ukraine," *NPR*, 28 Şubat 2014.
- 148 Rus işgâlinin kamusal** Gece Kurtları Kırım'da: "Gece Kurtları, Putin's 'Biker Brothers', To Ride to Ukraine to Support Pro-Russia Cause," *HP*, 28 Şubat 2014; Harriet Salem, "Crimea's Putin supporters prepare to welcome possible Russian advance," *TG*, 1 Mart 2014. Alexei Weitz'den aktaran Peter Pomerantsev, "Forms of Delirium," *London Review of Books*, cilt 35, no. 19, 10 Ekim 2013.
- 148 Gece Kurtları, cinsel** Zaldastanov alıntılan: Damon Tabor, "Putin's Angels," *Rolling Stone*, 8 Ekim 2015; Shaun Walker, "Patriotic group formed to defend Russia against pro-democracy protestors," *TG*, 15 Ocak 2015. Putin: "Vladimir Putin otvetil na voprosy zhurnalistov o situatsii na Ukraine," 4 Mart 2014.
- 149 Ukrayna'nın işgâlinde sonra** Viyana toplantısı ve Dugin'den alıntı için: Bernhard Odehnal, "Gipfeltreffen mit Putins fünfter Kolonne," *TagesAnzeiger*, 3 Haziran 2014. Tarihe karşın: Alexander Dugin, "Letter to the American People on Ukraine," *Open Revolt*, 8 Mart 2014.
- 149 16 Mart'ta, Kırım'daki** Kırım'daki Referandum: David Patrikarakos, *War in 140 Characters* (New York: Basic Books, 2017), 92-94, 153; Richard Balmforth, "No room for 'Nyet' in Ukraine's Crimea vote to join Russia," *Reuters*, 11 Mart 2014. Results: Paul Roderick Gregory, "Putin's human rights council accidentally posts real Crimean election results," *Kyiv Post*, 6 Mayıs 2014; "Krym vybral Rossiui," *Gazeta.ru*, 15 Mart 2014; "Za zlyttia z Rossiieiu proholosovalo 123% sevastopoltsiv," *Ukrains'ka Pravda*, 17 Mart 2014; "V Sevastopole za prisoedinenie k Rossii progolosovalo 123% naseleniia," *UNIAN*, 17 Mart 2014. Fransızlara teşekkür: Agathe Duparc, Karl Laske, and Marine Turchi, "Crimée et finances du FN: les textos secrets du Kremlin," *Mediapart*, 2 Nisan 2015.
- 149 Moskova'da düzenlenen görkemli** Budapeşte Mutabakatı: Czuperski ve diğerleri, "Hiding in Plain Sight," 4. Legal implications: Deels, "Russian Forces in Ukraine"; Ivanna Bilych ve diğerleri, "The Crisis in Ukraine: Its Legal Dimensions," *Razom report*, 14 Nisan 2014; Anne Peters, "Sense and Nonsense of Territorial Referendums in Ukraine," *ejiltalk.org*, 16 Nisan 2014; Christian Callies, editör, *Staat und Mensch im Kontext des Volkerund Europarechts* (Baden-Baden, Noms Verlag, 2015), 255-80 içinde, Anne Peters, "The Crimean Vote of March 2014 as an Abuse of the Institution of Territorial Referendum". Silahsızlanma: Sergei L. Loiko and Carol J. Williams, "Ukraine troops struggle with nation's longtime neglect of military," *Los Angeles Times*, 18 Ekim 2014.
- 150 Mart ve Nisan** 17 Mart ilânı: Dış İşleri Bakanlığı, "Zaiavlenie MID o Gruppě podderzhki dlia Ukrainy," 17 Mart 2014. Bkz.: Paul Roderick Gregory, "Putin Demands Federalization for Ukraine, But Declares It Off-Limits for Siberia," *Forbes*, 1 Eylül 2014; Maksim Trudoliubov ve Nikolai Ieppe, "Rossiiskoe obshchestvo ne vidit sebja," *Vedomosti*, 2 Temmuz 2015; "M.I.D. Ukrainy schitaet nepriemlemymi predlozheniia Rossii po uregulirovaniu krizisa v strane," *Interfax*, 17 Mart 2014, 196364.
- 150 Vladimir Putin, Kırım'ın** Vladimir Putin, Address of the President of the Russian Federation, 18 Mart 2014.
- 151 Milletvekili Tatyana Saenko** Tatiana Saenko, "Parlamentarii o priiniatii v sostav Rossiiskoi Federatsii novykh subyektov," *Kabardino Balkarskaya Pravda*, no. 49, 18 Mart 2014.
- 151 Bir geçmiş döngüsünün** Putin alıntısı: "Priamaia liniia s Vladimirom Putiny'm," *Kremlin*, 17 Nisan 2014. Malofeyev alıntısı: Dmitrii Sokolov-Mitrich and Vitalii Leibin, "Ostavit' Bogu mesto v istorii," *Russkii Reporter*, 4 Mart 2015. Bunlar, savaşları başlatan ama onları tanımlayan zaman kavramlarıdır. Malofeyev'in, şeytanla savaşan mert Hıristiyan savaşçılar olarak hayâl ettiği Rus yanlısı gönüllülerle yapılan röportajları okuduğumda, ilk baktığım röportajın, Rus edebiyatında Şeytan'a yapılan bir göndermeyi kendine takrîm isim olarak alan Yahudi kökenli bir adama, ikincisinin ise dinini Satanizm olarak tanımlayan bir kadına ait olduğunu görünce gülümsemekten kendimi alamadım. Gülümsemem kısa sürdü. Çünkü onların hikâyeleri de savaşa dâhil olan diğer tüm yerel halkın hikâyeleri gibi çok hü-zünlüydü (Oksana Mihayevna tarafından sağlanan, ayrıntılı (B) ve (V) ile yapılan röportajlara ait transkriptler).
- 151 Kırım'ın düşüşü, Rus** Glazyev: "Ukraine publishes video proving Kremlin directed separatism in eastern Ukraine and Crimea," *Euromaidan Press*, 23 Ağustos 2016; "English translation of audio evidence of Putin's adviser Glazyev and other Russian politicians' involvement in war in Ukraine," *Focus on Ukraine*, 30 Ağustos 2016. Tartışma: Veronika Melkozerova, "Two years too late, Lutsenko releases audio of Russian plan that Ukrainians already suspected," *Kyiv Post*, 27 Ağustos 2016; Halya Coydash, "Odesa Smoking Gun Leads Directly to Moscow," *Human Rights in Ukraine*, 20 Eylül 2016; "The Glazyev Tapes," *European Council on Foreign Relations*, 1 Kasım 2016.
- 152 Nisan ayında Putin** Girkin ve Boroday'ın Nisan'daki dönüşü: Czuperski ve diğerleri, "Hiding in Plain Sight," 4, 20. Girkin ve Boroday'ın pozisyonları: Dmitrii Sokolov-Mitrich and Vitalii Leibin, "Ostavit' Bogu mesto v istorii," *Russkii reporter*, 4 Mart 2015; "Profile of Russian Tycoon's Big New Christian TV Channel," *FT*, 16 Ekim 2015. Gubaryev'in Donetsk'e halk valisi olarak atanması: Nikolai Mitrokhin, "Transnationale Provokation," *Osteuropa*, 5-6/2014, 158; Mitrokhin, "Infiltration, Instruktion, Invasion," *Osteuropa* 8/2014, 3-16; "Russian ultra-nationalists come to fight in Ukraine," *StopFake*, 8 Mart 2014; "After Neutrality Proves Untenable, a Ukrainian Oligarch Makes His Move," *NYT*, 20 Mayıs 2014. Gubaryev alıntısı: Paweł Pieniążek, *Pozdrowienia z Noworosji* (Varşova: Krytyka Polityczna, 2015), 18.
- 152 Rusya'nın Donbas'a müdahalesi** Rus Bahan: "Ukraine and Russia are both trapped by the war in Donbas," *The Economist*, 25 Mayıs 2017. Dugin alıntılan: Alexander Dugin, "Horizons of our Revolution from Crimea to Lisbon," *Open Revolt*, 7 Mart 2014. Zakamskaya: "Blogery Ishchut Antisemitizm Na 'Rossii 24': 'Korichnevaia Chuma' Raspolzhaetsia," *Medialeaks*, 24 Mart 2014. Moskova'daki Neo-Naziler: Alec Luhn, "Moscow Holds First May Day Parade Since Soviet Era," *TG*, 1 Mayıs 2014.

- 153 Bu, şizofaşizm olarak** Şizofaşizm, filozof Jason Stanley'in "propagandanın altını oymak" olarak adlandırdığı, bir kavramı o kavramı yok etmek için kullanmanın bir örneğidir. Burada anti-faşizm, anti-faşizmi yok etmek için kullanılıyor. *How Propaganda Works* (Princeton: Princeton UP, 2016).
- 153 Böylece, 2010'ların liderleri** Prohanov: Alexander Prokhanov, "Odninadtsaty stalinskii udar. O nashem novom Dne Pobedy," *Izvestiia*, 5 Mayıs 2014; Dugin: "Towards Laocracy," 28 Temmuz 2014; Glazyev: "Predotvratit' voinu – pobedit' v voine," Izborsk Club, Eylül 2014, makâle 3962. Ayrıca bkz.: Pieniãzek, *Pozdrowienia z Noworosji*, 167.
- 154 Şizofaşizm, 2014 baharında** "Predotvratit' voinu – pobedit' v voine."
- 154 Danışmanı Glazyev gibi** Vladimir Putin, Address of the President of the Russian Federation, 18 Mart 2014.
- 154 14 Mart 2014'te** Lavrov: "Comment by Russian Ministry of Foreign Affairs," 14 Mart 2014; ayrıca bkz.: Damien McElroy, "Moscow uses death of protestor to argue for 'protection' of ethnic Russians in Ukraine," *Telegraph*, 14 Mart 2014.
- 155 Faşizme karşı olması** Amerikan beyaz üstünlüğü savunucuları: Casey Michel, "Beyond Trump and Putin," *Diplomat*, 13 Ekim 2016. Spencer'in Rus işgali savunması: "Russian State Propaganda Uses American Fascist to Blame Ukrainian Fascists for Violence," *Daily Surge*, 5 Haziran 2014. Poles: Piãtek, *Macierewicz i jego tajemnice*, 176, 180–81.
- 155 Dugin tarafından Moskova'ya** Alıntılar buradan yapıldı: Shekhovstov, *Russia and the Western Far Right*, 5. bölüm. Genel olarak bakınız: P. Krekó ve diğerleri, "The Weaponization of Culture," *Political Capital Institute*, 4 Ağustos 2016, 8, 14, 30–40, 59; Alina Polyakova, "Putinism and the European Far Right," *Atlantic Council*, 19 Kasım 2015, 4. Ukrayna'daki çatışma hakkında aşırı şaşıcı tepkiler: Timothy Snyder, "The Battle in Ukraine Means Everything," *New Republic*, 11 Mayıs 2014. Budapeşte: Anton Shekhovstov, "Far-right international conferences in 2014," *Searchlight*, Winter 2014. Ochsenreiter: Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine*, 73.
- 156 Birkaç düzine Fransız** Genel olarak: Patrick Jackson, "Ukraine war pulls in foreign fighters," BBC, 1 Eylül 2014. France: Mathieu Molard ve Paul Gogo, "Ukraine: Les docs qui montrent l'implication de l'extrême droite française dans la guerre," *Streetpress*, 29 Ağustos 2016. Sırp milliyetçileri: "Serbia arrests suspect linked to Montenegro election plot: report," Reuters, 13 Ocak 2017. İsveçli Naziler: "Three Swedish men get jail for bomb attacks on asylum centers," Reuters, 7 Temmuz 2017; "Russia trains extremists who may wreak havoc in Europe—probe," UNIAN, 24 Temmuz 2017.
- 156 2014 yılında, Kremlin'e** Dünya Ulusal-Muhafazakâr Hareketi: Anton Shekhovstov, "Slovak Far-Right Allies of Putin's Regime," *TI*, 8 Şubat 2016. Ayrıca bkz.: "Europe's far right flocks to Russia: International conservative forum held in St. Petersburg," *Meduza*, 24 Mart 2015. Usovski: Yaroslav Shironov ve Aleksy Dzikawicki, "E-Mail Hack Gives Glimpse into Russia's Influence Drive in Eastern Europe," *RFE/RL*, 17 Mart 2017; Andrew Higgins, "Foot Soldiers in a Shadowy Battle Between Russia and the West," *NYT*, 28 Mayıs 2017. Kaynaklar: "Za antiukrainskimi aktsiami v Pol'she stoit Kremel," *InfoNapalm*, 22 Şubat 2017, 33652.
- 156 Malofeyev, 31 Mayıs** Odehnal, "Gipfeltreffen."
- 157 Ruslara, Avrupalılara ve** Mihaylo Martinenko (1992-) ve Bohdan Zinoviovich (1985-2014) ile öğrencilerin ve öğretmenlerinin devrime bakış açıları hakkında bkz.: *The Ukrainian Night: An Intimate History of Revolution* (New Haven: Yale UP, 2018).
- 157 Avrupalı bir geleceği** "RF traktuet proiskhodiashchee na Ukraine kak popytku gosperevoro-ta, zaiavil press-sekretar' Prezidenta," PK, 19 Şubat 2014, 52312.
- 158 Meydan'da kesinlikle şaşıcı** Anton Shekhovstov, "Spectre of Ukrainian 'fascism': Information wars, political manipulation, and reality," *Euromaidan Press*, 24 Haziran 2015.
- 159 Başkan vekili ve** Olga Rudenko, "Oleksandr Turchynov's Baptist faith may help defuse Ukrainian crisis," *WP*, 26 Şubat 2014; "Ukraine Turns to Its Oligarchs for Political Help," *NYT*, 2 Mart 2014; "Avakov appointed interior minister of Ukraine," *ArmenPress*, 22 Şubat 2014.
- 160 Darbe yapanlar, yürütme** Sergei Glazyev, Poroşenko'yu "Nazi" olarak nitelendirmekte ısrar etti." "Glazyev: Poroshenko—natsist, Ukraina—Frankenshtein," BBC, 27 Haziran 2014.
- 160 Mayıs 2014'te gerçekleştirilen** Steven Pifer, "Ukraine's Parliamentary Election," Brookings Institute, 27 Ekim 2014.
- 160 Kırm'daki ve daha** Ortak medeniyet: Pavel Kanygin, "Aleksandr Borodai: 'Zakliucha' mir na usloviiakh kapituliatsii my nikak ne gotovy,'" *NG*, 12 Ağustos 2014. On timescapes: Tatiana Zhurzenko, "Russia's never-ending war against 'fascism,'" *Eurozine*, 5 Ağustos 2015.
- 161 Rusya'nın Ukrayna'ya işgali** Konstantin Skorkin, "Post-Soviet science fiction and the war in Ukraine," *Eurozine*, 22 Şubat 2016.
- 161 İkinci Dünya Savaşı'nın** 5 Mayıs tarihli Federal Kanun, 2014, N. 128-Fr, "O vnesenii izmenenii v otdel'nye zakonodatel'nye akty Rossiiskoi Federatsii." Putin defending Molotov-Ribbentrop pact: Vladimir Putin, "Meeting with young academics and history teachers," 5 Kasım 2014, Kremlin, 46951. Mahkumiyet: Gleb Bugush ve Ilya Nuzov, "Russia's Supreme Court Rewrites History of the Second World War," *EJIL Talk!* 28 Ekim 2016.
- 161 Kusursuz Rus mâsumiyetinin** Issio Ehrich, "Absturz von MH17: Igor Strelkow – 'der Schütze,'" N-TV.de, 24 Temmuz 2014. Girkin, infazlar ve Stalin: Anna Shamanska, "Former Commander of Pro-Russian Separatists Says He Executed People Based on Stalin-Era Laws," *RFE/RL*, 29 Ocak 2016.
- 162 Birçok genç Rus** Cezalandırma operasyonları: "Ukraine conflict: Turning up the TV heat," BBC, 11 Ağustos 2014. Tank: "Lies: Luhansk Gunmen to Wage War on Repaired T-34 Museum Tank," *StopFake*, 13 Mayıs 2014. "1942": Separatist interview (B). "Stalin İçin": "Russia's 200th Motorized Infantry Brigade in the Donbass," *Bellingcat*, 16 Ocak 2016. Kırm'daki askerler: Ekaterina Sergatskova, Artem Chapai, Vladimir Maksakov, editörler, *Voina na tri bukvy* (KHarkov: Folio, 2015), 24. Tank ve mahkûmlar: Zhurzenko, "Russia's never-ending war."
- 162 Rusya'da Stalin'in (Putin'in** Onaylanma oranı: "Praviteli v Otechestvennoi Istorii," Levada Center, 1 Mart 2016.
- 163 Ukrayna'daki savaş, tarihi** "V Kiyev Pereimenovali Muzei Velikoi Otechestvennoi Voiny," ru.tsn.ua, 16 Temmuz 2015. Bu savaşla ilgili ikinci bir mit de Ukrayna'da ortaya çıkmıştır. Buna göre, ülkenin batı kesimindeki bazı milliyetçiler, Sovyet iktidarının kurulmasına karşı savaşan milliyetçi partizanları yüceltmektedir. Ancak 2014 savaşı Ukrayna'nın güneydoğusunda ve ağırlıklı olarak yerel askerler tarafından gerçekleştirilmiştir.

5. BÖLÜM

- 165 İvan İlyin'in fikirleri** Roman: Natan Dubovitsky [Vladislav Surkov], "My ischeznam, kak tol'ko on otkroet glaza. Dolg obshchestva i vash, prezhd'e vsego—prodolzhat' snitsia emu," *Okolonolia*, Media Group LIVE, Moskova 2009. Ayrıca bkz.: Peter Pomerantsev, "The Hidden Author of Putinism," *The Atlantic*, 7 Kasım 2014; "Russia: A Postmodern Dictatorship," Institute of Modern Russia, 2013, 6; ve hepsinden önemlisi, Pomerantsev, *Nothing Is True*.
- 166 Gerçekliği sona erdirmek** Vladislav Surkov, "Russkaia politicheskaia kul'tura. Vzgliad iz utopii," *Russkii Zhurnal*, 15 Haziran 2007.
- 166 2010'lar Rusya'sında televizyon** Maksim Trudoliubov ve Nikolai Ieppe, "Rossiiskoe obshchestvo ne vidit sebia," *Vedomosti*, 2 Temmuz 2015. Pavlovsky, çağdaş Rusya ile önceki Sovyet uygulamalarını karşılaştırıyordu. Stalinist dönemde, gösteri duruşmalarında tasvir edilen komplolar, kurguya ve en dramatik vakaların bazılarında Yahudi karşıtı komplo teorisine doğru yönelmiştir. Bkz Snyder, *Bloodlands*; ayrıca bkz.: *Proces z vedením protistát niho spikleneckého centra v čele s Rodolfem Slánským* (Prague: Ministerstvo Spravedlnosti, 1953); Włodzimierz Rozenbaum, "The March Events," *Polin*, cilt 21, 2008, 62–93; Dariusz Stola, "The Hate Campaign of March 1968," *Polin*, cilt 21, 2008, 16–36. Volin: Masha Gessen, "Diadia Volin," *RFE/RL*, 11 Şubat 2013. 90%: Levada Center, "Rossiiskii Media Land-shaft," 17 Haziran 2014. Bütçe: Peter Pomerantsev, "Unplugging Putin TV," *Foreign Affairs*, 18 Şubat 2015.
- 167 Rusya'nın yabancı izleyicilere** Konuk örnekleri: Peter Pomerantsev ve Michael Weiss, "The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture, and Money," Institute of Modern Russia, 22 Kasım 2014, 15. Putin alıntısı: Margarita Simonyan interview, RT, 12 Haziran 2013. "No such thing": "Interv'iu/Margarita Simon'ian," *RNS*, 15 Mart 2017. Ay-

- nca bkz.: Peter Pomerantsev, "Inside Putin's Information War," *Politico*, 4 Ocak 2015; Peter Pomerantsev, "Inside the Kremlin's hall of mirrors," *TG*, 9 Nisan 2015. RT bütçesi: Gabrielle Tetrault-Farber, "Looking West, Russia Beefs Up Spending in Global Media Giants," *Moscow Times*, 23 Eylül 2014. "Daha Fazla Sorgula" sloganı, bir Amerikan halkla ilişkiler firması tarafından yaratılmıştır.
- 167 Gerçekliğin yerini, bilinçli** Cf Pomerantsev, *Nothing Is True*, 73, 228.
- 168 "Bilgi savaşı, artık** Alıntı: Peter Pomerantsev, "Inside Putin's Information War," *Politico*, 4 Ocak 2015.
- 168 Rus işgalinin akıncı** Girkin ve Boroday: Sokolov-Mitrich and Leibin, "Ostavit' Bogu mesto v istorii"; "Profile of Russian Tycoon's Big New Christian TV Channel," *FT*, 16 Ekim 2015; Mitrokhin, "Transnationale Provokation, 158, and "Infiltration," 3-16; "Russian ultra-nationalists come to fight in Ukraine," *StopFake*, 8 Mart 2014; "After Neutrality Proves Untenable, a Ukrainian Oligarch Makes His Move," *NYT*, 20 Mayıs 2014.
- 168 Rusya, 24 Şubat** Motor şovu: Kurczab-Redlich, *Wow*, 671. Üniformalar: "Vladimir Putin answered journalists' questions on the situation in Ukraine, 4 Mart 2014," Kremlin, 20366. Birliklerin zamanlaması: Thomas Gutschker, "Putins Schlachtplan," *FAZ*, 9 Temmuz 2014.
- 168 Putin, Sovyet sonrası** Clover, *Black Wind, White Snow*, 19.
- 169 Putin'in gerçekliğe yönelik** "Küçük yeşil adamlar" hakkında: Miller ve diğerleri, "An Invasion by Any Other Name," 10, 12, 27, 30, 45, 47; Bebler, "Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict," 35-53. Sergatskova: *Voyna na tri bukvy*, 24.
- 169 1980'lerde Amerikalılar tarafından** Röportajın tamamı ve bağlamı için, bkz.: Rick Perlstein, "Lee Atwater's Infamous 1981 Interview on the Southern Strategy," *The Nation*, 13 Kasım 2012.
- 169 Batılı editörler, Şubat** Simon Shuster, "Putin's Confessions on Crimea Expose Kremlin Media," *Time*, 20 Mart 2015. Bu tutum daha sonra, Rusya'nın Donbas'a müdahalesinde ikinci kez tekrarlanacaktır. Shaun Walker, "Putin admits Russian military presence in Ukraine for first time," *TG*, 17 Ocak 2015.
- 170 Mantıksız inkârcılığı, Rusya'nın** "Vladimir Putin answered journalists' questions on the situation in Ukraine, 4 Mart 2014," Kremlin, 20366.
- 170 İşgal sırasında seçilen** İşgal öncesinde nişanların sökülmesi, Rus askerlerinin ebeveynleri ya da eşleriyle yaptıkları son yazışmalarda sıkça rastlanan bir konuydu. Örneğin bkz.: Elena Racheva, "On sam vybral etu professiiu. Ia sarna vybrala ego. Nado terpet," *NG*, 30 Ağustos 2014.
- 170 Gerçek askerler, dramatik** "Vladimir Putin answered journalists' questions on the situation in Ukraine, 4 Mart 2014," Kremlin, 20366.
- 171 Sonsuzluk, geçmişten belirli** Sherr, "A War of Perception." Putin's reference to "Novorossia": "Direct Line with Vladimir Putin," 17 Nisan 2014, Kremlin, 20796.
- 172 Propagandasını ilk kez** Dugina'nın "Novorossiya" hakkındaki 3 Mart tarihli konuşması: Clover, *Black Wind, White Snow*, 13.
- 172 Surkov ve Glazyev** Mitrokhin, "Infiltration."
- 172 Ve böylece, 2014** Askerden yapılan alıntı: Pavel Kanygin, "Bes, Fiks, Roman i golubog-lazyi," *NG*, 17 Nisan 2014. Rus askerlerinin varlığı hakkında, bkz.: Pieniązek, *Pozdrowienia z Noworosji*, 72, 93. Ayrıca, Girkin ile 26 Nisan 2014 tarihinde yapılan video röportajına da bakınız: "Segodnia otrkryl litso komanduiushchii otriadom samooborony Slavianska Igor' Strelkov," www.youtube.com/watch?v=8mGXDcO9ugw ve ayrıca Olha Musafirova'daki halkın hatıraları için bkz.: "Po leninskim mestam," *NG*, Ekim 2014; Iulia Polukhna, "Dolgaia doroga v Lugansk," *NG*, 21 Ekim 2014. Boroday alıntısı: Kanygin, "Aleksandr Borodai."
- 174 Bu arada Ukrayna** Czuperski ve diğerleri "Hiding in Plain Sight," 4-6; Miller ve diğerleri, "An Invasion by Any Other Name."
- 174 Kırm'ın ilhâkından sonra** Kolomoyski hakkında: Pieniązek, *Pozdrowienia z No worosji*; "Ukraine's Catch 22 Over Its Oligarch Class," *Johnson's Russia List*, 25 Mart 2015. Harkov'a Rus bayrağı çekilmesi: "Protestors raise Russian flag in two east Ukrainian cities," Reuters, 1 Mart 2014. Odessa administrative building takeover: Oksana Grytsenko, "Pro-Russia groups take over government buildings," *TG*, 3 Mart 2014; Charles King, "Forgetting Odessa," *Slate*, 8 Mayıs 2014; Mitrokhin, "Infiltration."
- 175 Mart ve Nisan** Odessa: *Ukrains'ka pravda*'nın 3 Mayıs 2014 tarihli Rusça baskısından Ekaterina Sergatskova'nın ve *Insider*'dan Artiom Chapai'nin 5 Mayıs tarihli haberi *Voyna na tri bukvy*, 64-68, 77-84'te yeniden basılmıştır. Ayrıca bkz.: Natalia Zinets, "More than 40 killed in fire, clashes in Ukraine's Odessa," Reuters, 2 Mayıs 2014; Howard Amos ve Harriet Salem, "Ukraine clashes," *TG*, 2 Mayıs 2014.
- 175 Prohanov, Rusya'nın Odessa'daki** Prohanov, "Odinnadtsaty staliniskii udar."
- 175 Mayıs 2014'e gelindiğinde** Vostok hakkında, bkz.: Ekaterina Sergatskova'nın 2 Haziran 2014 tarihli haberi, Russian edition of *Ukrains'ka Pravda*, reprinted in *Voyna na tri bukvy*, 117. Ayrıca bkz.: Keir Giles ve diğerleri, editörler, *The Russian Challenge* (Londra: Chatham House, 2015) içinde, James Sherr, "A War of Perception"; James Rupert, "Russia Allows—or Organizes—Chechen Fighters to Reinforce the Secessionist War in Ukraine," *New Atlanticist*, 30 Mayıs 2014. Girkin alıntısı: Sherr, "A War of Perception."
- 175 Başarısızlıkla sonuçlanan saldırıda** Maria Turchenkova, "Gruz 200," *Ekho Moskvy*, blog, 4 Haziran 2014. Rusya Federasyonu'ndan gelen gönüllülerin motivasyonu hakkında: Rus aylıkçılar (K) ve (L) ile yapılan röportajlar.
- 176 Bu otuz bir** Yelena Kostyuçenko, "Vash muzh dobrovol'no poshel pod ostrel", *NG*, 17 Haziran 2014. Oğulları Suriye'de öldürülen Rus aileler de benzer sorunlarla karşılaştı. Maria Tsvetkova, "Death certificate offers clues on Russian casualties in Syria," Reuters, 27 Ekim 2017.
- 176 Haziran 2014'ün sonunda** *Voyna na tri bukvy*, 117; Serhyi Kudelia, "The Donbas Rift," *Russian Politics and Law*, cilt 54, no. 1, 2016, 20. Hodakovski alıntısı: "Komandir batal'ona 'Vostok': Kiev schel, chto dlia nego region poterian," RIA.ru, 4 Haziran 2014.
- 176 5 Temmuz'da Ukrayna** Girkin ile mülakat: Alekander Chalenko, *Politnavi gator*, 1 Aralık 2014; ayrıca bkz.: Alekander Prokhanov, interview with Girkin, "Kto ty, Strelok?" *Zavtra*, 20 Kasım 2014; "Igor' Strelkov: Ia sebia s Zhukovym ne sravnivaiu, no, kak i on, shtabnoi raboty ne liubliu," politnavigator.net, 1 Aralık 2014. Stratejik pozisyon hakkında, bkz.: Michael Weiss, "All is not well in Novorossiya," *Foreign Policy*, 12 Temmuz 2014.
- 177 Donbas'taki Ukrayna vatandaşları** Anket: Kudelia, "Donbas Rift," 20. Öz-savunma, ideolojik görüşlerini ifade edenler de dâhil olmak üzere, aylıkçılarla yapılan görüşmelerde ele alınan bir temaydı: İkincisi çocuklar ve mermiler hakkında olmak üzere, aylıkçı (B) ve (V) ile yapılan mülâkatlar. Elbette istisnalar da vardı: bkz. "Varyag: Moe mirovozzrenie sformirovali trudy Dugina," evrazia.org, 19 Kasım 2015.
- 177 Şiddet içeren ölümlere** Aylıkçı (V) ile yapılan mülâkat.
- 177 Donbas'ı 2014 yazında** "Vladimir Antiufeev—novyi glava gosbezopasnosti DNR," politik.ru, 10 Temmuz 2014; Irene Chalupa, "Needing Better Control in Ukraine War, Moscow Sends in an Old KGB Hand," *New Atlanticist*, 17 Temmuz 2014.
- 178 Dondurulmuş bir çatışmada** Alıntılar bir mülâkattan yapılmıştır: Pavel Kanygin, "Pridnestrovskii general' Vladimir Antiufeev, stavshii liderom DNP: 'Slabaki! Ispugalis' sanktsii! Gde klad, tam i serdtse," *NG*, 15 Ağustos 2014. İngilizce alıntılar için bkz.: "Rebel Leader Blames Ukrainian War on Masons," *Moscow Times*, 15 Ağustos 2014.
- 178 Antyufeyev için Donbas** Kanygin, "Pridnestrovskii general' Vladimir Antiufeev."
- 178 Ukrayna, Rusya karşıtı** a.g.e.
- 178 Rusya'nın Ukrayna Ordusu'na** Evgenii Zhukov, Facebook Post, 11 Temmuz 2014.
- 180 Jukov, Ukrayna Ordusu'na** Grigoryev alıntısı: "Rossiia obstrelivaet Ukrainu s svoei territorii," *Novoe Vremia*, 23 Temmuz 2014. Rusya'dan topçu saldırısı: Sean Case, "Smoking GRADs: Evidence of 90 cross-border artillery strikes from Russia to Ukraine in summer 2014," mapinvestigation.blogspot.com, 16 Temmuz 2015; "Origin of Artillery Attacks on

- Ukrainian Military Positions in Eastern Ukraine Between 14 July 2014 ve 8 Aug. 2014," *Bellingcat*, 17 Şubat 2015.
- 180 Ordular, düşmanın karışı** Elena Racheva, "Pogranichnoe sostoianie," *NG*, 11 Ağustos 2014.
- 181 Bombardımanı haberleştiren Rus** a.g.e.
- 181 Ukrayna Ordusu, Rusya'ya** Natalya Telegina, "Kak by voina. Reportazh s ukrainskoi granitsy," *Dozhd*, 5 Ağustos 2014. Girkin'in sorumluluğu: Alekander Prokhanov, interview with Girkin, "Kto ty, Strelok?" *Zavtra*, 20 Kasım 2014.
- 181 Rusya'nın Ukrayna'ya bombalamaya** Çarın gerilme hikâyesi: "Bezhenka iz Slavianska vspominaet, kak pri nei kaznili malen'kogo syna i zhenu opolchentsa," *PK*, 12 Temmuz 2014, 37175. Çarın gerilme hikâyesinin kabulü: "Aleksey Volin o siuzhete "Pervogo kanala" pro raspiatogo mal'chika," www.youtube.com/watch?v=7TVV5atZ0Qk, 15 Temmuz 2014.
- 182 Görünüşe göre Aleksandr** Alexander Dugin Dugin'in orijinal paylaşımı: www.facebook.com/alexandr.dugin/posts/811615568848485.
- 182 Rus televizyonu bir** Silâhlar: Miller ve diğerleri, "An Invasion by Any Other Name," 5–65. Ayrıca bkz.: NATO Allied Command Operations, "NATO Releases Imagery: Raises Questions on Russia's Role in Providing Tanks to Ukraine," 14 Haziran 2014.
- 182 Rusya'dan gönderilen ve** Michael Weiss ve James Miller, "How We Know Russia Shot Down MH17," *DB*, 17 Temmuz 2015; Miller ve diğerleri, "An Invasion by Any Other Name," 17–34.
- 183 Çok sayıdaki Rus** Rus müfrezesi: "Pre-MH17 Photograph of Buk 332 Discovered," *Bellingcat*, 5 Haziran 2017; Wactaw Radzinowicz, "Donbas, Syria, zestrzelony boeing," *GW*, 31 Mayıs 2017.
- 183 Saat 13:20'de Malezya** Daha fazla destekleyici ayrıntı için bkz.: Bellingcat Investigation Team, "MH-17," 3–16, 36–44, sic passim, www.bellingcat.com/tag/mh17/; Weiss ve Miller, "How We Know." Girkin's boast: web.archive.org/web/2014071715222/http://vk.com/strelkov_info. Hodakovski ve diğerleri: Pieniązek, *Pozdrowienia z Noworosji*, 199, 210; ayrıca, "Aleksandr Khodakovskii: Ia znał, chto 'Buk' shel iz Luganska," echo.msk.ru, 12 Temmuz 2014.
- 183 Yerçekimi kanunu, en** Çurkin'in kafa karşıklığı: Weiss ve Miller, "How We Know." 2017 yılı itibarıyla Hollanda Güvenlik Kurulu, yüksek rütbeli Rus askerî yetkilisi olduğu anlaşılan iki kişi hakkında bilgi istiyordu. "Russian Colonel General Identified as Key MH17 Figure," *Bellingcat*, 8 Aralık 2017. Kurgusal varyasyonlar aşağıda ele alınmaktadır.
- 184 Uçağın düşürüldüğü gün** İstoçnik: ukrainskie siloviki mogli pereputat' malaiziiskii 'Boing' s samoletom Putina," *NTV*, 17 Temmuz 2014, 1144376; "Minoborony: Riadom s 'boingom' letel ukrainskii shturmovik," life.ru, 21 Temmuz 2014, 137035; "Verioiatnoi tsel'iu sbivshikh malaiziiskii 'Boing' mog byt' samolet Prezidenta Rossii," *PK*, 18 Temmuz 2014, 37539; "Reports that Putin flew similar route as MH17," *RT*, 17 Temmuz 2014, 173672.
- 184 Ertesi gün, 18** "Dispetchery vynudili Boeing snizitsia nezadolgo do krusheniia," *TVC*, 18 Temmuz 2014, 45179; "Neverov: Kolomoiskii mog otdavat' prikazy dispetcheram po Boeing," *TVC*, 23 Temmuz 2014, 45480; "Fizionomist: Ochevidno, chto Kolomoiskii znaet, kto sbil 'boing'," life.ru, 22 Ekim 2014, 3329.
- 184 Bu arada, aralarında** "Dispetcher: riadom s Boeing byli zarnecheny dva ukrainskikh istrebitelia," *Vesti*, 17 Temmuz 2014, 1807749. 3. hikâye: "V silovykh strukturakh Ukrainy est' versiia, chto Boeing sbili na ucheniakh," ria.ru, 7 Temmuz 2014, 20140725. 4. hikâye: "Igor' Strelkov: chast' liudei iz Boinga umerli za neskol'ko sutok do katastrofy," rusvesna.su, 18 Temmuz 2014.
- 185 Bu kurgular, Rus** Sergei Lavrov, interview, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 Ağustos 2014.
- 185 Rus medyasının anlattıkları** "Rassledovanie Katastrofy 'Boinga,'" Levada Center, 27 Temmuz 2015.
- 185 2014'ün yaz aylarında** Video şu şekilde görülebilir "Bike Show—2014. Sevastopol," 15 Temmuz 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=8K3ApJ2MeP8>.
- 186 Bu metinde Prohanov** Alman işgali sırasında, Ruslar elbette mâsum değildi. Diğer Sovyet vatandaşlarıyla aynı şekilde Almanlarla işbirliği yaptılar. Tartışma için bkz. Snyder, *Black Earth*.
- 186 Prohanov Rusya'nın sorunlarından** Prohanov'un metni, burada ve devamında, "Odnadatsyati stalinskii udar. O nashem novom Dne Pobedy," *Izvestiia*, 5 Mayıs 2014. He wrote elsewhere of Eurasia as home to "golden goddesses": "Zolotye bogini Evrazii," *Izvestiia*, 2 Haziran 2014.
- 187 Ukrayna toplumu ve** Almanların Sovyet Ukraynası'nı işgali hakkında bkz.: Karel C. Berkhoff, *Harvest of Despair* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 2004).
- 189 Rus topçusu (8** Alıntı ve genel olarak: "Glava fonda sverdlovskikh veteranov spetsnaza: 'Ia pomogaiu dobrovol'tsam otpraviv'sia na Ukrainu,'" interview with Vladimir Efimov, Novosti.E1.ru, 24 Aralık 2014. Ayrıca bkz.: Miller ve diğerleri, "An Invasion by Any Other Name," 64. Aleksey Levinson, dönem hakkında danışmaya değer bir isim, "Mentalnaia iama," *NG*, 4 Haziran 2014; Levada Center, "Rossiiskii Media Landshaft," 17 Temmuz 2014; Ekaterina Vinokurova, "Ischezaiuschchaia federalizatsiia," *Znak*, 25 Ağustos 2014.
- 190 Bu Rus gönüllülerden** Motivasyon ve araçlar: Elena Racheva, "Tyl," *NG*, Ağustos 2014. Mesafe: Russian volunteer interview (K). Kalbin çağrısı: Rus gönüllü (L) ile röportaj. Küresel Sodom: Dmytro Fionik, "Pryhody Boha v Ukraini," in *Veni, vidi, scripsi: Istoria nazhyvo* (Kiev: Tempura, 2015), 73. Askere alım konusunda bkz.: "Glava fonda sverdlovskikh veteranov spetsnaza." Daha fazla gönüllü portresi için bkz. Walker, *The Long Hangover*, prologue, sic passim.
- 190 Sınıra gelen Rus** Birlik takvyesi: Miller ve diğerleri, "An Invasion by Any Other Name." Camps: Racheva, "Pogranichnoe sostoianie"; Racheva, "Tyl."
- 190 Askerler, arada sırada** Dans gösterisi: Racheva, "Pogranichnoe sostoianie." Dagestani soldiers killed: Ruslan Magomedov, "Gruz 200," *Chemovik*, 22 Ağustos 2014.
- 190 Çeçenistan'da bulunan 18.** Tumanov: Elena Racheva, "Drugoi rabotyto net," *NG*, Eylül 2014; ayrıca bkz.: Parfitt, "Secret dead of Russia's undeclared war"; Konrad Schuller ve Friedrich Schmidt, "Ein offenes Staatsgeheimnis," *FAZ*, 22 Kasım 2014. 18. Özel Motorize hakkında, ayrıca bkz.: "Sovet po pravam cheloveka peredal Dozhdiu kopiiu obrashcheniia v SK s imenami propavshykh soldat," *Dozhd*, 2 Eylül 2014; Sergei Kanev, "Lapochka iz Kushchevki," *NG*, 9 Eylül 2014; Evgenii Titov, "Stavropol'skaia pravozashchitniitsa, rasskazavshaia o pogibshikh v Ukraine voennosluzhashchikh, arestovana i dostavlena v Piatigorsk," *NG*, 19 Ekim 2014; Courtney Weaver, "Café encounter exposes reality of Russian soldiers in Ukraine," *FT*, 22 Ekim 2014.
- 191 13 Ağustos'ta, 18.** Alıntılar: Parfitt, "Secret dead of Russia's undeclared war." Social media: Racheva, "Drugoi raboty-to net."
- 191 18. Özel Motorize'nin** Steven Rosenberg'den alıntılar, "Ukraine Crisis: Forgotten Death of a Russian Soldier," *BBC*, 18 Eylül 2014.
- 191 Kuzmin'in yoldaşlarından biri** Rufat: Kanev, "Lapochka iz Kushchevki."
- 191 Pskov'da konuşlu 76.** Sergey: Ivan Zhilin, "On otdal svoiu zhizn', a ego privezli ot tak..." *NG*, 21 Kasım 2014. Pskov cenazeleri: Aleksei Ponomarev, "V Pskove proshli zakrytye pokhorony mestnykh desantnikov," *Slon*, 25 Ağustos 2014; ayrıca bakınız, "K poslednemu moriu," *Pskovskaia Gubernaia*, 12-13 Eylül 2014; ve David M. Herszenhorn and Alexandra Odynova, "Soldiers' Graves Bear Witness to Russia's Role in Ukraine," *NYT*, 21 Eylül 2014. 137. Paraşüt Alayı ve Andrianov: Ivan Zhilin, "On otdal svoiu zhizn', a ego privezli ot tak..." *NG*, 21 Kasım 2014.
- 192 Ulyanovsk'ta konuşlu 31.** Elena Racheva, "Bilet v odin konets," *NG*, 8 Eylül 2014.
- 192 Hemen hemen aynı** Herszenhorn ve Odynova, "Soldiers' Graves Bear Witness."
- 192 2014 Ağustosunun bir** "Russia's 200th Motorized Infantry Brigade in the Donbass: The Tell-Tale Tanks," *Bellingcat*, 4 Temmuz 2016.
- 192 200. Motorize'den Yevgeniy** Trundayev ve 200. Motorize hakkında: "Russia's 200th Motorized Infantry Brigade in the Donbass: The Hero of Russia," *Bellingcat*, 21 Haziran 2016.

- Ilovaik: "Russia's 6th Tank Brigade," *Bellingcat*, 22 Eylül 2015; Racheva, "Bilet v odin konets"; Miller ve diğerleri, "An Invasion by Any Other Name," 7, 26–37; "The Battle of Ilovaik," *TI*, 15 Eylül 2014.
- 193 2015 yılının başlarında** Piotr Andrusieczko, "Lotnisko w Doniecku—ukraiński Stalingrad," *GW*, 3 Ekim 2014; Sergei L. Loiko, "Ukraine fighters, surrounded at wrecked airport, refuse to give up," *Los Angeles Times*, 28 Ekim 2014. Natalia Zinets ve Maria Tsvetkova, "Ukraine's Poroshenko tells army not to give up Donetsk airport," Reuters, 5 Aralık 2014. "Cyborglar": Miller ve diğerleri, "An Invasion by Any Other Name," 8, 36. Ukraynalı isyancıların idamı: Oleg Sukhov, "Russian fighter's confession of killing prisoners might become evidence of war crimes," *Kyiv Post*, 6 Nisan 2015.
- 193 Rusya'nın Ocak 2015** Il'ia Barabanov, "V pampasakh Donbassa," *Kommersant.ru*, 19 Şubat 2015. Dombaev'in Sibirya'dan Ukrayna'ya gidiş ve dönüş yolculuğunun kapsamlı bir teyidi için bkz.: Simon Ostrovsky, "Russia Denies That Its Soldiers Are in Ukraine, But We Tracked One There Using His Selfies," *Vice*, 16 Haziran 2015. 200. Motorize hakkında: "Russia's 200th Motorized Infantry Brigade in the Donbass," *Bellingcat*, 16 Ocak 2016.
- 193 37. Motorize'nin bir** Barabanov, "V pampasakh Donbassa." Attitude to propaganda: Elena Kostiuchenko, "My vse znali, na chto idem i chto mozhet byt'," *NG*, 3 Şubat 2015.
- 194 12 Şubat 2015'te** Batomunkuev: Kostiuchenko, "My vse znali."
- 194 Rus ordusuna bağlı** Ruslan Leviev, "Three Graves: Russian Investigation Team Uncovers Spetsnaz Brigade in Ukraine," *Bellingcat*, 22 Mayıs 2015.
- 194 Bu komşu, kendi** Konrad Schuller, "Ohne Kohle in Kohlrevier," *FAZ*, 24 Kasım 2014. Moskova'dan çağrı: Anton Zverev, "Ex-rebel leaders detail role played by Putin aide in east Ukraine," Reuters, 11 Mayıs 2017. Moskova'dan talimatlar: Jochen Bittner, Arndt Ginzel, ve Alexej Hock, "Cheerful Propaganda and Hate on Command," *Die Zeit*, 30 Eylül 2016. İstatistikler: Ukrayna hükümeti öldürülen askerlerin listesini (bu yazı itibarıyla 3,000'in altında) ve öldürülen sivillerin tahminlerini (8,000) vermektedir. Rusya, Ukrayna'da savaştığını inkâr ettiği için Rus askerlerinin ölümüne ilişkin resmî bir Rus verisi bulunmamaktadır. Büyük olasılıkla, Rus ve Ukraynalı kayıplar karşılaştırılabilir. Konu hakkındaki tartışma için, Oleksiy Bratushchak'ın *Ukrains'ka Pravda*'da aynı tarihte yayınlanan makâlesinin kısaltılmış versiyonuna bakınız: "Traceless regiment": Russian military losses in Donbas," *Ukrainian Crisis Media Center*, 17 Mayıs 2017. Ukrayna'da ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı, Crism olarak yaklaşık 1,6 milyondur, ancak bu sayı sadece bu statü için kayıt yaptırmış olanları kapsamaktadır ve kesinlikle eksik bir sayıdır. Bkz.: "5 Unreported Facts About Displaced People in Ukraine," *Hromadske International*, 18 Mayıs 2017.
- 195 Mayıs 2014'te, Ukrayna** Andy Greenberg, "How an Entire Nation Became Russia's Test Lab for Cyberwar," *Wired*, 20 Haziran 2017; Ellen Nakashima, "U.S. government officially accuses Russia of hacking campaign," *WP*, 7 Ekim 2016; Frenkel, "Meet Fancy Bear." Presidential hack: Patrikarakos, *War in 140 Characters*, 123.
- 195 Bu siber savaş** ABD kurumları: "Bears in the Midst: Intrusion in the Democratic National Convention," *Crowdstrike*, 15 Haziran 2016. Dışişleri Bakanlığı: Ellen Nakashima, "New Details Emerge about Russian Hack," *WP*, 3 Nisan 2017. Şebekedeki kötü amaçlı yazılım: Greenberg, "How an Entire Nation." Daha fazla tartışma için 6. bölüme bakınız.
- 195 Rusya'nın 2014'teki Ukrayna** Ukrayna'nın siber savaşla yüzleşmesini takip etmek için şunlara başvurabilirsiniz: *StopFake* and *EuroMaidan Press*.
- 196 Ukrayna'daki savaş boyunca** Putin alıntısı: "Priamaia liniia s Vladimirov Putinyem," Kremlin, 17 Nisan 2014. Özel kuvvetler: Kanygin, "Bes, Fiks, Roman i goluboglazyyi." Lavrov: Maria Gorelova, "Lavrov: Soobshcheniia o vvode voisk RF na Ukrainu—chast' informatsionnoi voiny," *KP*, 23 Ağustos 2016; "Lavrov nazval snimki vtorzheniia voisk RF v Ukrainu kadrami iz komp'iuternoi igry," *NV.ua*, 29 Ağustos 2014.
- 196 Tüm bu açıklamalarıyla** Lavrov Levada Center, press release, 11 Aralık 2014.
- 196 Rusların Ukrayna'da savaşmaya** St. Petersburg: Russian Ministry of Justice, 29 Ağustos 2014, minjust.ru/ru/press/news/minyustom-rossii-vneseny-dopolneniyav-reestr-nekommercheskih-organizaciy-1. Pyatigorsk: Evgenii Titov, "Stavropol'skaia pravozashchitnitsa, rasskazavshaia o pogibshikh v Ukraine voennosluzhashchikh, arestovana i dostav-
- lena v Piatigorsk," *NG*, Ekim 2014. Bkz.: Leviev, "Three Graves"; Rosenberg, "Ukraine crisis"; Miller ve diğerleri, "Invasion by Any Other Name," 64.
- 197 Rusya'nın Ukrayna, Avrupa** Bu, uluslar arasındaki ilişkilerin mutlak değil göreceli kazanımlarla ilgili olduğu yönündeki "realist" fikrin mantıksal bir uygulamasıdır: Sonuçta, herkesten daha az kaybetmek göreceli bir kazançtır. Farkına varılması gereken önemli bir husus, kendilerini "realizm" olarak sunan uluslararası ilişkiler teorilerinin, aslında normatif olabileceğidir. Yani, devletler bunları gerçekleştirmek için hareket ederler. Rusya'nın negatif toplamlı bir oyun peşinde koşması, tehdit altındaki bir oligarşinin dar perspektifinden bakıldığında mantıklıdır, ancak bu, kelimenin geleneksel anlamıyla "gerçekçilik" değildir, çünkü uygulaması dünyayı değiştirmektedir. Bu anlamda uluslararası ilişkiler teorisindeki konstruktivistler haklıdır. Uluslararası ilişkiler teorisindeki "gerçekçilik", başlangıçta edebi bir inşaydı ve bu bağlamda bir Alman inşaydı. Konu Carl Schmitt'e kadar geri gitmektedir. Matthew Specter ilgili temalan araştırıyor.
- 197 Ukrayna toplumu, Rus** Rus işgâliyle Alıntı: "Ukraine chief rabbi accuses Russians of staging antisemitic 'provocations,'" *Jewish Telegraphic Agency*, 3 Mart 2014. İstatistik: "Only 5.5% of Ukrainian citizens consider themselves 'Russian,'" *UNIAN*, 11 Temmuz 2017.
- 198 Rusya, Ukrayna'yı işgâl** Lavrov: Lilia Shevtsova, "The Putin Doctrine," *The American Interest*, 14 Nisan 2014; "Lavrov rasskazal, chto meshaet formirovaniu novogo mirovogo poriadka," *Ren.tv*, 19. Çin'e ilişkin güncel değerlendirmeler için 3. bölümdeki notlara bakınız.
- 198 Rusya'nın Avrasyacı ideologları** Su hakkında değerli bir kaynak: Steven Solomon, *Water* (New York: HarperCollins, 2010).
- 198 Lavrov'un, Rusya'nın Ukrayna'ya** "Kremlin Advisor Speaks at Yalta Conference Amid Separatists, European Far Right (25–31 Ağustos)," *TI*, 30 Ağustos 2014; Robert Beckhusen, "As Russia Invades Ukraine, the Kremlin's Far Right Allies Meet in Yalta," *Medium*, 31 Ağustos 2014.
- 199 AB içinde, bu** Gauland: Melanie Amman ve Pavel Lokshin, "German Populists Forge Ties with Russia," *Der Spiegel*, 27 Nisan 2016. Bundestag: Swiss Federal Intelligence Service, Situation Report, 2015, 76; Gerodimos ve diğerleri, "Russia Is Attacking Western Liberal Democracies."
- 199 Suriye'deki savaştan kaçan** Merkel'in kararı: Helena Smith ve Mark Tran, "Germany says it could take 500,000 refugees a year," *TG*, 8 Eylül 2015. Mülteciler ve AfD'nin yükselişi konusunda Timothy Garton Ash ile karşılaştırm, "It's the Kultur, Stupid," *NYR*, 7 Aralık 2017; Mark Leonard, "The Germany Crisis," *New Statesman*, 5 Mart 2016. Uyumlaştırılma: Vladimir Putin, "70-ia sessiia General'noi Assamblei OON," *UN*, 28 Eylül 2015. Savaşın her iki ülkede de genellikle egzotikleştirici filtrelerden geçirilerek tartışılması nedeniyle, Almanlar da Amerikalılar gibi, Ukrayna'daki savaşın kendilerini doğrudan ilgilendirdiğini düşünmüyordu. Karl Schölger'in *Entscheidung in Kiew* adlı kitabı, Rusya'nın Ukrayna'da hakikate yönelik saldırısı ile kurumların kınlanlığına ilişkin kendi deneyimleri arasındaki ilişkiyi, Almanlara açıklamaya yönelik bir girişimdi. Doğu Avrupa hakkında bilgi sahibi olan bazı Alman muhabirler de arabuluculuk yapmaya çalıştı: Alice Bota, "Angst vor Ukraines Patrioten," *Die Zeit*, 24 Ekim 2014.
- 199 Putin'in konuşmasından bir** Rusya'nın bombardımanı hakkında: "Russia air strikes 'strengthen IS,'" *BBC*, 2 Ekim 2015; Jonathan Marcus, "Syria crisis," *BBC*, 8 Ekim 2015; Tom Miles ve Stephanie Nebehay, "U.N. rights boss warns Russia over Syria air strikes," Reuters, 4 Ekim 2016; Alec Luhn, "Russian media could almost be covering a different war in Syria," *TG*, 3 Ekim 2016; Wacław Radzinowicz, "Donbas, Syria, zestrzelony boeing," *GW*, 31 Mayıs 2017.
- 200 Berlin'de yaşanan bu** "Russia's Propaganda War Against Germany," *Der Spiegel*, 8 Şubat 2016. Sputnik ve genel olarak: Rutenberg, "How the Kremlin built."
- 200 Rus enfomasyon savaşı** Perviy Kanal: "Avstriia vremenno priostanavlivaet deistvie Shengenskogo soglasheniia iz-za sluchaev nasiliia v Germanii," *PK*, 16 Ocak 2016, 300073. Polislin açıklaması: Polizei Berlin, Facebook post, 18 Ocak 2016. 1. ve 2. alıntılar: "SMI FRG: iz-nasilovanie v Berline russkoi devochki zamiali, chtoby ne seat' paniku," *Vesti*, 18 Ocak 2016; Elena Chinkova, "Liza, my s tobroy!" *KP*, 24 Ocak 2016. Further coverage: Elena Minenkova, "Bednaia Liza . . ." rg-rb.de, 20 Ocak 2016, 17640; "Perviy podozrevaemyi v seksual'nykh do-

- mogatel'stvakh vo vremia novogodnix prazdnikov arestovan v Kol'ne," PK, 19 Ocak 2016, 3166.
- 201 Merkel'e karşı yürütülen** Damien McGuinness, "Russia steps into Berlin 'rape' storm claiming German cover-up," BBC, 27 Ocak 2016. Lavrov on Lisa F.: "Vystuplenie i otvety na voprosy SMI Ministra inostrannykh del Rossii S.V.Lavrova," mid.ru, 26 Ocak 2016, 2032328.
- 201 "Bizim Lisa" olayından** Uluslararası Af Örgütü: "Syria: Russia's shameful failure to acknowledge civilian killings," Amnesty International, 23 Ekim 2015. İnsan Hakları için Doktorlar: "Russian Warplanes Strike Medical Facilities in Syria," Physicians for Human Rights, 7 Ekim 2015. Ayrıca bkz.: Westcott, "NGO Says Russian Airstrikes Hit Three Syrian Medical Facilities in Two Days," NW, 7 Ekim 2015. Bu arada Rus siber korsanları bombalamalarla ilgili haber yapanları cezalandırdı: "Pawn Storm APT Group Returns," SC Magazine, 23 Ekim 2015.
- 202 Merkel, Almanya'daki en** Merkel'e karşı Rus siber savaşı: Sophie Eisentraut, "Russia Pulling Strings on Both Sides of the Atlantic," *The Cipher*, 22 Eylül 2017. Alıntı: "Wir werden Frau Merkel jagen," *Der Spiegel*, 24 Eylül 2017.
- 202 Diğer Avrupalı siyasetçiler** Tusk'ın pozisyonu için bkz.: "Statement by President Tusk on Maidan Square," ECCEU, 27 Nisan 2015. Aleksandra Kovaleva mektubu: "Letter on 'Euro-maydan,'" Maidan Translations, 21 Şubat 2014.
- 202 Polonya hükümeti daha** Rosalia Romaniec, "Curious wiretapping affair rocks Polish government," *Deutsche Welle*, 23 Haziran 2014; Michael E. Miller, "Secret Recordings," WP, 11 Haziran 2015.
- 202 Kamusal sorumluluk ile** Genel olarak bkz.: Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (New York: Harcourt, Brace, 1951). O zamanın en iyi yorumcusu Marcin Król'du, "Diabeł ma nas w swych objęciach," *GW*, 27 Haziran 2014.
- 203 PO'nun, Ekim 2015'te** Macierewicz'in savunma bakanı olmayacağına dair vaat: Agata Kondzińska, "Na kłopoty z Macierewiczem - generat Gowin," *GW*, 9 Ekim 2015.
- 204 2006 yılında, PiS** Bunlar Piątek'in temalandır, *Macierewicz i jego Tajemnice*. Ayrıca bkz.: Wojciech Czuchnowski, "Nocny atak Macierewicza na Centrum Kontrowywiadu NATO," *GW*, 18 Ekim 2015; Julian Borger, "Polish military police raid Nato centre in Warsaw," *TG*, 18 Ekim 2015.
- 204 Sonsuzluk siyaseti ustası** Katin katliamının Macierewicz'den önceki anma törenlerinin durumu ve Smolensk felâketinin karakterizasyonu hakkında (132-53), bkz.: Alexander Et-kind ve diğerleri, *Remembering Katyn* (Cambridge, UK: Polity, 2012).
- 204 Sadece yaşayanlar ölüleri** Polonya hükümeti uzmanları tarafından tespit edilen kara kutudan alıntılar: "Zmieścisz się śmiato." Generał Błasik prowadził tupolewa na lotnisko w Smoleńsku," *dziennik.pl*, 7 Nisan 2015, 4877256. İngilizce bazı temel yayınlar şuradadır: "Poland publishes plane crash transcript," BBC, 10 Haziran 2010. Polonya'nın resmî raporu: "Raport Koncowy z. Badania zdarzenia lotniczego nr 192/2010/11 samolotu Tu-154M nr 101 zaistniałego dnia 10 kwietnia 2010 w rejonie lotniska Smolensk Poloczny," Varşova, Polonya, 29 Temmuz 2011. Polonya ve Rus resmî raporları, Rus kontrolörlerin davranışlarına ilişkin anlatımlarında farklılık gösterse de, temel noktada farklılık göstermemektedir. Polonyalı bir pilot tarafından yazılan değerli bir özet: Jerzy Grzędzielski, "Prawda o katastrofie smoleńskiej."
- 205 Macierewicz, ölümden sonrasına** Macierewicz bir *White Book* [genellikle belirli bir konu veya olay hakkında ayrıntılı bilgi sunan resmî belge, rapor vb.] yayınladı: Zespól Parlamentarny ds. Badania Przyczyn Katastrofy TU-154 M z 10 kwietnia 2010 roku, "Raport Smolenski: Stan badań, Wydanie II" (Varşova: Polonya, Mayıs 2013), 76.
- 205 Macierewicz, Smolensk kazası** "Monthly Warsaw march," Radio Poland, 10 Kasım 2017, 329891.
- 206 Macierewicz'in Rusya'ya yönelik** Piątek, *Macierewicz i jego Tajemnice*; Schuller, "Die Moskau-Reise."
- 206 Bu arada Varşova** Schuller, "Die Moskau-Reise." Malofeyev hakkında 3. bölüme bakınız.
- 206 Macierewicz'in bazı Amerikan** Aubrey McFate, "Poland's defense ministry met with Dana Rohrabacher," *Daily Kos*, 18 Ağustos 2017; Adam Entous, "House majority leader to colleagues in 2016: 'I think Putin pays' Trump," WP, 17 Mayıs 2017; Nicholas Fandos, "He's a Member of Congress. The Kremlin Likes Him So Much It Gave Him a Code Name," NYT, 21 Kasım 2017.
- 207 Macierewicz, kendisini Moskova'yla** "OSCE urges Poland's restraint with investigative reporter," AP, 4 Ağustos 2017.
- 207 Siyasî kurgununun, tabiatı** Pomerantsev, *Nothing Is True*, 227.
- 208 Rus propagandası, Avrupa** Tartışmalar için 3. bölüme bakınız.
- 208 Avrupa aşırı sağı** Ron Paul, "The Ukraine Fuse Has Been Lit," *Money and Markets* podcast, 16 Mayıs 2014.
- 209 Bir Amerikan kripto** Glazyev hakkında, 3, 4, ve 5. bölümlere bakınız. Glazyev article chez LaRouche: "On Eurofascism," *Executive Intelligence Review*, 27 Haziran 2014. Faşizm ve Ukrayna'nın sorumlusunun Yahudiler olduğu hakkında: "British Imperial Project in Ukraine: Violent Coup, Fascist Axioms, Neo-Nazis," *Executive Intelligence Review*, 16 Mayıs 2014. In LaRouche publications, "British" means "Jewish." Ayrıca bkz.: Lyndon LaRouche on Ukraine in *Executive Intelligence Review*, 3 Ocak 2014, Mayıs 2014.
- 209 30 Haziran 2014'te** Stephen F. Cohen, "The Silence of American Hawks About Kiev's Atrocities," *The Nation*, 30 Haziran 2014.
- 210 The Nation'da yazar** Cohen'in karakterizasyonu: "Silence of American Hawks." The Ukrainian prime minister's statement of condolence: "Arsenyi Iatseniuk vyrazyl soboleznovannia," 14 Haziran 2014, www.kmu.gov.ua. RT'ye karşı kanunî işlem: Jasper Jackson, "RT sanctioned by Ofcom over series of misleading and biased articles," *TG*, 21 Eylül, 2015. Ayrıca bkz.: Pomerantsev ve Weiss, "The Menace of Unreality," 32.
- 210 Rusya, Temmuz 2014'te** Alıntı: *Democracy Now!*, 18 Temmuz 2014. Olayın kendisi ve Rusya'nın dikkat dağıtma operasyonuna ilişkin tartışmalar için 4. bölüme bakınız.
- 210 Rusya'nın eşcinsel karşıtı** Spencer ve Le Pen ile ilgili önceki alıntılara bakınız. Ayrıca daha geniş bir model için 5. bölümdeki Shekhovtsov, *Russia and the Western Far Right*'a bakınız: Rusya'dan araçlara ve halka. 2014'ten 2017'ye kadar *The Nation*'daki makâlelerde bu terim düzenli olarak kullanılmıştır. İki dönem arasındaki karşılaştırmanın ölçütü bir analizi için bakınız: Nikolay Koposov, "Back to Yalta? Stephen Cohen and the Ukrainian crisis," *Eurozine*, 5 Eylül 2014.
- 211 vanden Heuvel, 24** Alıntı: *Democracy Now!*, 24 Temmuz 2014. Siyasî teknolojiler: Mitrokhin, "Infiltration." Antyufeyev daha önce tartışılmıştı.
- 211 vanden Heuvel bu** Bombardıman üzerine Rus gazeteciliği: alıntılar için, "Rossiia obstrelivaet Ukrainu s svoei territorii," *Novoe Vremia*, 23 Temmuz 2014. Makâle aynı gün İngilizce olarak da yayımlandı: "Direct Translation: Russian Army Gunner Brags, 'All Night We Pounded Ukraine,'" *New Atlanticist*, 23 Temmuz 2014.
- 211 İngiliz solunun önemli** John Pilger, "In Ukraine, the US is dragging us towards war with Russia," *TG*, 13 Mayıs 2014. Bu olaylar yukarıda açıklanmıştır. TV röportajının İngilizce özeti: "Jews brought Holocaust on themselves, Russian TV host says," Jewish News Service, 24 Mart 2014.
- 212 Solun kanaat önderleri** Walker, *The Long Hangover*, 11. bölüm.
- 212 Guardian'ın yardımcı editörü** Alıntılar: Seumas Milne, "In Ukraine, fascists, oligarchs and western expansion are at the heart of the crisis," *TG*, 29 Ocak 2014; Seumas Milne, "It's not Russia that's Pushed Ukraine to the Brink of War," *TG*, 30 Nisan 2014. Ayrıca bkz.: "Projecting the Kremlin line," *Left Foot Forward*, 15 Mart 2015.
- 213 İngiltere, ABD ve** Stephen Bush, "Jeremy Corbyn appoints Seumas Milne as head of strategy and communications," *New Statesman*, 20 Ekim 2015; Laura Kuenssberg, "Corbyn office 'sabotaged' EU Remain campaign—sources," BBC, 26 Haziran 2016. Rusya ve Brexit hakkındaki tartışmalar için 3. bölüme.

213 Temmuz 2016'da, Brexit Trump alıntısı: Melissa Chan, "Donald Trump Says Vladimir Putin Won't Go Into Ukraine," *Time*, 31 Temmuz 2016. Manafort ve muhalefet bloğu: Kenneth P. Vogel, "Manafort's Man in Kiev," *Politico*, 18 Ağustos 2016; Peter Stone ve Greg Gordon, "Manafort flight records show deeper Kremlin ties," *McClatchy*, 27 Kasım 2017.

6. BÖLÜM

217 Donald Trump'ın yükselişi Timothy Snyder, "Trump's Putin Fantasy," *NYR*, 19 Nisan 2016, bu alıntının ve kaynakların çoğunu içerir. Ayrıca bkz.: Dugin: "In Trump We Trust," Kaktekhon Think Tank video, 4 Mart 2016'da paylaşıldı; Kozyrev: "Donald Trump's Weird World," *NYT*, 12 Ekim 2016. "Başkanımız Trump" hakkında: Ryan Lizza, "A Russian Journalist Explains How the Kremlin Instructed Him to Cover the 2016 Election," *NY*, 22 Kasım 2017.

218 Rus medya makinesi Alıntı: Lizza, "Russian Journalist." Sputnik: Craig Timberg, "Russian propaganda effort helped spread 'fake news' during election, experts say," *WP*, 24 Kasım 2016; "Hillary Clinton's Axis of Evil," Sputnik, 11 Ekim 2016. Trump'ın 8 Eylül'de RT'ye konuk olması: Adam Taylor ve Paul Farhi, "A Trump interview may be crowning glory for RT," *WP*, 9 Eylül 2016.

218 Trump 2016'nın Kasım Alışlar: "Donald Trump has been Made an Honorary Russian Cossack," *The Independent*, 12 Kasım 2016. Kiselyov ve erkeklik, silâhlar, sundurma, temizlikçi: *Vesti Nedeli*, Rossiia Odin, 13 Kasım 2016; 20 Kasım 2016; 25 Aralık 2016; 22 Ocak 2017. Kiselyov 'ün bayağılığını yumuşattım.

218 Sonsuzluk siyaseti, kurgusal Arka plan için: Craig Unger, "Trump's Russian Laundromat," *New Republic*, 13 Temmuz 2017; Franklin Foer, "Putin's Puppet," *Slate*, 4 Temmuz 2016.

219 Ruslar, operasyon boyunca Trump'ın malî durumu aşağıda ele alınacaktır. Alıntı: Donald Trump, Tweet, 6 Ocak 2018.

219 Rus gangsterler 1990'larda Unger, "Trump's Russian Laundromat."

220 Bir Rus oligark Harding, *Collusion*, 272. Dimitri Ribalovlev: Franklin Foer, "Donald Trump Isn't a Manchurian Candidate," *Slate*, 27 Temmuz 2016; Philip Ewing, "Subpoena for Deutsche Bank May Put Mueller on Collision Course with Trump," NPR, 5 Aralık 2017. Banka kredileri: "Trump Bankers Question His Portrayal of Financial Comeback," *Fortune*, 17 Temmuz 2016; Keri Geiger, Greg Farrell, and Sarah Mulholland, "Trump May Have a \$300 Million Conflict of Interest with Deutsche Bank," *Bloomberg*, 22 Aralık 2016. 55 milyon dolar: Luke Harding, *Collusion* (Londra: Guardian Books, 2017), 13, 283. Deutsche Bank'ın aklamasi: Ed Caesar, "Deutsche Bank's \$10-billion scandal," *New Yorker*, 29 Ağustos 2016.

220 Rusya'nın teklifi, reddedilmesi Unger, "Trump's Russian Laundromat"; Matt Apuzzo ve Maggie Haberman, "Trump Associate Boasted," *NYT*, 28 Ağustos 2017; Natasha Bertrand, "The Trump Organization," *BI*, 23 Kasım 2017.

220 Rusya zengin bir Trump Tower Moskova: Gloria Borger ve Marshall Cohen, "Document details scrapped deal," CNN, 9 Eylül 2017. Tweet: 17 Ekim 2015.

221 Nihai anlaşma, başkanlık "Bizim eleman": Apuzzo ve Haberman, "Trump Associate Boasted." 70%: Natasha Bertrand, "The Trump Organization," *BI*, 23 Kasım 2017.

221 Trump, bir süre RT ve birtherizm: Scherr, "Russian TV Channel."

222 Rusya'nın bakış açısına Jon Swaine ve Shaun Walker, "Trump in Moscow," *TG*, 18 Eylül 2017. Video: Allan Smith, "Trump once made a cameo," *BI*, 10 Temmuz 2017; Mandalist Del Barco, "Meet Emin Agalarov," NPR, 14 Temmuz 2017.

222 Geçmiş dönemde Çeka V. V. Doroshenko ve diğerleri, editörler, *Istoriia sovetskikh organov gosudarstvennoi bezopasnosti: Uchebnik* (Moskova: KGB, 1977), özellikle 206–7'de; Christopher Andrew ve Oleg Gordievsky, *KGB* (Londra: Hodder & Stoughton, 1990), 67–78; John Dziak, *Chekisty* (Lexington: Lexington Books, 1988), özellikle 49'da; Władysław Michniewicz, *Wielki Błef Sowietcki* (Chicago: Wici: 1991); [Jerzy Niezbrzycki], "Trest," *VO*, cilt 7, no. 1, 1950, 119–33; Timothy Snyder, *Sketches from a Secret War* (New Haven: Yale UP, 2005); Iuri Shapoval, Volodymyr Prystaiko, Vadym Zolotar'ov, *Ch.K.H.P.U.NKVD v Ukraini*

(Kiev: Abrys, 1997); Piotr Kołakowski, *NKWD i GRU na ziemiach polskich 1939–1945* (Varşova: Bellona, 2002); Rafał Wnuk, *Za pierwszego Sowietu* (Varşova: IPN, 2007).

222 1970'ler ve 1980'ler Benzer düşünceler için, bkz.: Pomerantsev, *Nothing Is True*, 199, 213. Ekran süresi: Jacqueline Howard, "Americans devote more than 10 hours a day to screen time, and growing," CNN, 29 Temmuz 2016.

223 Putin yönetimindeki Rusya Uyuya kalma: Vladimir Nikonov on the program *Voskresnyi vecher s Solov'evym*, Rossiia-24, 10 Eylül 2017; Zachary Cohen tartışması, "Russian politician: US spies slept while Russia elected Trump," CNN, 12 Eylül 2017. Savaşın savunmaya yönelik olduğuna dair genel tutum: Nikita Mironov, interview with Alexander Dugin, *Open Revolt*, 20 Mart 2014; Vladimir Ovchinskii ve Elena Larina, "Kholodnaia voina 2.0," Izborsk Club, 11 Kasım 2014. Önceki hedefler: Matthews, "Russia's Greatest Weapon May Be Its Hackers"; "Seven Years of Malware Linked to Russian State-Backed Cyber Espionage," *Ars Technica*, 17 Eylül 2015; Frenkel, "Meet Fancy Bear"; Gerodimos ve diğerleri, "Russia Is Attacking Western Liberal Democracies."

223 Kiselyov, enformasyon savaşı 2013: Jochen Bittner ve diğerleri, "Putins großer Plan," *Die Zeit*, 20 Kasım 2014. Izborsk: Vitaly Averianov, "Novaia staraia kholodnaia voina," Izborsk Club, 23 Aralık 2014, makâle 4409. Alıntı: Rutenberg, "How the Kremlin built." Ayrıca bkz.: Donna Brazile: *Hacks* (New York: Hachette), 67.

224 2014 yılında Ukrayna'da Bu operasyonlar 3, 4 ve 5. bölümlerde ele alınmıştır. Estonya hakkında daha fazla ayrıntı için bkz.: "Estonia and Russia: A cyber-riot," *The Economist*, 10 Mayıs 2007; Kerttu Ruus, "Cyber War I," *European Affairs*, cilt 9, numaralar 1-2, 2008.

224 Rusya'nın Ukrayna'ya karşı T-50: Kanygin, "Bes, Fiks, Romani i goluboglaziy." Kızıl bayrak: Ayrılkçı (V) ile görüşme. Boroday: "Eks-prem'er DNR posovetoval Obama 'zabrat'sia na pal'mu,'" *TopNews.ru*, 21 Ağustos 2014. Antyufeyev alıntısı: Kanygin, "Pridnestrovskii general Vladimir Antyufeyev." Glazyev alıntısı: "Predotvratit' voinu — pobedit' v voine," Izborsk Club, Eylül 2014, makâle 3962. Aralık 2014 Izborsk alıntısı: Averianov, "Novaia staraia kholodnaia voina."

225 Ukrayna'da aktif olan "Fabrika trolleri," RBK, 17 Ekim 2017, raporun orijinalidir; ayrıca bkz.: Shaun Walker, "Russian troll factory paid US activists," *TG*, 17 Ekim 2017.

225 2016'da, Rusların bu Krutski: Scott Shane, "The Fake Americans Russia Created," *NYT*, 7 Eylül 2017. İntikam: Massimo Calabresi, "Hacking Democracy," *Time*, 29 Mayıs 2017, 32. Perviy Kanal: 9 Ekim 2016, 31169. Putin: Andrew Higgins, "Maybe Private Russian Hackers Meddled in Election, Putin Says," *NYT*, 1 Haziran 2017.

225 Amerikan istisnacılığının Amerika'nın Endişelenmesi için belki de en fazla nedene sahip tek Amerikalı olan Hillary Clinton, bu tür bir saldırı beklemiyordu (*What Happened*, 333). Ayrıca bkz.: Donna Brazile, *Hacks*, 135.

225 Bir siber savaşta Elizabeth Dwooskin, Adam Entous, and Craig Timberg, "Google uncovers Russian-bought ads," *NYT*, 9 Ekim 2017; Mike Isaac ve Daisuke Wakabayashi, "Russian Influence Reached 126 Million Through Facebook Alone," *NYT*, 30 Ekim 2017 ve aşağıda belirtilen kaynaklar. Facebook incelemesi için bkz.: Jen Weedon, William Nuland, and Alex Stamos, "Information Operations and Facebook," 27 Nisan 2017.

226 Büyük olasılıkla Amerikalı 5,8 milyon: Craig Timberg ve Elizabeth Dwooskin, "Facebook takes down data," *WP*, 12 Ekim 2017; Graham Kates, "Facebook Deleted 5.8 million accounts just before the 2016 election," CBS, 31 Ekim 2017. İnternet Araştırma Ajansı'ndan: Jon Swaine ve Luke Harding, "Russia funded Facebook and Twitter investments through Kushner investor," *TG*, 5 Kasım 2017. Sorumluluk reddi beyanı: April Glaser, "Political ads on Facebook Now Need to Say Who Paid for Them," *Slate*, 18 Aralık 2017. Paylaşım tahminleri: Craig Timberg, "Russian propaganda," *WP*, 5 Ekim 2017. Etkinlik sayfaları: David McCabe, "Russian Facebook Campaign Included 100+ Event Pages," *Axios*, 26 Ocak 2018. 3,000 ads: Mike Snider, "See the fake Facebook ads Russians ran," *USA Today*, 1 Kasım 2017; Scott Shane, "These Are the Ads Russia Bought on Facebook in 2016," *NYT*, 1 Kasım 2017. Ayrıca UsHadrans'un medium.com/@ushadrans'daki koleksiyonuna da bakınız. 60 milyon: Nicholas Confessore ve diğerleri, "Buying Online Influencers," *NYT*, 28 Ocak 2018.

- 226 Amerikalılar Rus propagandasına** Reklamlar için önceki nota bakınız. Duyarlılıklar: Calabresi, "Hacking Democracy." Ayrıca bkz.: Adam Entous, Craig Timberg, and Elizabeth Dwoskin, "Russian operatives used Facebook ads," *WP*, 25 Eylül 2017; Nicholas Confessore ve Daisuke Wkabayashi, "How Russia Harvested American Rage," *NYT*, 9 Ekim 2017. Rifle örneği: Rebecca Shabad, "Russian Facebook ad showed black woman," CBS, 3 Ekim 2017. Müslüman örneği: "Russian Propaganda Pushed ProHillary Rally," *DB*, 27 Eylül 2017; "Russians Impersonated Real American Muslims," *DB*, 27 Eylül 2017. Bu site, ilginç bir şekilde, Vladislav Surkov'un en sevdiği rapçi olan Tupac Shakur'dan alıntı yapıyor. Michigan and Wisconsin: Manu Raju, Dylan Byers, and Dana Bash, "Russian-linked Facebook ads targeted Michigan and Wisconsin," CNN, 4 Ekim 2017. Mülteciler ve tecavüzcüler: Ben Popken, "Russian trolls pushed graphic, racist tweets to American voters," NBC, 30 Kasım 2017. Trump: adaylığını açıklarken, 15 Haziran 2015.
- 227 Rus saldırganlar, Twitter'in** %10: Onur Varol ve diğerleri, "Online Human-Bot Interactions: Detection, Estimation, and Characterization," Proceedings of the Eleventh International AAAI Conference on Web and Social Media, 27 Mart 2017, estimate 9–15% of accounts. %20 ve alıntı hakkında: Alessandro Bessit ve Emilio Ferrara, "Social bots distort the 2016 U.S. Presidential election online discussion," *First Monday*, cilt 21, no. 11, 7 Kasım 2016. Botların insanlar kadar aktif olduğu tahmini: Marco T. Bastos and Dan Mercea, "The Brexit Botnet and User-Generated Hyperpartisan News," *Social Science Computer Review*, 2017, 4, 2, 752; Ben Popken, "Russian trolls went on attack during key election moments," NBC, 20 Aralık 2017. Twitter'in daha sonra yaptığı soruşturma: Confessore, "Buying Online Influencers."
- 227 Botlar başlangıçta reklam** Twitter ve kısa mesajla oy kullanma: Twitter, "Update: Russian Interference in 2016 US Election, Bots, & Misinformation," 28 Eylül 2017. North Carolina: Nicole Perloth ve diğerleri, "Russian Election Hacking Efforts," *NYT*, 1 Eylül 2017. Seçim kurulları: "Assessing Russian Activities and Intentions in Recent U.S. Elections," Intelligence Community Assessment, 6 Ocak 2017, iii.
- 228 Brexit referandumu sürecinde** Kongre ve tartışma: Ben Popken, "Russian trolls went on attack during key election moments," NBC, 20 Aralık 2017. Salıncak eyaletler "Study: Fake News on Twitter Flooded Swing States," *DB*, 29 Eylül 2017. Brexit'ten botlar: Carrell, "Russian cyber-activists." Trend and same 1,600: Selina Wang, "Twitter Is Crawling with Bots," *Bloomberg*, 13 Ekim 2017.
- 228 Rusya, 2016 yılında** Aşağıdaki alıntılara bakınız. E-posta hackleri: M. D. Shear and M. Rosenberg, "Released Emails Suggest the D.N.C. Derided the Sanders Campaign," *NYT*, 22 Temmuz 2016; Jenna McLaughlin, Robbie Gramer, and Jana Winter, "Private Email of Top U.S. Russia Intelligence Official Hacked," *Time*, 17 Temmuz 2017.
- 228 Başkanlık seçiminin yapıldığı** Rusya siber saldırısı: Thomas Rid, U.S. Senate testimony, 30 Mart 2017; Frenkel, "Meet Fancy Bear." Kongre atmosferi: Clinton, *What Happened*, 341; Brazile, *Hacks*, 8, 9, 15.
- 229 Amerikalı yetkililere göre** ABD değerlendirmeleri: NCCIC and FBI Joint Analysis Report, "Grizzly Steppe: Russian Malicious Cyber Activity," 29 Aralık 2016; "Assessing Russian Activities and Intentions in Recent U.S. Elections," Intelligence Community Assessment, 6 Ocak 2017. Ayrıca bkz.: U.S. Department of the Treasury, "Issuance of Amended Executive Order 13694: Cyber-Related Sanctions Designations," 29 Aralık 2016. Baba ve oğul Trump'ların iştiraki: Jack Shafer, "Week 26," *Politico*, 18 Kasım 2017. Alıntılar: Marshall Cohen, "What we know about Trump Jr.'s exchanges with WikiLeaks," CNN, 14 Kasım 2017. Trump'in inkârları: Kurt Eichenwald, "Why Vladimir Putin's Russia Is Backing Donald Trump," *NW*, 4 Kasım 2016.
- 229 Trump zor durumda** Podesta yönlendirmesi: "Russia Twitter trolls rushed to deflect Trump bad news," AP, 9 Kasım 2017. 30 dakika: Adam Entous ve Ellen Nakashima, "Obama's secret struggle to punish Russia," *WP*, 23 Haziran 2017.
- 230 Tıpkı 2015'te Polonya'da** Polonya'da ve Bkz.: Brazile, *Hacks*, 25, 43, 85.
- 230 Elbette vatandaşlar da** Putin alıntısı: Frenkel, "Meet Fancy Bear." ABD istihbaratına göre, Rusya Cumhuriyetçiler hakkında bilgi topladı, ancak bunları kullanmadı. "Assessing Russian Activities and Intentions in Recent U.S. Elections," Intelligence Community Assessment, 6 Ocak 2017, 3.
- 231 Açık kaynaklar, Trump'ın** Maaş almama: Philip Burnp, "Paul Manafort: An FAQ about Trump's indicted former campaign chairman," *WP*, 30 Ekim 2017. Ayrıca bkz.: Kate Brannen, "A Timeline of Paul Manafort's Relationship with Donald Trump," *Slate*, 30 Ekim 2017.
- 231 Manafort, Rus oligark** Ödeme: Aggelos Petropolous ve Richard Engel, "Manafort Had \$60 Million Relationship With a Russian Oligarch," NBC, 15 Ekim 2017. Deripaska, ödemelerin yapıldığını reddetti. Briefings: Julia Ioffe ve Frank Foer, "Did Manafort Use Trump to Curry Favor with a Putin Ally?" *The Atlantic*, 2 Ekim 2017. Ayrıca bkz.: Andrew Roth, "Manafort's Russia connection: What you need to know about Oleg Deripaska," *WP*, 24 Eylül 2017. Avukat: Rebecca Ruiz ve Sharon LaFrontiere, "Role of Trump's Personal Lawyer Blurs Public and Private Lines," *NYT*, 11 Haziran 2017.
- 232 Manafort'un çalışma geçmişinde** Bu olaylar 4. bölümde ele alınmıştır. Bkz.: Foer, "Quiet American"; Simon Shuster, "How Paul Manafort Helped Elect Russia's Man in Ukraine," *Time*, 31 Ekim 2017; ve özellikle, Franklin Foer, "The Plot Against America," *The Atlantic*, Mart 2018.
- 232 Doğu Avrupa'ya Amerikan** İşgâl edilmeyecek beyanı: Eric Bradner ve David Wright, "Trump says Putin is 'not going to go into Ukraine,' despite Crimea," CNN, 1 Ağustos 2016. 12,7 milyon dolar: Andrew E. Kramer, Mike McIntire, and Barry Meier, "Secret Ledger in Ukraine Lists Cash for Donald Trump's Campaign Chief," *NYT*, 14 Ağustos 2016. Türkiye hikâyesi: Andrew Weisburd ve Clint Watts, "How Russia Dominates Your Twitter Feed," *DB*, 6 Ağustos 2016; Linda Giu, "Trump campaign chair misquoting Russian media in bogus claim about NATO base terrorist attack," *Politifact*, 16 Ağustos 2016.
- 232 Manafort'un ardından, Trump'ın** Ana akım: Sarah Posner, "How Donald Trump's New Campaign Chief Created an Online Haven for White Nationalists," *Mother Jones*, 22 Ağustos 2016. Trump'a yönelik beyaz üstünlükçü coşkunun sayısız örneği için bkz.: Richard Cohen, "Welcome to Donald Trump's America," SPLC Report, Summer 2017; Ryan Lenz ve diğerleri, "100 Days in Trump's America," Southern Poverty Law Center, 2017. Heimbach duruşması: "Will Trump have to testify on rally attacks?" *DB*, 19 Nisan 2017. Heimbach alıntısı: Michel, "Beyond Trump and Putin"; ayrıca bkz.: Heather Digby Parton, "Trump, the alt-right and the Kremlin," *Salon*, 17 Ağustos 2017. Bannon, David Bossie, and Citizens United: Michael Wolff, "Ringside with Steve Bannon at Trump Tower as the President-Elect's Strategist Plots 'An Entirely New Political Movement,'" *Hollywood Reporter*, 18 Kasım 2016. Bannon ve Mercers: Matthew Kelly, Kate Goldstein, and Nicholas Confessore, "Robert Mercer, Bannon Patron, Is Leaving Helm of \$50 Billion Hedge Fund," *NYT*, 2 Kasım 2017.
- 233 Bannon'ın aşırı sağ** Bannon alıntısı: Owen Matthews, "Alexander Dugin and Steve Bannon's Ideological Ties to Vladimir Putin's Russia," *NW*, 17 Nisan 2017. Bannon'ın ideolojisi ve filmler: Ronald Radosh, "Steve Bannon, Trump's Top Guy, Told Me He Was 'A Leninist' Who Wants to 'Destroy the State,'" *DB*, 22 Ağustos 2016; Jeremy Peters, "Bannon's Views Can be Traced to a Book That Warns, 'Winter Is Coming,'" *N Y T*, 8 Nisan 2017; Owen Matthews, "Alexander Dugin and Steve Bannon's Ideological Ties to Vladimir Putin's Russia," *NW*, 17 Nisan 2017; Christopher Dickey ve Asawin Suebsaeng, "Steve Bannon's Dream: A Worldwide Ultra-Right," *DB*, 13 Kasım 2016.
- 233 Bannon'un filmleri, Surkov'un** Bannon alıntısı: Wolff, "Ringside with Steve Bannon." Views: Radosh, "Steve Bannon"; Peters, "Bannon's Views"; Matthews, "Alexander Dugin." Bannon on the "treasonous" behavior of Manafort, Kushner, and Donald Trump Jr.: David Smith, "Trump Tower meeting with Russians 'treasonous,' Bannon says in explosive book," *TG*, 3 Haziran 2018. Manda: Greg Miller, Greg Jaffe, and Philip Rucker, "Doubling the intelligence, Trump pursues Putin and leaves a Russian threat unchecked," *WP*, 14 Aralık 2017.
- 234 Kampanya boyunca Trump** Cadre: Jon Swaine ve Luke Harding, "Russia funded Facebook and Twitter investments through Kushner investor," *TG*, 5 Kasım 2017. Deutsche Bank: Harding, *Collusion*, 312–14; Michael Kranish, "Kushner firm's \$285 million Deutsche Bank loan came just before Election Day," *WP*, 25 Haziran 2017. "İyi geçirme": Andrew Kaczynski, Chris Massie, and Nathan McDermott, "80 Times Trump Talked About Putin," CNN, Mart 2017.
- 234 Kushner, kayınpederi başkan** Jo Becker ve Matthew Rosenberg, "Kushner Omitted Meeting with Russians on Security Clearance Forms," *NYT*, 6 Nisan 2017; Jon Swaine, "Jared Kushner failed to disclose emails sent to Trump team about WikiLeaks and Russia," *TG*, 16

- Kasım 2017; Jason Le Miere, "Jared Kushner's Security Clearance Form Has Unprecedented Level of Mistakes, Says Leading Official," *NW*, 13 Ekim 2017.
- 234 Kushner, Trump Tower'da** Veselnytskaya ve Agalarov: Harding, *Collusion*, 232. Press release: Arner Phillips, "12 things we can definitely say the Russia investigation has uncovered," *WP*, 23 Aralık 2017. Bu toplantıyla ilgili diğer tartışmalarındaki kaynaklara da bakınız.
- 234 Seçim kampanyası sırasında** Övgü dolu sözler: Franklin Foer, "Putin's Puppet," *Slate*, 21 Temmuz 2016. Burt: Ben Schreckinger ve Julia Ioffe, "Lobbyist Advised Trump Campaign While Promoting Russian Pipeline," *Politico*, 7 Ekim 2016; James Miller, "Trump and Russia," *DB*, 7 Kasım 2016. Server: Frank Foer, "Was a Trump Server Communicating with Russia?" *Slate*, 31 Ekim 2016.
- 235 Trump dış politika** Karla Adams, Jonathan Krohn, ve Griff Witte, "Professor at center of Russia disclosures," *WP*, 31 Ekim 2017; Ali Watkins, "Mysterious Putin 'niece' has a name," *Politico*, 9 Kasım 2017; Sharon LaFraniere, Mark Mazzetti, and Matt Apuzzo, "How the Russia Inquiry Began," *NYT*, 30 Aralık 2017; Luke Harding ve Stephanie Kirchgaessner, "The boss, the boyfriend and the FBI," *TG*, 18 Ocak 2018.
- 235 Papadopoulos, bir Mayıs** Tutuklama: Matt Apuzzo ve Michael E. Schmidt, "Trump Campaign Advisor Met with Russian," *NYT*, 30 Ekim 2017. Alıntı: LaFraniere, Mazzetti, and Apuzzo, "How the Russia Inquiry Began."
- 235 Trump'ın ikinci dış** Wackadoodle: Stephanie Kirchgaessner ve diğçerleri, "Former Trump Advisor Carter Page Held 'Strong Pro-Kremlin Views,' Says Ex-Boss," Rosalind S. Helderman, *TG*, 14 Nisan 2017. 2013 dokümanları: Harding, *Collusion*, 45. Müşteriler: "Here's What We Know about Donald Trump and His Ties to Russia," *WP*, 29 Temmuz 2016. Sahip olunan hisseler: Foer, "Putin's Puppet."
- 235 Page, Trump'ın Cumhuriyetçi** Kıdemli üyeler: Rosalind S. Helderman, Matt Zapotolsky, ve Karoun Demirjian, "Trump adviser sent email describing 'private conversation' with Russian official," *WP*, 7 Kasım 2017. Kongre: Natasha Bertrand, "It looks like another Trump advisor has significantly changed his story about the GOP's dramatic shift on Ukraine," *BI*, 3 Mart 2017.
- 236 Üçüncü bir dış** Dış bağlantılar: Michael Kranish, Tom Hamburger, ve Carol D. Leonnig, "Michael Flynn's role in Mideast nuclear project could compound legal issues," *WP*, 27 Kasım 2017. Flynn'in tweetleri: Ben Collins ve Kevin Poulsen, "Michael Flynn Followed Russian Troll Accounts, Pushed Their Messages in Days Before Election," *DB*, 1 Kasım 2017; Michael Flynn, tweetler, 2 ve 4 Kasım, 2016.
- 236 Flynn'i çevreleyen zihinsel** Flynn gala yemeğinde: Greg Miller, "Trump's pick for national security adviser brings experience and controversy," *WP*, 17 Kasım 2016. GRU, Misha, RT gala: Harding, *Collusion*, 116, 121, 126. Tweetler: Önceki nota bakınız; ayrıca bkz.: Bryan Bender ve Andrew Hanna, "Flynn under fire," *Politico*, 5 Aralık 2016.
- 237 29 Aralık 2016'da** McFarland alıntısı için ve genel olarak bkz.: Michael S. Schmidt, Sharon LaFraniere, and Scott Shane, "Emails Dispute White House Claims That Flynn Acted Independently on Russia," *NYT*, 2 Aralık 2017.
- 237 Barack Obama Trump'ı** Obama'dan uyan ve Yates: Harding, *Collusion*, 130, 133. Trump Yates'i kovması: Michael D. Shear, Mark Landler, Matt Apuzzo, and Eric Lichtblau, "Trump Fires Acting Attorney General Who Defied Him," *NYT*, 30 Ocak 2017. Flynn suçunu kabul etti: Michael Shear ve Adam Goldman, "Michael Flynn Pleads Guilty to Lying to the F.B.I. and Will Cooperate," *NYT*, 1 Aralık 2017.
- 237 Trump, Flynn'in yanı** Philip Bump, "What Jeff Sessions said about Russia, and when," *WP*, 2 Mart 2017. Perna Levy ve Dan Friedman, "3 Times Jeff Sessions Made False Statements to Congress Under Oath," *Mother Jones*, 8 Kasım 2017.
- 237 Trump'ın ticaret bakanının** Banka: "Kak novyi ministr torgovli SShA sviazan s Rossiei," RBK, 6 Aralık 2016; James S. Henry, "Wilbur Ross Comes to D.C. with an Unexamined History of Russian Connections," *DCReport*, 25 Şubat 2017; Stephanie Kirchgaessner, "Trump's commerce secretary oversaw Russia deal while at Bank of Cyprus," *TG*, 23 Mart 2017. Vekselberg: Harding, *Collusion*, 283. Reburial: Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine*, 46.
- 237 Ross, ticaret bakanı** Jon Swaine ve Luke Harding, "Trump commerce secretary's business links with Putin family laid out in leaked files," *TG*, 5 Kasım 2017; Christina Maza, "Putin's daughter is linked to Wilbur Ross," *NW*, 28 Kasım 2017.
- 238 Vladimir Putin'in şahsen** Elaine Lies, "Tillerson says State Department spending 'simply not sustainable,'" *Reuters*, 17 Mart 2017; Colum Lynch, "Tillerson to Shutter State Department War Crimes Office," *Foreign Policy*, 17 Temmuz 2017; Josh Rogan, "State Department considers scrubbing democracy promotion from its mission," *WP*, 1 Ağustos 2017.
- 238 Amerikan diplomasisinin zayıflaması** Ağustos 2016: Michael Morell, "I Ran the CIA. Now I'm Endorsing Hillary Clinton," *NYT*, 5 Ağustos 2016. Asset: Glenn Carle alıntısı: Jeff Stein, "Putin's Man in the White House?" *NW*, 21 Aralık 2017. Üç uzman: Alex Finley, Asha Rangappa, and John Sipher, "Collusion Doesn't Have to Be Criminal to Be an Ongoing Threat," *Just Security*, 15 Aralık 2017. Yaptırımlar: "Sanctioned Russian Spy Official Met with Counterparts in US," *NYT*, 30 Ocak 2018; Julian Borger, "US 'name-and-shame' list of Russian oligarchs binned," *TG*, 30 Ocak 2018; John Hudson, "Trump Administration Admits It Cribbed from *Forbes* Magazine," *BuzzFeed*, 30 Ocak 2018.
- 239 Bizâtihi Trump, yürüttüğü** Matthew Haag, "Preet Bharara Says Trump Tried to Build Relationship With Him Before Firing," *NYT*, 11 Haziran 2017; Harriet Sinclair, "Preet Bharara, Fired By Trump, Says 'Absolutely' Enough Evidence for Obstruction Probe," *NW*, 11 Temmuz 2017. Trump "aldatmaca" terimini birçok kez kullanmıştır; örneğin: Tweet, Ocak 2018: "total hoax on the American public."
- 239 Carter Page, henüz** Müttefikler: Luke Harding, Stephanie Kirchgaessner, and Nick Hopkins, "British spies were first to spot Trump team's links with Russia," *TG*, 13 Nisan 2017. FBI'in Page soruşturması: Marshall Cohen ve Sam Petulla, "Papadopoulos' guilty plea visualized," *CNN Politics*, 1 Kasım 2017. Comey'in zamanlamaları: Glenn Kessler ve Meg Kelly, "Timeline," *WP*, 20 Ekim 2017; Morgan Chalfant, "Timeline," *The Hill*, 9 Mayıs 2017.
- 239 Ancak FBI, yine** Baskı: Matt Apuzzo, Maggie Haberman, ve Matthew Rosenberg, "Trump Told Russians That Firing 'Nut Job' Comey Eased Pressure From Investigation," *NYT*, 19 Mayıs 2017. İsraili çifte ajan: Harding, *Collusion*, 194. Julie Hirschfeld Davis, "Trump Bars U.S. Press, but Not Russia's, at Meeting with Russian Officials," *NYT*, 10 Mayıs 2017; Lily Hay Newman, "You Can't Bug the Oval Office (for Long Anyway)," *Wired*, 11 Mayıs 2017.
- 240 Comey'nin kovulmasının ardından** Kukla: PK, 10 Mayıs 2017. Comey hakkında Putin: Vest, 14 Mayıs 2017. Mueller'in kovulması: Michael E. Schmidt and Maggie Haberman, "Trump Ordered Mueller Fired," *NYT*, 25 Ocak 2018. Trump'ın yalan söylemesi: James Hohmann, "Five Takeaways from Trump's Threatened Effort to Fire Mueller," *WP*, 26 Ocak 2018. Hukuk ve düzen: "FBI urges White House not to release GOP Russia-probe memo," *NBC*, 31 Ocak 2018.
- 240 Rusya, "başarılı işadami** Pomerantsev, *Nothing Is True*, 49.
- 240 Amerikan medyası önemli** Chava Gourarie, "Chris Amade on his year embedded with Trump supporters," *Columbia Journalism Review*, 15 Kasım 2016; Timothy Snyder, "In the Land of No News," *NYR*, 27 Ekim 2011. İşten çıkarmalar: Mark Jurkowitz, "The Losses in Legacy," *Pew Research Center*, 26 Mart 2014.
- 241 Haberleri ulusal bir** Moonves: James Williams, "The Clickbait Candidate," *Quillette*, 3 Ekim 2016. Twitter hesapları: Steven Levitsky ve Daniel Ziblatt, *How Democracies Die* (New York: Crown, 2018), 58. Gösteri hakkında bkz. Peter Pomerantsev, "Inside the Kremlin's hall of mirrors," *TG*, 9 Nisan 2015.
- 241 Rusların aksine, Amerikalılar** Alice Marwick ve Rebecca Lewis, "Media Manipulation and Disinformation Online," *Data & Society Research Institute*, 2017, 42–43, sic passim. Tamsin Shaw, "Invisible Manipulators of Your Mind," *NYR*, 20 Nisan 2017; Paul Lewis, "Our minds can be hijacked," *TG*, 6 Ekim 2017. %44 oranı: *Pew Research Center*, cited in Olivia Solon, "Facebook's Failure," *TG*, 10 Kasım 2016. Demokratik siyasetin psikolojik önkoşullarının ortadan kaldırılmasına ilişkin derin bir açıklama için bkz.: *Entscheidung in Kiew*, 17–22.
- 241 İnternet platformları Amerika'nın** Facebook ürünleri: Elizabeth Dwoskin, Caitlin Dewey, and Craig Timberg, "Why Facebook and Google are struggling to purge fake news," *WP*, 15 Kasım 2016. 56 milyon: Craig Timberg, "Russian propaganda effort helped spread 'fake

- news' during election, experts say," *WP*, 24 Kasım 2016. Ruslar'ın Fox ve Breitbart'ı desteklemesi: Eisentraut, "Russia Pulling Strings."
- 242 "Pizzagate" ve "spirit"** Marc Fisher, John Woodrow Cox, and Peter Hermann, "Pizzagate: From rumor, to hashtag, to gunfire in D.C.," *WP*, 6 Aralık 2016; Ben Popken, "Russian trolls pushed graphic, racist tweets to American voters," NBC, 30 Kasım 2017; Mary Paperfuss, "Russian Trolls Linked Clinton to 'Satanic Ritual,'" *HP*, 1 Aralık 2016.
- 243 Rus platformları, Amerikan** Ben Collins, "WikiLeaks Plays Doctor," *DB*, 25 Ağustos 2016.
- 243 Ruslar, Amerikalıların budalalığından** Casey Michel, "How the Russians pretended to be Texans," *WP*, 17 Ekim 2017; Ryan Grenoble, "Here are some of the ads Russia paid to promote on Facebook," *HP*, 1 Kasım 2017. Ayrılma hakkında daha fazla bilgi: "Is Russia Behind a Secession Effort in California?" *The Atlantic*, 1 Mart 2017. Birleşik Krallık, Fransa ve Avrupa Birliği 3. bölümün konularıdır. Katalonya hakkında: David Alandete, "Putin encourages independence movement," *El Pais*, 26 Ekim 2017.
- 243 Amerikalılar, kendilerine duymak** @TEN_GOP ve Obama: "Russia Twitter Trolls rushed to deflect Trump bad news," AP, 9 Kasım 2017. Conway'ın retweetlemesi: Denise Clifton, "Putin's Pro-Trump Trolls," *Mother Jones*, 31 Ekim 2017. Pasobiec hakkında ve genel olarak: Kevin Collier, "Twitter Was Warned Repeatedly," *BuzzFeed*, 18 Ekim 2017. "Love you back": Ryan Lenz ve diğerleri, "100 Days in Trump's America," Southern Poverty Law Center, 2017. Flynn: Collins ve Poulsen, "Michael Flynn Followed Russian Troll Accounts."
- 245 Hukukun üstünlüğü, hükümetin** Trump: Miami'deki konuşması, 16 Eylül 2016. Butina hakkında: "The Kremlin and the GOP Have a New Friend—and Boy Does She Love Guns," *DB*, 23 Şubat 2017. "American Gunslinger" gibi belirli Rus reklamları ve memleri yukarıda ve aşağıda ele alınmıştır.
- 246 Bu arada Rus** Rosalind S. Helderman and Tom Hamburger, "Guns and religion," *WP*, 30 Nisan 2017. Nicholas Fandos, "Operative Offered Trump Campaign 'Kremlin Connection,'" *NYT*, 3 Aralık 2017.
- 246 Şubat 2016'da Butina** Butina'dan Torşin'e: Matt Apuzzo, Matthew Rosenberg, and Adam Goldman, "Top Russian Official Tried to Broker 'Backdoor' Meeting Between Trump and Putin," *NYT*, 18 Kasım 2017; ayrıca bkz.: Tim Mak, "Top Trump Ally Met with Putin's Deputy in Moscow," *DB*, Mart 2017. Oğul Trump ve Torşin: "Trump Jr. met with man with close ties to Kremlin," CBS, 20 Kasım 2017. NRA ve *NYT*: Amanda Holpuch, "We're coming for you," *TG*, 5 Ağustos 2017. Torşin kara para aklama suçlamalarını reddetti. Paramiliterler: Anton Shekhovtsov, "Slovak Far-Right Allies of Putin's Regime," *TI*, 8 Şubat 2016; Petra Vejvodová, Jakub Janda, and Veronika Vichová, *The Russian Connections of Far-Right and Paramilitary Organizations in the Czech Republic* (Budapeşte: Political Capital, 2017); Attila Juhász, Lóránt Györi, Edit Zgut, and András Dezső, *The Activity of Pro-Russian Extremist Groups in Hungary* (Budapeşte: Political Capital, 2017).
- 248 2013 yılında Yüksek** Carol Anderson, *White Rage* (New York, Londra: Bloomsbury, 2017), 151, 163; Zachary Roth, "The Real Voting Problem in the 2016 Election," *Politico*, 24 Ekim 2016. Ayrıca bkz.: Levitsky ve Ziblatt, *How Democracies Die*, 183.
- 249 2016'daki seçimlerde, Ohio** Anderson, *White Rage*, 163, 165, 168.
- 249 Amerikan ırk ilişkileri** Ryan C. Brooks, "How Russians Attempted to Use Instagram to Influence Native Americans," *BuzzFeed*, 23 Ekim 2017; Ryan Grenoble, "Here are some of the ads Russia paid to promote on Facebook," *HP*, 1 Kasım 2017; Cecilia Kang, "Russia-Financed Ad Linked Clinton and Satan," *NYT*, 2 Kasım 2017; Ben Collins, Gideon Resnick, and Spencer Ackerman, "Russia Recruited YouTubers," *DB*, 8 Ekim 2017; April Glaser, "Russian Trolls Are Still Co-Opting Black Organizers' Events," *Technology*, 7 Kasım 2017.
- 249 Barack Obama'nın ırkı** Milletvekili: Elena Chinkova, "Rodnina 'pokazala' Obame banan," *KP*, 14 Eylül 2013. Doğum Günü: fotoğraflara ve yorumlara öğrencilerin VKontakte sayfasından ulaşılabilir: vk.com/mksstud?w=wall-73663964_66. Grocery store: *Vesti.ru*, 10 Aralık 2015, 2698780. Araç yıkama zinciri: Amur.info, 25 Mayıs 2016, 111458; LifeNews: *Life.ru*, 30 Aralık 2016, 954218.
- 250 2016'da Rusya'nın gündeminde** Adam Entous, "House majority leader to colleagues in 2016: 'I think Putin pays' Trump," *WP*, 17 Mayıs 2017. Gelenek ve göreneklerin önemi Levitsky ve Ziblatt'ın temel tezlerinden biridir, *How Democracies Die*. Alıntı: *Vesti*, 20 Şubat 2016, 2777956.
- 250 Haziran 2016'da Temsilciler** Âdil olmak gerekirse, Senatör Lindsey Graham Mayıs 2017'de, "Bir taraf saldırıya uğradığında hepimiz saldırıya uğramış gibi hissetmeliyiz" demişti. Bu yaygın olarak dile getirilen bir görüş değildi ve bunun için de çok geç kalınmıştı. Camilla Domonoske, "Sally Yates Testifies: 'We Believed Gen. Flynn Was Compromised,'" NPR, 8 Mayıs 2017.
- 250 Cumhuriyetçiler Rusya'nın ABD'ye** McConnell: Adam Entous, Ellen Nakashima, and Greg Miller, "Secret CIA assessment says Russia was trying to help Trump win White House," *WP*, 9 Aralık 2016; Greg Miller, Ellen Nakashima, and Adam Entous, "Obama's secret struggle to punish Russia," *WP*, 23 Haziran 2017. Alıntı: "Background to 'Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections': The Analytic Process and Cyber Incident Attribution," Director of National Intelligence (DNI), 6 Ocak 2017.
- 251 Bu kritik anda** İrk ve Rusya hakkındaki bu tartışma Anderson tarafından yapılmıştır, *White Rage*, 163; yanı sıra Ta-Nehisi Coates tarafından, "The First White President," *The Atlantic*, Ekim 2017, 74–87. Alıntı: Aaron Blake, "I feel like we sort of choked," *WP*, 23 Haziran 2017.
- 251 Elbette bazı Cumhuriyetçiler** Rubio: Sparrow, "From Maidan to Moscow," 339. Kasich: Caitlin Yilek, "Kasich campaign launches 'Trump-Putin 2016' website," *The Hill*, 19 Aralık 2015.
- 252 Esaret yolu, kaçınılmazlık** Küresel eşitsizlik hakkında bkz.: Paul Collier, *The Bottom Billion* (Oxford, UK: Oxford UP, 2007). Donald Trump, announcement of candidacy, 15 Haziran 2015: "Sadly, the American dream is dead."
- 252 Hukukun hâkim olmadığı** Trotsky, 2017, dir. Aleksandr Kott ve Konstantyn Statskii, debate between Trotsky and İlyin, bölüm 8, 26:20–29:40'da.
- 252 2016 yılında Rusya** Anastasya Novatorskaya'dan rakamlar, "Economic Inequality in the United States and Russia, 1989–2012," 2017; ayrıca bkz.: (89% and 76%) Credit Suisse, "Global Wealth Report 2016." Putin'in arkadaşları: Anders Åslund, "Russia's Crony Capitalism," *Zeszyty mBank*, no. 128, 2017. Çellist: Luke Harding, "Revealed: The \$2bn offshore trail that leads to Vladimir Putin," *TG*, 3 Nisan 2006.
- 253 Oligarşiyile ilgili diğer** 7 trilyon dolar: Oxfam Briefing Paper, 18 Ocak 2016. 21 trilyon dolar: James Henry ile mükakat, "World's Super-Rich Hide \$21 Trillion Offshore," *RFE/RL*, 31 Temmuz 2016.
- 250 Haziran 2016'da Temsilciler** Anders Åslund, "Putin's greatest weakness may be located on US shores," *The Hill*, 17 Ekim 2017; Harding, *Collusion*, 244; Anne Applebaum, "The ugly way Trump's rise and Putin's are connected," *WP*, 25 Temmuz 2017. Toplantı hakkında: Sharon LaFraniere ve Andrew E. Kramer, "Talking Points Brought to Trump Tower Meeting Were Shared with Kremlin," *NYT*, 27 Ekim 2017.
- 254 Ruslar Amerikan gayrimenkullerini** Unger, "Trump's Russian Laundromat." Trump alıntıları: Tweet, 6 Ocak 2018. Londra'da bir hırsız, Rus aksanıyla konuşarak zenginlerin evlerine giriyordu. Pomerantsev, *Nothing Is True*, 219.
- 254 Amerikan kaçınılmazlık siyaseti** Bkz.: Tony Judt ve Timothy Snyder, *Thinking the Twentieth Century* (New York: Penguin, 2012).
- 254 ABD, çalışanlarına ve** İstatistikler ve sendikasılaştırma ile eşitsizlik arasındaki ilişki için bkz. Bruce Western ve Jake Rosenfeld, "Unions, Norms, and the Rise in U.S. Wage Inequality," *American Sociological Review*, cilt 76, no. 4, 2011, 513–37. Tahminlerine göre sendikasılaştırma, eşitsizlikteki artışın beşte biri ilâ üçte birini oluşturmaktadır. Vergiler: Thomas Piketty, Emmanuel Saez, and Gabriel Zucman, *Distributional Accounts: Methods and Estimates for the United States* (Cambridge, Mass.: National Bureau of Economic Research, 2016), 28.
- 255 Kaçınılmazlık çağında ise** Aksi belirtilmedikçe, bu paragraftaki rakamlar için: Piketty, Saez, Zucman, "Distributional Accounts," 1, 17, 19. 2016 39%: Ben Casselman, "Wealth Grew Broadly Over Three Years, but Inequality Also Widened," *NYT*, 28 Eylül 2017. %7 ilâ %22 ve 220 ilâ 1.120 için: Emmanuel Saez ve Gabriel Zucman, "Wealth Inequality in the United Sta-

- tes Since 1913: Evidence from Capitalized Income Tax Data," National Bureau of Economic Research, Working Paper 20265, Ekim2014, 1, 23.
- 256 Pek çok Amerikalı** Kaybolan zaman duygusu: Katznelson, *Fear Itself*, 12. Ayrıca bkz.: Studs Terkel, *Hard Times* (New York: Pantheon Books, 1970). Nesillerin beklentileri: Raj Chetty ve diğerleri, "The fading American dream," *Science*, cilt 356, Nisan 28, 2017. Üçte bir azalma: Mark Muro, "Manufacturing jobs aren't coming back," *MIT Technology Review*, 18 Kasım 2016. Öğrenci kredileri: Casselman, "Wealth Grew Broadly Over Three Years, but Inequality Also Widened."
- 256 Eşitsizlik, sadece yoksullukla** Eşitsizliğe mâruz kalma: Benjamin Newman, Christopher Johnston, and Patrick Lown, "False Consciousness or Class Awareness?" *American Journal of Political Science*, cilt 59, no. 2, 326–40. Eğitimin artan ekonomik değeri: "The Rising Cost of Not Going to College," Pew Research Center, 11 Şubat 2014. Aile ile yaşamak: Rebecca Beyer, "This is not your parents' economy," *Stanford*, July–Aug. 2017, 46. Çocuklar: Melissa Schettini Keamey, "Income Inequality in the United States," testimony before the Joint Economic Committee of the U.S. Congress, 16 Ocak 2014. San Francisco: Rebecca Solnit, "Death by Gentrification," in John Freeman, editörler, *Tales of Two Americas: Stories of Inequality in a Divided Nation* (New York: Penguin, 2017).
- 257 Warren Buffett'in dediği** Buffett alıntısı: Mark Stelzner, *Economic Inequality and Policy Control in the United States* (New York: Palgrave Macmillan, 2015), 3. Sağlık ve oy kullanma hakkında bir sonraki nota bakınız.
- 257 Trump'a oy vermeye** Şehir düzeyinde sağlık krizi ve Trump oylaması: J. Wasfy ve diğerleri, "County community health associations of net voting shift in the 2016 U.S. presidential election," *PLoS ONE*, cilt 12, no. 10, 2017; Shannon Mornat, "Deaths of Despair and Support for Trump in the 2016 Presidential Election," Research Brief, 2016; ayrıca bkz.: "The Presidential Election: Illness as Indicator," *The Economist*, 19 Kasım 2016. Eşitsizlik ve sağlık krizi: John Lynch ve diğerleri, "Is Inequality a Determinant of Population Health?" *The Milbank Quarterly*, cilt 82, no. 1, 2004, 62, 81, sic passim. Çiftçi intihar: Debbie Weingarten, "Why are America's farmers killing themselves in record numbers?" *TG*, 6 Aralık 2017. 2014'te her gün yaklaşık yirmi Amerikalı gâzi intihar etti: "Suicide Among Veterans and Other Americans," U.S. Department of Veteran Affairs, 3 Ağustos 2016, 4.
- 257 2010'lu yıllardaki Amerikan** Sam Quinones, *Dreamland: The True Tale of America's Opiate Epidemic* (Londra: Bloomsbury Press, 2016), 87, 97, 125, 126, 133, 327. Genel olarak, Nora A. Volkow and A. Thomas McLellan, "Opioid Abuse in Chronic Pain: Misconceptions and Mitigation Strategies," *New England Journal of Medicine*, cilt 374, 31 Mart 2016.
- 257 1990'ların sonlarında güney** Quinones, *Dreamland*, 134, 147, 190, 193, 268, 276. Ayrıca bkz.: Sabrina Tavernise, "Ohio County Losing Its Young to Painkillers' Grip," *NYT*, 19 Nisan 2011. Üzerinde daha fazla çalışma yapılması gereken bir başka örüntü: Jan Hoffman, "In Opioid Battle, Cherokee Look to Tribal Court," *NYT*, 17 Aralık 2017.
- Zombi fikri hakkında, bkz.: Shore, *Ukrainian Nights*.
- Anne Case ve Angus Deaton, "Rising morbidity and mortality in midlife among white non-Hispanic Americans in the 21st century," *PNAS*, cilt 112, no. 49, 8 Aralık 2015. Ayrıca bkz.: Case ve Deaton, "Mortality and morbidity in the 21st century," *Brookings Paper*, 17 Mart 2017, ağır kesici ilaçlar 32'de. 2015 ve 2016'da beklenen yaşam süresi, 63.600 sayısına ilişkin veri ve ölüm oranının üç katına çıkması: Kim Palmer, "Life expectancy is down for a second year," *USA Today*, 21 Aralık 2017. En yüksek oy: Jeff Guo, "Death predicts whether people vote for Donald Trump," *WP*, 3 Mart 2016.
- 259 Ağrı çeken herkes** Volkow ve McLellan, "Opioid Abuse in Chronic Pain," 1257; Quinones, *Dreamland*, 293. David Foster Wallace'ın 1996 yılında yayınlanan romanı *Infinite Jest*, yirmi yıl sonra bir kehânet gibi göründü.
- 259 Amerikalılar, yalnızca uyuşturucuların** Scioto ve Coös Şehirleri: Monnat, "Deaths of Despair." Ohio ve Pennsylvania şehirleri: Kathlyn Fydl, "The Oxy Electorate," *Medium*, 16 Kasım 2016; Harrison Jacobs, "The revenge of the 'Oxy electorate' helped fuel Trump's election upset," *BI*, 23 Kasım 2016. Mingo Şehri: Lindsay Bever, "A town of 3,200 was flooded with nearly 21 million pain pills," *WP*, 31 Ocak 2018. Ayrıca bkz.: Sam Quinones, "Donald Trump and Opiates in America," *Medium*, 21 Kasım 2016.
- 260 Sonsuzluk siyaseti, kurgunun** 91: Fact Checker, *WP*, 10 Ekim 2017. 298: Fact Checker, *WP*, 14 Kasım 2017. Obama ve Bush ile karşılaştırma için, bkz.: David Leonhardt, "Trump's Lies vs. Obama's," *NYT*, 17 Aralık 2017. Yanım saat: Fact Checker, *NYT*, 29 Aralık 2017. Ayrıca Los Angeles Times tarafından yayınlanan *Our Dishonest President* başlıklı derlemeye de bakınız.
- 260 Pek çok Amerikalı** Düşman: Michael M. Grynbaum, "Trump Calls the News Media the 'Enemy of the American People,'" *NYT*, 17 Ocak 2017. "Sahte haber": "Trump, in New TV Ad, Declares First 100 Days a Success," *NYT*, 1 Mayıs 2017; Donald Trump, Tweet, 6 Ocak 2018: "the Fake News Mainstream Media". Cf "The Kremlin's Fake Fake-News Debunker," *RFE/RL*, 22 Şubat 2017.
- 260 Rus modelinde, haberlerin** Bkz.: Matthew Gentzkow, "Polarization in 2016," Stanford University, 2016.
- 260 Sonsuzluk siyaseti, bir** İdeâl olarak 1930'lar: Wolff, "Ringside with Steve Bannon"; Timothy Snyder, "Trump Is Ushering In a Dark New Conservatism," *TG*, 15 Temmuz 2017. 1929 ve %0.1: Saez ve Zucman, "Wealth Inequality," 3. Cf Robbie J. Taylor, Cassandra G. Burton-Wood, ve Maryanne Garry, "America was Great When Nationally Relevant Events Occurred and When Americans Were Young," *Journal of Applied Memory and Cognition*, cilt 30, 2017. Böyle bir alternatif gerçeklik Philip Roth'un *The Plot Against America* adlı romanında tasvir edilmiştir.
- 261 Trump'ın kampanyasının ve** Jill Lepore, farklı bir terim ("tarih karşıtı") kullanarak Çay Partisi hakkında benzer bir argümanda bulunuyor: *The Whites of Their Eyes* (Princeton: Princeton UP, 2010), 5, 8, 15, 64, 125. Önce Amerika hakkında Trump: Speech in Miami, 16 Eylül 2016: "America first, folks. America first. America. Right, America first. America first." Bu aynı zamanda açılış konuşmasının da temasıydı. Bkz.: Frank Rich, "Trump's Appeasers," *New York*, 1 Kasım 2016.
- 261 Trump'ın sonsuzluk siyasetinde** Bkz.: Timothy Snyder, "The White House Forgets the Holocaust (Again)," *TG*, 11 Nisan 2017. Navaho: Felicia Fonseca ve Laurie Kellman, "Trump's 'Pocahontas' job stuns families of Navajo war vets," *AP*, 28 Kasım 2017.
- 261 Rus patronları gibi** Hadım: Kiselev, "Vesti Nedeli," *Rosssia* Odin, 20 Kasım 2016. Cuckserivative: Dana Schwartz, "Why Angry White Men Love Calling People 'Cucks,'" *Gentleman's Quarterly*, 1 Ağustos 2016. Birtherizm: Jeff Greenfield, "Donald Trump's Birther Strategy," *Politico*, 22 Temmuz 2015.
- 262 Amerikan sonsuzluk anlayışında** "Trump on Civil War," *NYT*, 1 Mayıs 2017; Philip Bump, "Historians respond to John F. Kelly's Civil War remarks," *WP*, 31 Ekim 2017. Kölelik, ABD'nin erken tarihi boyunca, Afrikalıların nüfus sayımı sırasında beşte üç oranında sayılmasının kabul edilmesinden, 19. yüzyılda köleci ve özgürlükçü eyaletlerin Birliğe katılmasına ilişkin zorlu ve nihayetinde sürdürülemez tavizlere varıncaya kadar, bir dizi uzlaşmanın konusu olmuştur. Kendi tarihini yanlış anlamak, sonsuzluk siyasetinin bir parçasıdır. Semboller hakkında: Sara Bloomfield, "White supremacists are openly using Nazi symbols," *WP*, 22 Ağustos 2017.
- 262 "Önce Amerika" söylemi** Rosie Gray, "Trump Defends White-Nationalist Protestors: 'Some Very Fine People on Both Sides,'" *WP*, 15 Ağustos 2017. W. E. B. Du Bois, *Black Reconstruction: An Essay Toward a History of the Part Which Black Folk Played in the Attempt to Reconstruct Democracy in America, 1860–1880* (New York: Harcourt, Brace and Company, 1935), 241'de; ayrıca bkz.: 285. Will Rogers, *The Autobiography of Will Rogers*, editör, Donald Day (New York: Lancer, 1963), 281. Du Bois Afrikalı Amerikalıydı ve Rogers kendini Çeroki olarak tanımlıyordu.
- 263 Bir Amerikan sonsuzluk** Patrick Condon, "Urban-Rural Split in Minnesota," *Minnesota StarTribune*, 25 Ocak 2015; "Rural Divide" (Rural and Small-Town America Poll), 17 Haziran 2017; Nathan Kelly ve Peter Enns, "Inequality and the Dynamics of Public Opinion," *American Journal of Political Science*, cilt 54, no. 4, 2010, 867. Bir ankette, Trump seçmenlerinin %45'i beyazların ABD'de "çok fazla ayrımcılığa" maruz kaldığını söylerken, aynı şeyi siyahlar için söyleyenlerin oranı sadece %22'dir. Bir başka ankette ise Trump seçmenlerinin %44'ü beyazların siyahlar ve Hispanikler karşısında kaybettiğini söylerken, %16'sı tam tersini ifade etmiştir. Saygılarla: Huffington Post/YouGov Poll reported in *HP*, 21 Kasım 2016; Washington Post/Kaiser Family Foundation Poll reported in *WP*, 2 Ağustos 2016.

- 264 Sonsuzluk anlayışına sahip** Şiddet örnekleri için: Richard Cohen, "Welcome to Donald Trump's America," SPLC Report, Summer 2017; Ryan Lenz ve diğerleri, "100 Days in Trump's America," Southern Poverty Law Center, 2017. Okullar hakkında bkz.: Christina Wilkie, "The Trump Effect": Hatred, Fear and Bullying on the Rise in Schools," *HP*, 13 Nisan 2016; Dan Barry ve John Eligon, "A Rallying Cry or a Racial Taunt," *NYT*, 17 Aralık 2017. Kasırga cevabı: Ron Nixon ve Matt Stevens, "Harvey, Irma, Maria: Trump Administration's Response Compared," *NYT*, 27 Eylül 2017. İhbar programı hakkında: Timothy Snyder, "The VOICE program enables citizens to denounce," *Boston Globe*, 6 Mayıs 2017. Ücretli protestocular: "Trump Lashes Out at Protestors," *DB*, 16 Nisan 2017. Holokost: Snyder, "White House forgets." "Son of a bitch": Aric Jenkins, "Read President Trump's NFL Speech on National Anthem Protests," *Time*, 23 Eylül 2017. Bkz.: Victor Klemperer, *The Language of the Third Reich*, trans. Martin Brady (Londra: Continuum, 2006).
- 264 Amerikan sonsuzluk siyaseti** Michael I. Norton and Samuel R. Sommers, "Whites See Racism as a Zero-Sum Game That They Are Now Losing," *Perspectives on Psychological Science*, cilt 6, no. 215, 2011; Kelly ve Enns, "Inequality and the Dynamics of Public Opinion"; Victor Tan Chen, "Getting Ahead by Hard Work," 18 Temmuz 2015. Kongre adayı Greg Gianforte, 24 Mayıs 2017 tarihinde sağlık sigortası hakkında soru soran muhabire fiziksel olarak saldırdı. Bu, meselenin acı olduğunu açıklayan bir hareketti. Siyasetçiler bir kez işlerinin sağlık sigortası yaratmak ve yeniden dağıtmak olduğuna inandıklarında, sağlık hakkında konuşmak bir provokasyona dönüşüyor.
- 265 Trump "popülist" olarak** Ed Pilkington, "Trump turning US into 'world champion of extreme inequality'; UN envoy warns," *TG*, 15 Aralık 2017. 13 milyon: Sy Mukherjee, "The GOP Tax Bill Repeals Obamacare's Individual Mandate," *Fortune*, 20 Aralık 2017. Trump alıntısı: "Excerpts from Trump's Interview with the Times," *NYT*, 28 Aralık 2017.
- 265 Bir açıdan bakıldığında** Bkz.: Katznelson, *Fear Itself*, 33, sic passim. Cf Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity* (Londra: Polity, 2000): "the dearth of workable solutions at their disposal needs to be compensated for by imaginary ones." Elbette, bireyler için olmasa da hükümetler için bazı uygulanabilir çözümler mevcuttur. Ancak siyasi ırkçılığın görevi, bunların böyle olmadığını göstermek iken, siyasi kurgunun görevi de uygulanabilirlik sorununun ortaya çıkmasını bile engellemektir. Daha temsili bir demokrasiye yönelik spesifik öneriler için bakınız: Martin Gilens, *Affluence and Influence* (Princeton: Princeton UP, 2012), 8. bölüm. Eşitsizliği azaltmaya yönelik spesifik öneriler için bkz. World Inequality Report, 2017, wir2018.wid.world.
- 266 Moskova, Amerikan iç** Negatif toplamı oyunlarla ilgili bu argüman Volodomir Yermolenko tarafından yapılmıştır, "Russia, zoopolitics, and information bombs," *Euromaidan Press*, 26 Mayıs 2015.
- 266 Demokrasiden ve hukukun** İlkler: Levitsky ve Ziblatt, *How Democracies Die*, 61–64. Trump'ın Clinton'ın vurulması gerektiğini söylediği iki örnek: Wilmington, North Carolina, 9 Ağustos 2016: "Beyler, eğer yargıçlarını o seçiyorsa, yapabileceğiniz hiçbir şey yok. Gerçi İkinci Değişikliği savunanlar için belki vardır." Miami, 16 Eylül 2016: «Bence korumaları tüm silahlarını bırakmalı. Onları silâhsızlandırmalılar, değil mi? Bence onları derhâl silâhsızlandırmalılar. Siz ne düşünüyorsunuz? Evet mi? Evet. Silâhlarını ellerinden alsınlar. O silâh istemiyor. Silâhlarını alın. Bakalım ona ne olacak." Diktatör: "Trump's 'Very Friendly' Talks with Duterte," *NYT*, 30 Nisan 2017; Lauren Gambino, "Trump congratulates Erdoğan," *TG*, 18 Nisan 2017. Trump referred to President Xi of China as "a friend of mine": "Excerpts from Trump's Interview with the Times," *NYT*, 28 Aralık 2017. Ölü ruhlar: PK, 1 Kasım 2016.
- 267 Sadopopülizmin seçim mantığı** Seçmen bastırma komisyonu bir yıl boyunca Beyaz Saray bünyesinde faaliyet gösterdikten sonra, kanunî zorlukları atlatmak amacıyla İç Güvenlik Bakanlığı'na devredildi. Michael Tackett ve Michael Wines, "Trump Disbands Commission on Voter Fraud," *NYT*, 3 Haziran 2018. "Major event": Eric Levitz, "The President Seems to Think a Second 9/11 Would Have Its Upsides," *NY*, 30 Ocak 2018; Yamiche Alcindor, "Trump says it will be hard to unify the country without a 'major event,'" PBS, 30 Ocak 2018. Ayrıca bkz.: Michael Geyer ve Sheila Fitzpatrick, editörler, *Beyond Totalitarianism* (Cambridge, UK: Cambridge UP, 2009), 345–95 içinde, Mark Edele ve Michael Geyer, "States of Exception".
- 267 Ruslar Trump'ı başkanlıkla** Ben burada ABD için açıl risklere odaklanıyorum. Küresel ölçekte kitlesel katliamlara geri dönüş olasılığı konusunda şuraya bakınız: Snyder, *Black Earth*.

DİZİN

A

Adenauer, Konrad 89
AfD (Alternative für Deutschland) 199, 202, 228
Affordable Care Act 265
Agalarov, Aras 115, 116, 253
Ahmatova, Anna 100
Ahmedov, Ruslan 192
Ahmetov, Rinat 232
Aksiyonov, Sergey 148
“aktif önlemler” 222
Alfa-Bank 235
Allentown 256
Almanya 21, 41, 53, 63, 69, 87–89, 92, 93, 101, 117, 130, 142, 161, 171, 186, 199, 200, 201, 202, 226, 227, 228
Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 14, 17–23, 27–32, 47, 69, 71–74, 78, 79, 82, 86, 88, 92, 95, 96, 104–111, 115, 133, 136, 138, 148, 150, 161, 176, 178, 187, 190, 196–198, 203, 207–214, 217–268
Amerikan aşırı sağ 208, 209
Andriyanov, Sergey 192
Antyufeyev, Vladimir 177, 178, 182, 196, 198, 211, 224
Apprentice, The 221

araştırmacı gazeteci 31, 134, 207, 253, 272
Arendt, Hannah 20, 123
Aristoteles 32
armağan ekonomisi 138, 139
Avrasyacılık 101, 103, 106, 108, 111, 152
Avrasya Gümrük Birliği 97
Avrupa 13–16, 20–28, 31–33, 38–41, 45, 55, 60, 62, 65, 66, 72, 78, 80, 85–101, 104–160, 167, 169, 178, 188, 189, 197–202, 206–208, 212, 213, 217, 222–225, 231–233, 245, 251, 263, 265, 272, 273
Avrupa aşırı sağ 155, 156, 199, 208, 212
Avrupa Birliği (AB) 16, 23, 24, 27, 30, 32, 47, 65, 66, 69, 72, 73, 82, 86, 90–99, 106–114, 117–123, 133, 134, 141–143, 146, 149, 152, 156, 177, 178, 197–199, 206, 207, 213, 214, 224, 228, 233, 243
Avusturya 26, 87, 95, 119, 120, 129, 154, 208

B

bağımlılık 197, 257, 266
Baharın On Yedi Tonu 63
Bahtin, Mihail 165

Bank of Cyprus 237
 Bannon, Steve 232–234
 Barakov, Vladislav 192
 Batomunkuyev, Dorji 194
 Bauman, Zygmunt 85
 Bayrock Group 220
 bedensel siyaset 140
 Belarus 124, 150, 151, 156, 159
 de Benoist, Alain 104
 Berdyayev, Nikolay 52, 53
 Berlusconi, Silvio 113
 Beseda, Sergey 146
bespredel 97
 Bharara, Preet 115, 239
 Bihun, İgor 139
 bireycilik 33, 37, 40, 55
 Birinci Beş Yıllık Plan (1928–33) 58
 Birinci Dünya Savaşı 39, 41, 85, 86, 88, 90, 129, 162
 Birleşik Krallık 14, 94, 117, 118, 150, 210, 243
 Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (UKIP) 94, 95, 113
 Birleşmiş Milletler 150, 183, 199, 219, 265
 Bolşevik Devrimi (1917) 39, 40, 45, 52, 59, 60, 77, 129, 140, 149
Bolşevizm'in Zehri (İlyin) 41
 Bondar, Andriy 139
 Boroday, Aleksandr 103, 147, 148, 152, 160–162, 168, 172, 174, 182, 224
 Boroday, Yuri 103
 Breitbart News Network 232
 Brejnev Doktrini 60
 Brejnev, Leonid 54, 59, 60, 69, 132, 153, 162, 189
 Brexit 14, 16, 27, 31, 117–119, 213, 228
 Budapeşte Mutabakatı (1944) 150
 Buffett, Warren 257
 Bulgaristan 59, 90, 155, 199

Burt, Richard 234, 235
 Bush, George H. W. 61
 Bushkovitch, Paul 273
 Buşin, Nikolay 192
 Butina, Mariya 246
 Büyük Britanya 89, 94, 105, 117, 119.
Ayrıca bkz Birleşik Krallık
 Büyük Yurtseverlik Savaşı 60

C-Ç

Cameron, David 118
 Camus, Albert 140
 caz müzik 53, 261
 Celan, Paul 165, 187
 Chao, Elaine 251
 Chauprade, Aymeric 114, 116, 149, 157
 Cheney, Dick 233
 Cioran, E. M. 42
 Clausewitz, Carl von 223
 Clinton, Hillary 17, 71, 73, 116, 218, 225–229, 232, 235, 236, 239–245, 251, 253, 267
 Clover, Charles 169
 Codreanu, Corneliu 44
 Cohen, Stephen 209–213
 Comey, James 239, 240
 Conway, Kellyanne 219, 244
 Corbyn, Jeremy 213
 Credit Suisse 252, 253
 Creyelman, Frank 198
 Cumhuriyetçi Parti 133, 214, 251
 Çeçenistan 66, 68, 144, 190, 191
 Çeka 52, 53, 74, 75, 100, 222
 Çekoslovakya 59, 60, 87, 131, 154
 Çerepanin, Vasil 140
 Çernev, Pavel 199
 Çernobil faciası (1986) 132
 Çin 70, 72, 92, 95, 190, 198, 250

D

Deripaska, Oleg 231, 232
 Deutsche Bank 220, 234
 Doğu Avrupa 60, 62, 65, 72, 80, 86, 88, 90, 94, 125, 129, 231, 232, 251, 273
 Doğu Katolik Kilisesi 129
 Dombayev, Bato 193
 Donbas 135, 152, 174–178, 183, 189, 192, 194, 198, 243, 258
 dondurulmuş çatışma stratejisi 177, 197
 Donetsk 152, 154, 171–178, 181–183, 188, 192–194, 197, 211
 Drudge Report 243
 Du Bois, W. E. B 263
 Duke, David 155
 Dzerzhinsky (Cerjinski), Felix 74

E

ekonomik eşitsizlik 254, 256, 263, 268
 Eliot, T. S. 222
 Elliott, Matthew 118
Peloponez Savaşı (Tukididis) 31–33
 Estonya 59, 65, 87, 88, 90, 92, 96, 154
 eşitlik 34, 40, 91, 217, 263, 267–271
 Evola, Julius 233

F

Facebook 134, 138, 180, 191, 226, 228, 234, 241–243
 Farage, Nigel 94, 113, 114, 117, 118
 faşizm 14–18, 38–48, 53, 87–89, 97, 103–106, 116, 132, 152–155, 175, 186–190, 198, 206, 211, 262, 263, 270
 FBI (Federal Soruşturma Bürosu) 115, 207, 219, 235, 237, 239
 finansal kriz (2008) 23, 29
 Fiore, Roberto 198

Flynn, Michael 236, 237, 239, 244
 Fox News 242, 243
 Franco, Francisco 89
 Franklin, Benjamin 140
 Fransa 42, 78, 86–89, 93, 95, 113–120, 157, 212, 226, 228
 Fransız aşırı sağ 156
Freiheitliche partisi (Avusturya) 95, 119, 120, 208
 Freud, Sigmund 41
 Fronte Nazionale Partisi (İtalya) 155
 Front National (Fransa) 95, 113–117, 149, 208, 212

G

Gaj, Krzysztof 206
 Galiçya 129, 130
 Gauland, Alexander 199, 202
 Gazprom 113, 235
 Gece Kurtları 148, 168, 185, 186
gerrymandering 247
Gesamtkunstwerk 189
 Girkin, İgor 144, 147, 148, 152, 162, 174–177, 181–184, 210
 Glazyev, Sergey 86, 103, 106, 111, 112, 120, 148, 151–154, 172, 195, 198, 209, 224
 Goldsmith, Oliver 217
 Gongadze, Georgiy 135
 Gorbaçov, Mihail 60, 61, 90, 132
 Gordon, J. D. 236
 Griffin, Nick 67, 199
 Grob, Rudolf 42
 Grossman, Vasili 76
Guardian, The 211, 212
 Gubaryev, Pavel 152
 Gudenus, Johann 119
 Gulag 100, 102, 103, 131
 Gumilev, Lev 99–106, 111, 147, 161, 169
Güneş Çarpması 77

Gürcistan 96, 177
Gyöngyös, Márton 199, 208

H

Habsburg İmparatorluğu 86, 119, 128, 129
Halef Operasyonu 63
Hannity, Sean 243
Harkov 128, 152, 159, 172, 174
Heimbach, Matthew 155, 232
Heraklitos 76
Hitler, Adolf 20, 21, 41, 45, 46, 57, 59, 88, 106, 130, 154, 186, 188, 261–263
Hitler: The Last Avatar (Serrano) 104
Hmelnitski, Bohdan 126
Hodakovski, Aleksandr 176, 183
Hofer, Norbert 119
Holokost 24, 27, 67, 85, 107, 111, 153, 157, 167, 175, 187, 209, 211, 261–264
Hritsak, Yaroslav 140, 272
hukukun üstünlüğü 38, 41, 49, 54, 63, 68, 88, 92, 95, 97, 98, 120, 133, 134, 138, 151, 158, 188, 203, 207, 208, 212, 245, 246, 266
Hukuk ve Adalet Partisi (PiS) (Polonya) 203–206

I-İ-J

InfoWars 242, 243
Instagram 226
ırkçılık 248, 255, 261, 262, 263, 265, 268

İkinci Dünya Savaşı 20, 21, 23, 24, 25, 42, 53, 54, 59, 63, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 121, 131, 153, 161, 162, 163, 186, 188, 205, 261
İlmitov, Arseniy 192
İlyin, İvan 14, 15, 38–58, 62–108, 112, 123, 140–145, 148, 151, 156, 165, 166, 207, 223, 233, 237, 252, 262

imparatorluk 20, 21, 22, 24, 27, 39, 59, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 99, 105, 108, 109, 110, 119, 120, 128, 129, 130, 134, 149, 172
İskoç Ulusal Partisi 117
İskoçya 117, 243
İsveç 142
İsviçre 39, 41, 42, 53
İtalya 41, 86, 89, 93, 113, 198
İzborški Kulübü 106–111, 141, 145, 150, 154, 178, 196, 210, 223, 224

Jiznevski, Mihail 159
Jobbik Partisi (Macaristan) 155, 208
Joel, Billy 256
Johnson, Andrew 263
Judt, Tony 24
Jukov, Evgeni 180

K

Kaczyński, Jarosław 205
Kaczyński, Lech 204, 205
kaçınılmazlık düşüncesi/zihniyeti/siyaseti 29–40, 52, 53, 60, 63, 92, 120, 121, 240, 252–257, 263, 268, 273
Kadirov, Ramazan 68, 69
kapitalizm 24, 32, 51, 54, 58, 59, 70, 71, 153, 219, 253–257
Kardopolov, İvan 194
karizma 15, 57, 71
Kasich, John 251, 252
Kasowitz, Marc 232
Katerina 128, 172
Katin Katliamı (1940) 25, 26, 59, 161, 204, 205
Kaveladze, İke 234, 253
Kazakistan 97, 190
Kazaklar 126, 128, 131
Kelly, John 262
Kennan, George 86
Kırım 79, 106, 128–131, 145–152,

160, 162, 168–174, 185, 187, 190, 192, 197–199, 243
Kilçenbayev, İlnur 192
King, Stephen 244
Kiselyov, Dimitri 142, 168, 217, 218, 223, 262
Kisilyak, Sergey 234, 237
kleptokrasi 31, 40, 96, 98, 112, 165, 197, 238
Kliçko, Vitali 141, 142
Koch Ailesi 233
Kolomoyski, İhor 174
komünizm 23, 28, 42, 44, 53, 54, 59, 60, 65, 76, 87–90, 94, 113, 132, 202, 203
Korolenko, Yevgeni 176
Kosaçev, Konstantin 119, 237
Kotas, Jacek 204, 206
Kotlyev, Yevhen 159
Kownacki, Bartosz 206
Kozirev, Andrey 218
Kozlov, Nikolay 192
kölelik 262
Kruçki, Andrey 225
Kruşçev, Nikita 59, 131
Kuçma, Leonid 133
Kupriyanova, Nina 115
Kushner, Jared 234, 253
Kuzmin, Konstantin 191
küreselleşme 38, 41, 85, 114, 232, 256

L

LaRouche, Lyndon 111, 209, 212, 213
Lavrov, Sergey 69, 112, 145, 154, 185, 196, 198, 201
Lenin, Vladimir İlyiç 51, 52, 53, 58
Le Pen, Jean-Marie 116
Le Pen, Marine 95, 113, 114, 116, 117, 149, 157, 208, 210, 228
Letonya 59, 65, 87, 88, 90, 92, 154

LifeNews 250
Limonov, Eduard 104
Lindbergh, Charles 87, 261
Litvanya 59, 65, 87–92, 118, 124–131, 142, 154
Luhansk 172–175, 180, 192, 193, 194, 197, 211
Luşnia, Michał 203
Luşnia, Robert 155

M

Macaristan 59, 88, 90, 95, 113, 199, 246
Macierewicz, Antoni 155, 203, 204, 205, 206, 207
Macron, Emmanuel 117, 228
Malezya Havayolları 17 Sefer Sayılı Uçuş (MH17) 184, 185, 189, 191, 198, 205, 210, 211
Malofeyev, Konstantin 144, 147, 151, 152, 156, 161, 162, 206
Mamayusupov, Timur 194
Manafort, Paul 79, 133, 134, 147, 213, 214, 231–234, 253
Maréchal-Le Pen, Marion 157
Marksizm 50, 58
McCarthy, Kevin 207, 250
McConnell, Mitch 250, 251
McFarland, K. T. 237
Medvedev, Dimitri 40, 66–70, 96
Merkel, Angela 69, 187, 188, 199, 200, 201, 202, 228
Merta, Tomek (Tomasz) 25
Meydan protestoları 136, 141, 157, 208
Michel, Luc 199
Mihalkov, Nikita 64, 76, 77
Mikołajewski, Tomasz 206
Milne, Seumas 212, 213
Mitosz, Czesław 38
Minsk anlaşması 193

Miss Universe (Kainat Güzellik) Yarışması 115, 116, 222, 253
 Mogileviç, Semyon 202, 204
 Moğollar 100, 124
 Moldova 177, 178
 Molotov-Ribbentrop Paktı 161
 Mueller, Robert 240
 Muhafazakâr Parti (İngiltere) 118
 muhalefet bloğu 213
 Mussolini, Benito 41, 46, 263
 Müslüman terörizmi korkusu 226

N

The Nation 210, 211, 212, 213
 NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) 32, 66, 72, 79, 95, 96, 177, 204, 206, 232
 Navigator Holdings 238
 Nayyem, Mustafa 134
Neredeyse Sıfır (Surkov) 165, 166
 Next News Network 242
Nezavisimaia Gazeta 98
 Nihoyan, Sergey 135, 159
Nouvelle Droite 104
 Novorossiya 171, 172, 174, 175, 176, 182, 190, 197
 NRA (Ulusal Tüfek Birliği) 246

O-Ö

Obama, Barack 28, 71, 72, 105–107, 115, 148, 187, 188, 218, 221, 237, 240, 244, 249, 250–252, 255–262
 Obama, Michelle 218, 249
 Ochsenreiter, Manuel 156, 208
 Odessa 172, 174, 175, 212
 olgusalılık 14, 30, 55, 108–111, 157
 oligarşi 18, 19, 22, 32, 34, 37, 38, 48, 49, 54, 73, 96, 133, 134, 158, 209, 212, 217, 221, 233, 238, 248, 253–256, 263, 267, 268
 Opasni 189

opioid salgını 258, 259
 Orwell, George 223
 Osmanlı İmparatorluğu 86, 126, 171
 Önce Amerika hareketi 87, 261, 262

P

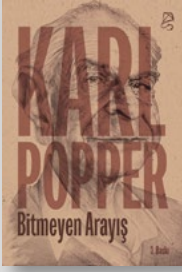
Page, Carter 235, 236, 239
 Panama Belgeleri 253
 Papadopoulos, George 235, 239
 Paradise Belgeleri 253
 Parvulesco, Jean 104
 Paul, Ron 208, 213
 Pavlovski, Gleb 167
 Péguy, Charles 47
 Perviy Kanal 119, 162, 166, 167, 181, 200, 201, 225, 240, 267
 Pilger, John 211, 212
 Piskorski, Mateusz 208
 Pizzagate 242
 Podesta, John 229, 242
 Polonya 14, 24, 25, 26, 42, 59, 60, 81, 87–92, 113, 124–131, 136, 142, 146, 154, 155, 161, 202–207, 230, 272, 273
 Pomerantsev, Peter 207
 Poroşenko, Petro 160
 PO (Sivil Platform) (Polonya) 202–204
 Posobiec, Jack 242, 244
 Prohanov, Aleksandr 74, 86, 106–111, 116, 120, 144, 147, 153, 175, 186, 187, 192, 198, 211, 262
 Puşkov, Aleksey 218
 Putin, Vladimir 13–20, 26, 38–40, 50, 54–58, 62–124, 134, 141–176, 182–185, 196–199, 202, 205–207, 211–214, 217, 218, 221–225, 231–240, 245, 251–255, 260, 261

R

Raçeva, Yelena 181
 Randa, Alexandru 57
 Rękas, Konrad 155
 Riedweg, Albert 42
 Riedweg, Franz 42
 Rodina Partisi 111, 141, 156
 Rogers, Will 263
 Rogozin, Dimitriy 96, 246
 Rohrabacher, Dana 207
 Romanya 44, 59, 88, 90, 131
 Romney, Mitt 72, 251, 259
 Roosevelt, Franklin D. 261
 Ross, Wilbur 237, 238
 Roth, Joseph 132
 Rubio, Marco 251, 252
 Rus İç Savaşı 39, 162
 Rus Ortodoks Kilisesi 75
 Russia Today 113, 115, 167
 Rusya'nın Muhafazakâr Dostları (İngiltere) 118
 Ryan, Paul 250

S-Ş

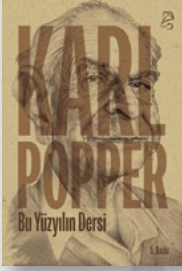
sadopopülizm 265
 Sahenko, Tatyana 151
 sahte haber 32, 260
 Salazar, António de Oliveira 89
 Sanders, Bernie 229
 Sater, Felix 220, 221
 Saveliyev, Anton 194
 Schmitt, Carl 47, 77, 99, 105, 106, 111
 Schröder, Gerhard 113
 Sergatskova, Ekaterina 169
 Serrano, Miguel 104
 Sessions, Jeff 237
 siber savaş 27, 96, 195, 212, 217, 222–226, 229, 231, 245, 248–251
 Sierakowski, Sławomir 139
 Sievers, Wolfram 104
 Sikorski, Radostaw 146, 202
 Silâh Taşıma Hakkı 246
 Slovyansk 175, 196
 Smolensk Faciası (2010) 25–27, 30, 204–207
 Soğuk Savaş 208, 210, 222, 223
 sonsuzluk düşüncesi/zihniyeti/siyaseti 29–34, 37, 38, 43, 54, 55, 60, 66, 69, 74–78, 95, 120, 121, 124, 131, 134, 137, 142, 151, 163, 165, 171, 185, 188, 204, 218, 240, 252–268
 Sovyetler Birliği 21, 24, 25, 28, 38, 39, 42, 50–54, 58–62, 74–78, 87–92, 100, 103, 109, 112, 120, 130–132, 153, 161, 171, 178, 186, 189, 219–222, 252
 sömürgeci 20, 21, 88, 92, 99, 130, 144, 172, 186
 Spencer, Richard 115, 117, 155, 156, 208, 210
 Spicer, Sean 261
 Spoerri, Theophil 42
 Sputnik 200, 218, 243
 Stalin, Josef 25, 53, 54, 58, 59, 88, 100, 130, 131, 148, 153–156, 161, 162, 186
 Stemak, Natalya 139
 Stierlitz, Max 63
 Stirjolkovski, Vladimir 237
 Strache, Heinz-Christian 95, 208
 stratejik görecelik 197, 245, 265
 Sureno, İvan 138
 Suriyeli mülteciler 200
 Surkov, Vladislav 39, 64–67, 70, 145–148, 165–168, 171, 172, 183, 194, 195, 207, 233, 260
 Svoboda Partisi 158, 159, 160
 Şamalov, Kiril 238
 Şestakov, Viktor 141
 Şevkunov, Tikhon 76, 80, 106

BİTMEYEN ARAYIŞ

Karl R. Popper

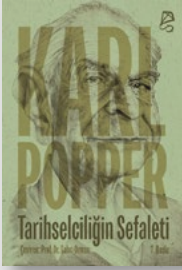
Bilim felsefesinin önemli isimlerinden Karl R. Popper, bu otobiyografik eserinde düşünce dünyasını ve bilimsel arayışını anlatıyor. Bilimsel bilginin doğası, eleştirel düşünme ve açık toplum gibi konulardaki görüşlerini paylaşıyor.

BU YÜZYILIN DERSİ

Karl R. Popper

Popper, bu eserinde 20. Yüzyıl'ın önemli olaylarından çıkan dersleri ele alıyor. Totaliter rejimlerin yükselişi ve düşüşü, özgürlük ve demokrasi gibi konulara odaklanarak, insanlığın geleceği için önemli mesajlar veriyor.

TARİHSELCELİĞİN SEFALETİ

Karl R. Popper

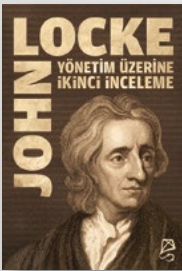
Toplumların geleceğini kesin olarak tahmin edebileceğini iddia eden tarihselcilik akımını eleştiren bu eser, bilim felsefesinin önemli metinlerinden biridir. Popper, tarihselciliğin hatalarını ortaya koyarak, açık toplum ve eleştirel düşüncenin önemini vurguluyor.

YÖNETİM ÜZERİNE BİRİNCİ İNCELEME

John Locke

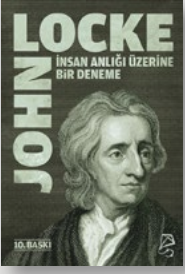
Siyasi düşünce tarihinin en önemli eserlerinden biri olan bu kitapta Locke, mutlak monarşiyi eleştirerek, doğal haklar ve halk egemenliği gibi kavramları temellendiriyor. Locke'un burada aktardığı fikirleri, modern demokrasilerin gelişiminde büyük etki sahibi olmuştur.

YÖNETİM ÜZERİNE İKİNCİ İNCELEME

John Locke

Locke'un siyasi felsefesinin temel metinlerinden biri olan bu kitap, meşru hükümetin temellerini ve bireysel hak ve özgürlükleri inceliyor. Locke, devletin görevinin vatandaşların haklarını korumak olduğunu savunuyor.

İNSAN ANLIĞI ÜZERİNE BİR DENEME

John Locke

John Locke'un bu klasik eseri, bilginin kaynağı ve sınırları üzerine derinlemesine bir inceleme sunuyor. Deneyim ve düşüncenin rolünü vurgulayan Locke, insan zihninin işleyişini ve bilgi edinme sürecini analiz ediyor.

KAPİTALİZM, SOSYALİZM VE DEMOKRASİ

Joseph A. Schumpeter

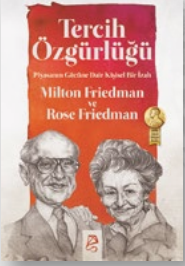
Bu klasik eserde Schumpeter, kapitalizmin geleceği ve sosyalizmle olan ilişkisini inceliyor. Kapitalist sistemin dinamiklerini ve yaratıcı yıkım sürecini analiz ederek, kapitalizmin geleceği ve demokrasinin rolü üzerine öngörülerde bulunuyor.

KAPİTALİZM VE ÖZGÜRLÜK

Milton Friedman

Nobel ödüllü Milton Friedman'ın bu klasik eseri, ekonomik özgürlüğün ve serbest piyasa'nın önemini göstererek savunusunu yapıyor. Devlet müdahalesinin olumsuz etkilerini eleştirerek, bireysel özgürlük ve ekonomik refah için serbest piyasa ekonomisinin gerekliliğini vurguluyor.

TERCİH ÖZGÜRLÜĞÜ

Rose ve Milton Friedman

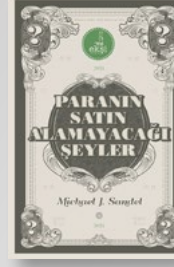
Serbest piyasa ekonomisinin ve bireysel özgürlüğün önemini savunan bu klasik eser, ekonomik ve siyasi özgürlük arasındaki ilişkiyi inceliyor. Friedman çifti, devlet müdahalesinin zararlarını ortaya koyarak, bireylerin kendi seçimlerini yapma hakkını vurguluyor.

ÇİN NASIL KAPİTALİST OLDU?

Ronald H. Coase ve Ning Wang

Nobel ödüllü iktisatçı Ronald Coase ve Ning Wang, Çin'in kapitalist bir ekonomiye dönüşümünü inceliyor. Çin'in ekonomik reformlarının tarihsel sürecini analiz ederek, bu dönüşümün nedenlerini ve sonuçlarını araştırıyorlar.

PARANIN SATIN ALAMAYACAĞI ŞEYLER

Michael J. Sandel

Ünlü siyaset felsefecisi Sandel, bu paranın satın alamayacağı değerleri sorguluyor ve piyasa ekonomisinin ahlaki sınırlarını tartışmaya açarak toplumu ayakta tutan ve parayla satın alınamayacak değerler üzerine bir sorgulama yapıyor.

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYIL'DA KAPİTALİZM

Donghyun Park

Küresel kapitalizmin sorunlarını ve çözüm yollarını ele alan bu kitap, ekonomik eşitsizlik, çevresel sorunlar ve finansal krizler gibi güncel meseleleri ele alıyor. Park, kapitalizmin nasıl daha adil ve sürdürülebilir hale getirilebileceğine dair yeni bir bakış açısı sunuyor.

GÖRÜNMEZ KALP

Russell D. Roberts

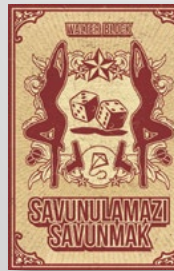
İktisat bilimini bir aşk hikayesiyle harmanlayan bu roman, piyasa ekonomisinin işleyişini ve insanların ekonomik kararlarını nasıl aldıklarını anlatıyor. Eğlenceli bir anlatımla iktisadın temel prensiplerini açıklıyor.

ANTİ-KAPİTALİST SAFSATALAR

Rainer Zitelmann

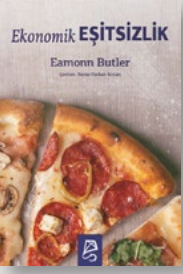
Rainer Zitelmann, yaygın anti-kapitalist argümanları çürütmeye çalışıyor. Kapitalizmin tarihsel başarılarını ve alternatif sistemlerin eksikliklerini vurgulayarak, kapitalizmin savunulabilir bir sistem olduğunu ileri sürüyor.

SAVUNULAMAZI SAVUNMAK

Walter Block

Provokatif ve tartışma yaratan bu kitapta Block, toplum tarafından genellikle ahlaksız veya zararlı kabul edilen meslekleri ve eylemleri özgürlükçü bir perspektifle savunuyor. Savunulamazı savunmaya cesaret eden bu eser, düşünmeye ve yerleşik fikirleri sorgulamaya davet ediyor. **YAKINDA**

EKONOMİK EŞİTSİZLİK

Eamonn Butler

Bu kitap, ekonomik eşitsizliğin nedenlerini, sonuçlarını ve çözüm önerilerini ele alıyor. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin toplumsal ve ekonomik etkilerini analiz ederek, farklı politikaların sonuçlarını değerlendiriyor.

KAMU TERCİHİ

Eamonn Butler

Eamonn Butler, kamu tercihi kuramını ve uygulamalarını açıklıyor. Siyasi karar alma süreçlerini ekonomik bir perspektifle analiz ederek, devlet müdahalesinin sonuçlarını ve piyasa mekanizmalarının önemini vurguluyor.

FELSEFEYE GİRİŞ

Ahmet Arslan

Ahmet Arslan, bu kitapta felsefenin temel konularını ve düşüncülerini sade bir dille ele alıyor. Felsefi düşünceye giriş niteliğinde olan bu eser, okuyucuları felsefenin temel soruları ve akımlarıyla tanıştıyor.

BİR ÖMÜR DÜŞÜNMEK: Ahmet Arslan'la Nehir Söyleşi

Söyleşi: D. Özkan ve B. Kalkan

Ahmet Arslan'ın hayat ve düşünce yolculuğuna tanıklık eden bu kitap, felsefe, siyaset ve toplumsal meselelere dair derinlemesine analizler sunuyor. Yazanın düşünce dünyasının zenginliğini ve entelektüel birikimini yansıtıyor.

İSLÂM, DEMOKRASİ VE TÜRKİYE

Ahmet Arslan

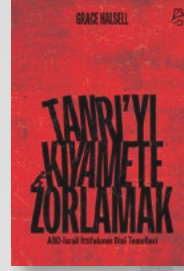
Ahmet Arslan, bu eserinde İslam, demokrasi ve Türkiye arasındaki ilişkiyi inceliyor. İslam dünyasında demokratikleşme süreçlerini ve Türkiye'nin bu süreçlerdeki rolünü analiz ederek, değerli tespit, değerlendirme ve öngörülerde bulunuyor.

FELSEFEYE GİRİŞ

J. Buchler ve J. H. Randall, Jr.

Bu klasik eser, felsefenin temel alanlarını ve önemli düşünürlerini kapsamlı bir şekilde ele alıyor. Felsefi düşüncenin tarihsel gelişimini ve güncel tartışmaları sunarak, okuyuculara felsefeye derinlemesine bir giriş yapma imkanı sağlıyor.

TANRI'YI KIYAMETE ZORLAMAK

Grace Halsell

Hristiyan Siyonizminin yükselişini ve kıyamet inançlarının siyasi etkilerini inceleyen bu kitapta Halsell, milyonlarca insanın kıyameti ve dünyanın sonunu neden dört gözle beklediğini araştırıyor.

POLİTİKA BİLİMİNE GİRİŞ

Münici Kapani

Siyaset biliminin temel kavramlarını ve kuramlarını sade bir dille açıklayan bu eser, öğrencilerin ve siyasete ilgi duyan herkesin bu alana sağlam bir giriş yapmasını sağlıyor. Türk siyasi hayatında da önemli bir yer teşkil etmiş olan hocaları hocası Münici Kapani'nin akıcı anlatımı, politika biliminin karmaşık dünyasına temel bir giriş sunuyor.

TEMEL HAKLARI KORUMAK

Gerhart Baum

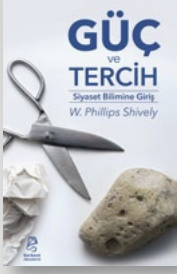
Günümüzde temel hak ve özgürlüklere yönelik tehditleri ele alan bu kitap, özgürlükçü bir toplumun nasıl korunabileceğini tartışıyor. Eski Alman İçişleri bakanı Baum, güvenlik kaygılarıyla temel haklar arasında nasıl bir denge kurulabileceğine dair önemli sorular yöneltiyor.

İNSAN HAKLARI

Gerhart Baum

Gerhart Baum, insan haklarının tarihsel gelişimini, felsefi temellerini ve uluslararası hukuktaki yerini ele alıyor. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi için mücadele edenlerin sesi olan bu kitap, evrensel insan haklarının önemini vurguluyor.

GÜÇ VE TERCİH: *Siyaset Bilimine Giriş*

Phillips W. Shively

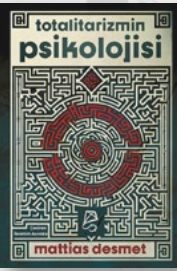
Siyaset bilimine giriş niteliğindeki bu kitap, güç, otorite, devlet ve siyasi sistemler gibi temel kavramları ele alıyor. Siyaset biliminin farklı yaklaşımlarını ve kuramlarını inceleyerek, siyasi olayları anlamak için güç ve tercih prizmasından bakılabilecek bir analiz çerçevesi sunuyor.

SİYASET PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ

Cottam, Mastors, Preston ve Dietz

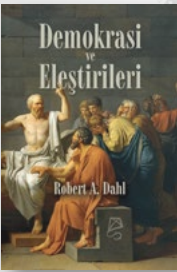
Siyasetin psikolojik boyutlarını inceleyen bu kapsamlı eser, siyasi davranışları anlamak için gerekli kavramsal çerçeveyi sunuyor. Yazarlar, bireysel ve toplumsal düzeyde siyaseti etkileyen psikolojik süreçleri derinlemesine analiz ediyor.

TOTALİTARİZMİN PSİKOLOJİSİ

Mattias Desmet

Totaliter rejimlerin yükselişini ve kitle psikolojisini inceleyen bu çarpıcı kitap, insanların nasıl olup da totaliter ideolojilere kapıldığını açıklıyor. Desmet, tarihten ve günümüzden örneklerle, totalitarizmin psikolojik ve temellerini analiz ediyor. **YAKINDA**

DEMOKRASİ VE ELEŞTİRİLERİ

Robert A. Dahl

Bu klasik eserinde Dahl, demokrasi kavramını ve tarihsel gelişimini inceliyor. Demokrasiye yöneltelen kuramsal eleştirileri ele alarak, demokratik sistemlerin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi için önerilerde bulunuyor.

SİYASİ DÜŞÜNCE TARİHİ

Donald G. Tannenbaum

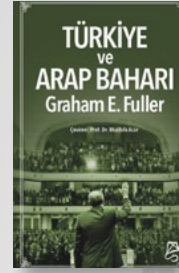
Batı siyasi düşüncesinin en önemli isimlerini ve fikirlerini ele alan bu kitap, Platon'dan günümüze uzanan bir yolculuğa çıkıyor. Tannenbaum'ın akıcı anlatımı, siyasi düşüncenin gelişim sürecini ve günümüz siyasetine etkisini keşfetmek için keyifli bir okuma imkanı sunuyor.

YENİ TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Graham E. Fuller

Türkiye'nin 21. Yüzyıl'ın başlarında geçirdiği dönüşümü ve Müslüman dünyasındaki konumunu ele alan bu kitap, Türkiye'nin geleceğine dair önemli ipuçları sunuyor. Fuller, Türkiye'nin iç ve dış politikasındaki değişimleri analiz ederek, ülkenin bölgesel ve küresel rolünü değerlendiriyor.

TÜRKİYE VE ARAP BAHARI

Graham E. Fuller

Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolünü ve bölgesel liderlik iddiasını ele alan bu kitap, Türkiye'nin dış politikasını anlamak için önemli bir kaynak. Fuller, Türkiye'nin Arap Baharı'na verdiği tepkiyi ve bölgedeki güç dengelerine etkisini değerlendiriyor.

TÜRK DIŞ POLİTİKASI

William Hale

1774 yılından günümüze Türk dış politikasının tarihsel gelişimini ele alan bu kapsamlı eser, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü ve stratejilerini inceliyor. Hale, Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreçte, Türk dış politikasının geçirdiği dönüşümleri derinlemesine analiz ediyor.

AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN 50 YILI

Armağan Emre Çakır (ed.)

Bu kitap, iniş çıkışlarla dolu AB-Türkiye ilişkilerinin 50 yıllık tarihine ışık tutuyor. Sisifos'un bitmeyen işkencesine benzetilen bu karmaşık ilişkinin ekonomik, siyasi ve sosyal boyutlarını ele alarak, geleceğe dair öngörülerde bulunuyor.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

J.S. Goldstein ve J.C. Pevehouse

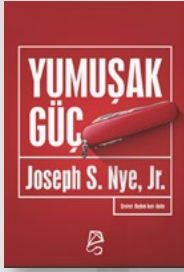
Uluslararası ilişkiler alanına giriş niteliğindeki bu kitap, devletler arasındaki ilişkileri şekillendiren temel kavramları ve kuramları sade bir dille açıklıyor. Yazarlar, güncel olayları da ele alarak, uluslararası sistemin dinamiklerini anlaşılır bir şekilde sunuyor.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

A.L. Bennett ve J.K. Oliver

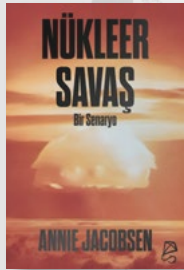
Birleşmiş Milletler'den bölgesel örgütlere kadar uluslararası örgütlerin yapısını, işleyişini ve etkisini inceleyen bu kitap, küresel yönetişimin karmaşık dünyasını aydınlatıyor. Yazarlar, uluslararası örgütlerin küresel sorunların çözümündeki rolünü ve karşı karşıya oldukları zorlukları ele alıyor.

YUMUŞAK GÜÇ

Joseph S. Nye, Jr.

Uluslararası ilişkilerde gücün yeni bir boyutunu ele alan bu klasik eser, askeri ve ekonomik gücün yanı sıra yumuşak gücün de önemini vurguluyor. Nye, kültürel etki, değerler ve diplomasi gibi unsurların nasıl bir güç kaynağı olabileceğini açıklıyor.

NÜKLEER SAVAŞ

Annie Jacobsen

Pulitzer finalisti Jacobsen, onlarca uzman röportajına dayanarak, nükleer füze saldırısının ilk anından itibaren yaşanacakları dakikaları sayarak aktarıyor. Bu kitap, nükleer silahların yıkıcı gücünü ve bir nükleer savaşın dünya üzerinde yaratacağı felaketi anlatan güçlü ve sürükleyici bir okuma sunuyor. **YAKINDA**

HAYDUTLAR

Patrick Radden Keefe

Gerçek hayattan dolandırıcıların, katillerin, isyancıların ve soyguncuların hikayelerini içeren bu kitap, insan doğasının karanlık tarafını ve suçun cazibesini araştırıyor. Sürükleyici bir dille yazılmış bu eser, insan psikolojisinin karmaşıklığına ve ahlaki sınırların bulanıklığına ışık tutuyor. **YAKINDA**

SANAT HIRSIZI

Michael Finkel

Gerçek bir hikayeye dayanan bu kitap, sanat eserlerine duyduğu saplantılı tutkuyla tanınan bir hırsızın izini sürüyor. Finkel, okuru sanat dünyasının karanlık dehlizlerine sürüklerken, suç, aşk ve takıntının karmaşık ilişkisini de ustalıkla anlatıyor. **YAKINDA**

SENİ ÖNCE SICAK ÖLDÜRECEK

Jeff Goodell

Küresel ısınmanın yıkıcı etkilerini çarpıcı bir şekilde ortaya koyan bu kitap, gezegenimizin karşı karşıya olduğu tehlikenin aciliyetini vurguluyor. Goodell, bilimsel veriler ve gerçek hayat hikayeleriyle, iklim değişikliğinin geleceğimizi nasıl şekillendireceğini gözler önüne seriyor. **YAKINDA**

YANGIN HAVASI

John Vaillant

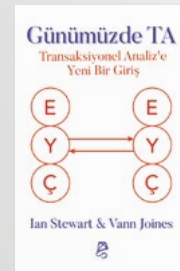
Kanada'da yaşanan büyük bir yangın felaketini merkeze alan bu kitap, iklim değişikliğinin orman yangınları üzerindeki etkisini çarpıcı bir şekilde gözler önüne seriyor. Vaillant, yangının hikayesini anlatırken, doğanın gücü ve insanın kınlanırlığı üzerine derin düşüncelere sevk ediyor. **YAKINDA**

AKIL HASTALIĞI EFSANESİ

Thomas Szasz

Ünlü psikiyatrist Thomas S. Szasz, "akıl hastalığı" kavramını sorgulayarak, bunun kişisel davranışlara yönelik bir metafor olduğunu savunuyor. Toplumsal normlara uymayan davranışların tıbbileştirilmesine eleştirel bir bakış sunuyor. **YAKINDA**

GÜNÜMÜZDE TA

Ian Stewart ve Vann Joines

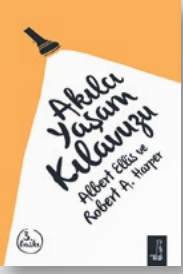
Transaksiyonel Analizin (TA) güncel uygulamalarını ve gelişmelerini ele alan bu kitap, iletişim, kişilerarası ilişkiler ve kişisel gelişim konularında rehberlik sağlıyor. TA'nın temel kavramlarını güncel örneklerle açıklayarak, kişisel ve profesyonel yaşamda daha etkili iletişim kurmanın yollarını gösteriyor.

ÇOCUKLAR, GENÇLER VE YETİŞKİNLER İÇİN TRANSAKSİYONEL ANALİZ

Alwyn ve Margaret Freed

İletişim ve ilişkiler üzerine etkili bir yaklaşım sunan bu kitap, Transaksiyonel Analiz'in temel kavramlarını çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin anlayabileceği şekilde açıklıyor. Kişisel gelişim ve sağlıklı iletişim için pratik rehberlik sağlıyor.

AKILCI YAŞAM KILAVUZU

Albert Ellis ve Robert A. Harper

Mutsuzluğun kaynağının olaylar değil, olaylara yüklediğimiz anlamlar olduğunu savunan bu dünyaca ünlü kılavuz, akılcı düşünme becerilerini geliştirerek daha mutlu ve doyumlu bir yaşam sürmenin yollarını gösteriyor.

KENDİNİZİ DAHA İYİ HİSSEDİN, DAHA İYİ OLUN, DAHA İYİ KALIN

Albert Ellis

Albert Ellis, duygusal sorunların üstesinden gelmek ve daha mutlu bir yaşam sürmek için etkili bir yaklaşım sunuyor. Akılcı-Duygusal Davranış Terapisi (REBT) prensiplerini kullanarak, olumsuz düşünce kalıplarını değiştirmenin ve duygusal sağlığı iyileştirmenin yollarını gösteriyor.

NASIL MUTLU OLURSUNUZ

Albert Ellis

Albert Ellis, mutluluğun ve yaşam doyumunu için pratik rehberlik sağlıyor. Olumsuz düşünce ve inançların nasıl değiştirilebileceğini ve daha mutlu bir yaşam sürmenin nasıl mümkün olduğunu açıklıyor.

GERÇEK MUTLULUK

Martin E. P. Seligman

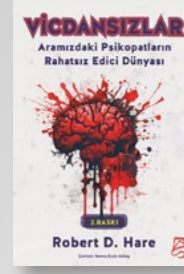
Pozitif psikolojinin kurucularından Martin Seligman, mutluluğun ve yaşam doyumunu için bilimsel olarak kanıtlanmış yöntemleri paylaşıyor. Karakterin güçlü yönlerini keşfetmek, iyimserlik ve minnettarlık gibi kavramlara odaklanarak, kalıcı mutluluğa ulaşmanın yollarını gösteriyor.

ÖĞRENİLMİŞ İYİMSERLİK

Martin E. P. Seligman

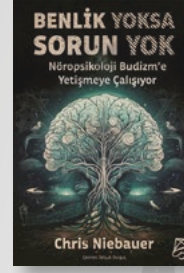
Öğrenilmiş çaresizlik kavramının mucidi Martin Seligman, iyimserliğin de öğrenilebilir bir beceri olduğunu savunuyor. Kötümser düşünce kalıplarını değiştirmenin ve iyimser bir bakış açısı geliştirmenin yollarını göstererek, daha mutlu ve başarılı bir yaşam için rehberlik sağlıyor.

VİCDANSIZLAR

Robert D. Hare

Psikopatların zihin dünyasını ve davranışlarını inceleyen bu çarpıcı kitap, toplum içindeki psikopatları anlamının yollarını gösteriyor. Hare, psikopatının klinik özelliklerini ve toplum üzerindeki etkilerini bilimsel verilerle açıklıyor.

BENLİK YOKSA SORUN YOK

Chris Niebauer

Budizm ile nöropsikoloji arasında bağlantılar kuran bu kitap, 'benlik' kavramını bilimsel ve felsefi açıdan inceliyor. Benliğin bir yanılsama olduğunu savunarak, acı çekmenin ve mutsuzluğun üstesinden gelmenin yollarını araştırıyor.

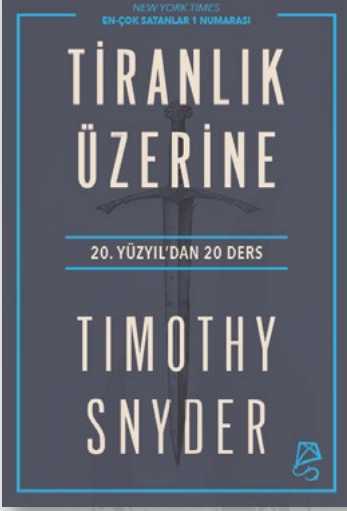

SON KONUŞMA

Randy Pausch ve Jeffrey Zaslow

Kanserle mücadele eden bir profesörün verdiği ilham verici, öğretici ve dokunaklı son ders, bu kitapta ölümsüzleşiyor. Pausch, hayallerin peşinden koşmanın ve hayatın her anını dolu dolu yaşamının önemini hatırlatıyor.

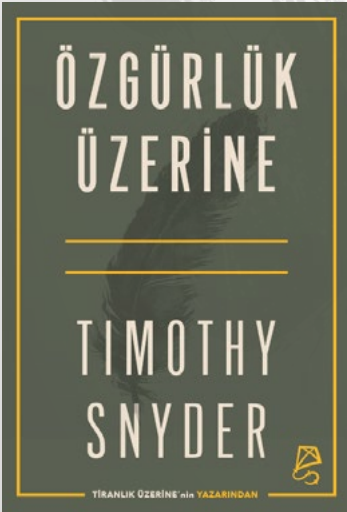

TİRANLIK ÜZERİNE

Timothy Snyder

Snyder, otoriterliğe sürüklenmeye karşı cesur bir uyanıda bulunuyor. Yazar, tarihsel örneklerden yola çıkarak, özgürlüğün kaybına yol açabilecek tehlikelere dikkat çekiyor ve bu tehditlere karşı direniş için pratik öneriler sunuyor.

YAKINDA

ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE

Timothy Snyder

Snyder, özgürlüğün ne olduğunu, nasıl yanlış anlaşıldığını ve onu korumamızın neden hayatta kalmamız için tek şansımız olduğunu inceliyor. Yazar, unuttuğumuz özgürlük idealini yeniden keşfetmeye ve birlikte çalışarak daha iyi bir gelecek inşa etme çağrısında bulunuyor. **YAKINDA**